KA SAJER

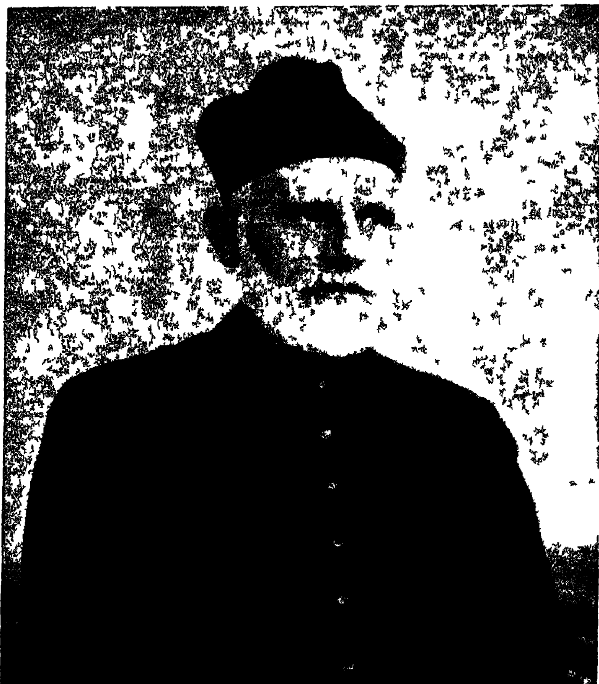
(RAID NONGLYNGDOH)

Da U DONBOK T LALOO

Bynta I

Kum ka dak
ka JINGIEIT, JINGSNGEWNGUH
bad ka BUROM ia u

Rev. Fr. V. Albera, sdb.

uba shakri ia ka Jaitbynriew
u Hynñiew–Trep
naduh ka Snem 1932
haduh mynta

KA SAJER

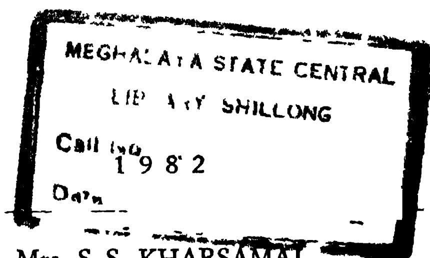
(Raid Nonglyngdoh)

KA [illegible]AJER

(RAID NONGLYNGDOH)

Da

U DONBOK T LALOO

Mrs. S. S. KHARSAMAI
LUMMAWBAH,
SHILLONG – 793005

KA HOK LONGTRAI

LA TYNGKAI

W 484

Don Bosco Press

Don Bosco Technical School

Shillong 793003

Jingkdew Sla

Ka Nguh

Katba nga dang jngi marwei ha ka thwei jingkynmaw, nga ïohi rngai sa shisien pat ïa ka janmiet 30/10/78 ha ïing i Dr. Eltibon Laloo Mission Compound Shillong....... Nga ïohi ïa i bah B.C. Jyrwa bad i bah M. Roy Allya (Genl. Secretary KJWA) ba ki ïa bat da ïeng ïa *"Ka Rongbiria u Hynñiew-trep"* na baroh arliang katba u Dr. Hamlet Bareh President KJWA hapdeng jong ki u ïeng ban thoh snam thoh kpu ban ai ka spong ka phali u da pynbna paidbah artat ba ka KJWA ka la pyllait paidbah ïa kane ka kot bad u ai kawei ha nga. Nga la saw-kyrang bym pat ju mlien ïa kine ki kam.........

Mynta ha la marwei nga sngewthuh ba kitei ki jingjia baroh ki long ki jingpynshlur ïa nga. Na lade hi ngam tip kumno ngan leh ban pynpaw ïa la ka jingsngew nguh ïa kito baroh kiba la btin lynti ïa nga...... lehse nga dei ban thoh shuh shuh, kumta nga la sdang ban khup ban tda sa ïa kawei pat ka phang *"Ka Ksaw ka kpong u Hynñiew-trep."* Hynrei ynda nga la jan dep, nga la poi ryngkhat sha Pahambir Nonglyngdoh (thaiñ Bhoi) ha shiteng u Nohprah 1978 bad nga la sah kumba san sngi ha kane ka shnong bad dei hangne ba nga ïoh sngew biang ïa ka sur jemnud u phadar Sngi Lyngdoh kaba u la kren ha nga khyndiat sngi shwa ba ngan poi ha kane ka shnong kata ka sur kaba nga la jubab kyrkieh "Ngam lah phi phadar, nga kyrkieh ban pyndep noh ïa 'Ka Ksaw ka Kpong u Hynñiew-trep' Hynrei kata ka juh ka sur

ka la bud dien sia ïa nga bad nga tang shu poi ha la ïing, da ka bor maïan aïu re ka la bsiat biang thliap ha ka jingmut jong nga bad ka sawa biang ha ki tyndong shkor jong nga " Bah Donbok thoh noh sa ka History jong ka Ri Bhoi seh, don bun kiei kiei kiba ki Bhoi jong ngi ki la leh ha ki por ba mynshuwa ba wat ki phareng ruh kim shlan satia ban wan ïuh kjat sha ki lum Khasi lyngba ki them ri Bhoi namar ki Bhoi kim aili ïa ki, ki ïaleh bad ki long kiba shlur. Ha kane ka kynti te ngam lah shuh ban shu pdah jyndat ïa kata ka sur bad kumta kumta hi nga la thoh kawei ka shithi sha u phadar Sngi bad nga la ïathuh ïa u ba ngan thoh ïa ka niam ka rukom ka raid nonglyngdoh, namar ym don History ha ri Bhoi khlem ka niam.

Shi hajar nguh ïa phi phadar Sngi.

Naduh katei ka sngi nga la ther la ka buit ka bor ha ka niam Nonglyngdoh bad nga la kham pyntud ïa "Ka Ksaw ka Kpong u Hynñiew-trep," khlem da iehnoh jyndat ïa ka. Nga la pyrshang ban sngewthuh ïa ka ktien jong ki bad borbah da lade marmet nga la ïa shim bynta lang kum u trai niam. (a) Ha ka kñia Longdoh lai sien, naduh ha sdang haduh ba kut, kata ha ka 3/1/79, 6/1/80 bad 31/12/80. Dei ha kane ka sien balai, shwa ban khang dwar ba u Men Lukhi Lyngdoh-sad u la ai ha nga ïa ka nam "U Lyngdoh Pyrkhat" bad la pynskhem da u Ason syiem-sad hapoh duwan Longdoh-Kut. Halor katei ka nam, nga la dei ban thung ïa u Lamet u Jyrngam ryngkat bad ki san Basan ha duwan Longdoh-kut. (b) Ha ka Sajer laisien, naduh ba sdang haduh bakut, kata ha ka 9/2/79, 12/2/80 bad 14/2/81. (k) Ha ka kñia Da Syrngi Masi arsien, kata ha ka 7/3/80 (Ba kñia da ki Mariñ Khonjiñ) bad ha ka 2/3/81 (Ba kñia

da ki Mariñ Wang). Ha ka Da Symgi Masi jong ki Mariñ Khonjiñ, nga la hun mynsiem hi jrut ban mad da lade hi ba ka Mawknor hyndai kaba la hap ha tbian, wat la ka long kaba ratbah, pynban ka sting haba ngi ïaleh ban pynshong bha pat ïa ka kat kum ka niam bad ka ktien. Nalor ka jingïa shim bynta jong nga ha ka niam, nga la leit shang wad jingtip ruh kylleng ki shnong ka raid Nonglyngdoh bad ym duna 15 sien. Ka jingleit ka long da ka kjat bad man ka sien ba nga leit, nga dei la kumno kumno kaba duna eh, ban sah shimiet ar miet, teng teng la dang ngir haduh ba kyr-ang ka syiem sngi, teng teng ha syrngiew u 'nai rupa, teng teng pat da u prew ha ka jaiñ ïong ka synïa. Ka jingud hud hu lu jong u Den bad ka jingsiaw u Shyrliang ha ki miet syrngaw, ka jingkyrkait jong ka dkhoh haba ka khot ïa ka ïong ngaiñ ban tap lup ïa ka ïongreiñ, ka jingpah ki laiphew mrad laiphew doh kiba shang wad bam mynmiet, bad ka jingiewbih ki laiphew sker, ki pasiaw ha nga da kaba kdew shai ba don tang kawei ka lynti jingjop ban shakri ïa la ka jaitbynriew, ka lynti jong ka jingtrei shitom bad ka jingïaineh. Lada ngi duh noh ïa ka Ri ngi lah ban dang ïoh pat ïa ka, hynrei lada ngi duh noh ïa ka jaitbynriew kiei kiei baroh ki kylla suda.

Dei ka lynti rnem na 20 mer (na rum Umling), lyngba ka Umdap sha Shakhoikona arsut na krung ka Umpli (Kamrup) shaduh Birni, bad ka lynti rnem na Nongpoh sha Pahambir lyngba ka Nongkhrah, ba nga kiew artet sha Mawïong ban hiar arsut shaduh Khongwiñ, ter ter haduh ka Bir Umpli toh Umngei shaduh Shakhoikona, nangne ter ter lyngba ka jingkieng Swai ki Umïong, Pahamkinar, Panikynti bad leit mih sha Nongkyrla (Birni), ba nga mad bad sngewthuh da la ka met ïa ki bor ba phylla jong ka Mariang bad ki khun

jong ka, ka lum ka sangam, ki khlaw ki kjam, ka lyer khluit ka lhop, u khñiang u ktiar, ki mrad ki mreng ba ki buid ki bram ki treng ki dait khlem riej, ïa uno uno u riew phylla khnang ban da la ka jinglaitluid, ban pynneh pynsah la ki sotti nylla. Ha ki, "wei la kheiñ ka jutang la dei ban hap sa u ryndang."

Toi ha ka jingshisha, ngan da kwah eh ban thoh bniah ïa kawei-pa-kawei ka mat ka jura leh niam ka raid Nonglyngdoh, hynrei ba la bun kiba la duh, lehse ki la dam, te la shitom ban pynhun ïa ka jingkwah, wat la katta ruh, ngam artatien ba yn sa mih ki sewbeh sewshang, kiba lah ban nang bud ïa ka dien ïa ka khnap, lada ka sorkar jong ngi ka sngewthuh ban pynïeng la ka Ksaw ka Kpong ha ryngkat u khnam ka ryntieh, khlem da klet ban ai shiklong ha ka 'Sawsit-Sawpam' bad shi klong ha u 'trai ka Ni u Trai ka thima.'

Ka nguh kaba nga dei ban ai ha khmat ka pyrthei baroh ka long khamtam ïa ki katto katne ki khlur ka Ri U Hynñiewtrep, U Dr. Radhon Sing Lyngdoh, U Papun R. Tokin Rymbai, U Rangbah Hollando Lyngdoh, u Rangbah B. Chedrack Jyrwa, U Rangbah L. Gilbert Shullai bad U Rev. Fr. Sngi Lyngdoh. Kine ki rangbah wat la ki tip shai ba ngan ym lah ban siew kylliang ïa ki, pynban ki la kloi ban ïa pyllait la ka por bakordor, ban shah shitom bad pule ïa ka Manuscript nalor ba ki btin lynti ïa nga sha kaba kham janai, lem bad ki jingpynshlur ba ngan nang ïai kiew irat shaphrang.

Wat la nga la wien haduh shkor, ngam suk nud ban pyllait la u khnam ha ka Sohpdung 'Ka Sajer,' ka raid Nonglyngdoh ri Bhoi, khlem da kren da khana kyrpang ruh ïa ka 'tien sngew nguh sngew hun, ïa ki katto katne ki rang

kynsai, ki kynrem ki lyndan bad ki Longkmie nongkdup nongsumar, kiba la ïarap lem ïa nga.

Hari Mariñ-Wang, Pahambir.– Une u rangbah u long u Sekretary ka raid Nonglyngdoh. U shimti ïa ka kam kum u Sekretary raid ha ka 2/2/1972, mynba dang long syiem u Sabu Mariñ Khongjiñ. U Hari u long u nongsumar ïa kiba pang, u ai dawai, bad ki Bhoi ki nam ïa u u Jha (U stad). U kham paw ha kaba ai dawai ïa kaba kheiñ, kum pom ïa ki thied snam, pang khñiang shong khñiang ka snam, ka jingpang lasam ha ki bniat ne haba pyn-at ïa ka kpoh, kaba ai sniew ki briew, kaba puh bseiñ bad kiwei kiwei. U Hari u ïoh jingstad na la u Kñi u Ken Mariñ Pahambir. Ki jaka kiba u kham leit sumar briew dei ha Um-Wang, Marngar Pahambir, Mawïong, Nongkhrah, Nongpoh bad ka raid Nonglyngdoh Khat-ar Lyngdoh baroh kawei.

Dising Mariñ-Sohseng, Pahamkdait.– Une dei u lyngdoh sla ka Raid Nonglyngdoh. U la palat 50 snem ka rta. Une ruh u la shimti ïa ka kam kum u lyngdoh sla naduh ka por u Syiem Sabu. U long u nongai dawai bad u kham tbit ha ka shoh pylleng bad ka jingkñia, u sumar ïa kano kano ka jait jingpang. Une ruh u shang sumar briew kylleng ka raid Nonglyngdoh.

Men Lukhi Lyngdoh Kmei, Korstep (Raid Mylliem). Une u long u lyngdoh sad, ki nam ïa u "u Lukhi Lyngdoh tymmen." Haba nga ïa kynduh ïa u Men Lukhi u la don ka rta hapdeng 65 bad 70 snem artat. U Men Lukhi u la long lyngdoh naduh ka por u syiem Ali Mariñ-Khongjiñ. U Lyngdoh sad u bat

ïa ka sad ka dor (sad – Nongtynsad/ka dor : ka jingheh ka ïing) une ruh kum u nongbat ka sad ka dor u nangbha ban kñia bad u sumar nongpang de.

Ka Kre Lyngdoh Kmei, Mawïong.– Kane ka nongbat niam – ka nong pynkhreh ïa ka kiad suit (ïad-um) bad kiwei kiwei ki jnit ki jnat. Ka la don kumba 55 snem ka rta mynba nga ïa kynduh ïa ka. Ka dei ka nongkit Syrngu ha ka Sajer 1980.

Ka Tıl Lyngdoh, Mawïong.– Ka nongkit Syrngu ha ka Sajer 1981.

U Troy Lyngdoh, Mawïong.– Une u dei u pyrsa trai u 'men Lukhi lyngdoh sad bad u dei kmie ïa ka Kre Lyngdoh, u la ïoh ïa ka spong sala u kwai tympew etc. kaba ki ju ai haba thung lyngdoh Bishar. Une u shimti ïa ka kam lyngdoh Bishar ban mih bteng ïa u Saphin Lyngdoh.

Ka Ber Lyngdoh-Kmei, Mawryngkang.– Kane dei ka para u Lukhi Lyngdoh sad. Ha ka Sajer 1979 ka la don palat 60 snem ka rta, dei ma ka, kaba kit Syrngu ha ka Sajer 1979.

Rabiren syiem raid Mariñ-Sohseng, Umling Lambrang.– Une u long u syiem raid banyngkong eh jong ka raid Nonglyngdoh bad kum u nongïapeit lem ïa u pud u sam ka raid Nonglyngdoh.

Ason syiem Niam Mariñ-Khongjiñ Shakhoikuna.– Une u dei u syiem sad bad u peit ïa ka niam shisien shisnem, u nongpan mon jur na ki hynñiew kñi – hynñiew kpoh.

Nirit Mariñ-Khonjiñ, Umïong.– U rangbah bashemphang bad uba ïar jingmut uba tip bha ïa ki paju hyndai. Une u dang ïohi da la ka khmat ïa ki bun pateng syiem.

Dipson Nongko-um, Shakhoikona.– U samla rangbah uba la ïarap ïanga ban sngewthuh ïa ka 'tien nong Ryngngi.

Krit Mariñ Khonjiñ, Shakhoikona.– U Nongkñia ha ka Da Syrngi Masi.

Dormu Makri, Mawïong.– U kpa jong u Troy Lyngdoh Bishar, u long uwei na ki nongtem bom tem ksing bastad eh.

Medison Mariñ-Wang, Mawïong.– U samla rangbah uba la ïarap ïa nga ban sngewthuh ïa ka ktien Nonglyngdoh Nong Dymmu bad u ïa don kti shibun eh ha kaba ïarap lem ïa nga ban ïoh rung ha Nonglyngdoh.

Shor Mariñ-Wang, Paham-Tyrlaw.– U nongïalam bad nongsynran ba nga shaniah. U long u Presbiterian bashlur, u bym tieng wat ha ki jaka ba ma tam.

Adonsing syiem, Sordar Nongpoh.– U dei na ka ïing ki syiem Ïongshai bad u long u sordar Nongpoh uba rim tam. U syiem Ïongshai bakhatduh eh ka raid 12 Lyngdoh, dei u Shyllong Sing syiem, hadien jong u ka Sorkar Phareng ka la shu ai nam Sordar noh ïa ki syiem Ïongshai. Hadien u Shyllong Sing syiem, kiba la mih bteng ban shimti ïa ka kam Sordar ki long, u Rabonsing, u Bedison, u Bidon (acting sordar), u Henry, (acting sordar) bad u Adonsing syiem, uba long u sordar Nongpoh ba mynta.

Ka Beimen Tangri Mariñ-Sohseng, Paham-Mariñ (Pahambir).– Ka kmie jong u Rabiren (syiem raid) u Dising (lyngdoh-sla) bad kiwei kiwei,, ka dei kaba tymmen tam ha Pahambir, ka la palat 80 snem ka rta. Ka dei ruh kaba da tip bha ïa ka Niam Nonglyngdoh.

Ka Itne Makri Kharai, Pahambir.– Ka trai jong u Maiduli Ksiar.

Ka Joiñ Mariñ–sohseng, Paham-Mariñ (Pahambir).– Ka trai nong pynbiang 'iad suit ha ka ïing ki Mariñ-sohseng, ka la palat 45 snem ka rta.

Ka Slong Makri-Bhoi, Paham-skul (Pahambir).– Ka trai nong pynbiang 'iad suit ha ka ïing ki Makri-Bhoi barim. Ka la palat 50 snem ka rta.

U Dorbar Nongko-um, Umling Lambrang.– U nong paju bastad. U la palat 50 snem ka rta, mynta u la sah ha Pahambir.

U Dri Lapang, U Sabha Syngkli, U Rin Lapang, U No Makri, U 'Men Sajon Makri, U Dabi Makri, U Ke Lapang, etc.– Ki katto katne ngut ki 'riew tymmen, ki rangbah bad ki samla na Nongkyrla (Byrni).

Ka Sto Makri Pyrlun, Paham Thymmai (Pahambir).– Ka trai nong pynbiang 'iad suit ha ka ïing ki Makri Pyrlun.

U Lip Mariñ Wang.– U Kurim ka Kong Sto.

U Tren Nongko-um.– U Daloi Nonglyngdoh.

U Jan Nongshli.– U Pator Nonglyngdoh

U Pawdo Mariñ, Shakhoikona.– U Nongsiat Masi bad u Nongpha kynshi ha ka Da Syrngi Masi ki Mariñ Khonjiñ.

U Ke Makri Pyrlun, Mawphrew.– U Nongkñia ki Makri Pyrlun.

U Robi Lyngdoh, Maw Ryngkang.– U Pyrsa u Lukhi Lyngdoh-sad.

Sarot Makri Bhoi Barim, na Mawphrew.– U Maji Nonglyngdoh, u shimti ïa ka kam Maji na u Joit Makri. U long u nongkñia bastad bad u nong sumar batbit, khamtam ki kynja jingpang khñiang (Tameh Tamar). U leit sumar briew kylleng. Nga shem ba u long uwei na ki bastad bha ban said Dorbar. U la don kumba 45 snem ei ei ka rta.

U Rev. Bro. Valeri Sdb.– U Manager ka Don Bosco Press uba design pynitynnat ïa kane ka kot bad ka cover.

U Shaphrang Synrem, Lummawbah.– U Nong type ïa ka Manuscript

U Rangbah Pilgrim Lakiang, U Rangbah Billy P. Doomes.– Ki Past Pupil ka Don Bosco Shillong kiba ïa ai mynsiem lem ba ngan pyndep ïa kane ka kot.

Khatduh khatwai, ngam lah khlem da ai ka nguh bakyrpang eh ïa u Rangbah D. D. Lapang, Minister Meghalaya, ïa u Most Rev. Hubert D'Rosario, Archbishop Shillong – Gauhati, ïa u Rev. Fr. Joseph Arokyaswamy, Principal St. Anthony's College Shillong bad ïa ka Govt. of Meghalaya na ka bynta ka jingiarap bakyrpang jong ki.

Lada ka Pomblang Nongkrem ka dei ka Pansngiat Ksiar ïa u Khyrim, lada ka Behdeiñkhlam ki Jowai bad ka shad Niam Ïong Nikhla (shad Ñiaw Laho) ka dei ka spongkhor ïa ki Pnar, lada ka Thang Syiem Sohra ka dei ki 'Pieng paila ksiar, ngam artatien ba 'Ka Sajer' ki Nonglyngdoh, ka long u Maiduli ksiar, u tdong Rynñiaw bad u Kynrik rupa ïa ka Ri u Hynñiewtrep. Kumta nga shlur ban tyrwa ha phi kiba dang don ka snam Hynñiewtrep ban pule, ban ai jingmut, khnang ban phuh ban phieng ka ri u Hynñiewtrep. Kino kino ki kyntien ba kham phylla, la ai ïa ki jingmut jong ki ha ka lynnong bakhatduh eh sdang na u 'A' 'B' 'K' 'D' haduh 'Y.'

Lummawbah
Raid Sawkur Nongkseh — DONBOK T. LALOO
24–5–1981

D. D. LAPANG
Minister
Health and Family Welfare,
Municipal Administration,
Meghalaya, Shillong
(INDIA)

KA JINGLAMPHRANG

Katba nangïaid ki por khamtam ha ka jingwantuid bad wantur da kiwei pat ki jait rukom im ngi ïohi ba ki rukom tynrai jong ka jaitbynriew jong ngi ki la nang long mynder. Ka pateng bynriew kaba hadien lei lei kan nym lah ban sngewthuh shuh ïa kita ki mawshong ka jaitbynriew kiba la buh ryntih u hyndai.

Ka Sajer Nonglyngdoh ka long kawei na ki rukom lehniam ba pawnam tam ha ka Ri jong ngi bad nga ïa kubur bad u Nongthoh ha kaba u ong ba "ka Sajer Nonglyngdoh ka long u Maiduli ksiar, u Tdong Rynñiaw bad u Kynrik Rupa ïa ka Ri U Hynñiew Trep." Ha kaba pynmih ïa kane ka jingthoh ngim lah khlem ïaroh ïa kane ka jingthoh kaba u Bah Donbok u la leh da kaba tur da lade hi sha kine ki jaka kiba bat ïa ka rukom bad ban thir da lade ïa kiei kiei baroh kiba dang sah. Ka jingtrei minot u Bah Donbok ka la plie ïa kawei pat ka jingkhang ba ngi ïohi shai kdar ïa ka Raid Nonglyngdoh bad ïa ka rukom bat niam jong ki. Nga ïohi ruh ha kane ka kot ba u Bah Donbok u la ringksai

khyndiat ban kdew ïa ka histori jong kane ka thaiñ. Ŋa ka histori u la ring sha ka niam bad poi sha ka rukom im bad sha ka kolshor jong ka Raid Nonglyngdoh.

U Bah Donbok u la leh ka kam kaba khraw da kaba u la ai ïa ka jingbatai ktien (Glossary) ïa ki kyntien kiba u Lyngdoh Sla bad u Lyngdoh Sad bad kiwei kiwei ki nonglehniam ki pyndonkam ha ki jinglehniam bapher bapher jong ki . Lehse na kane ka jingsdang yn dang don shuh shuh ki jingthoh ki ban tih jylliew bad peit bniah ïa ka jingmut jong kawei pa kawei ka phawer bad nangta ban lam lynti sha ka philosophi jong ka Raid Lyngdoh.

Ka jingdon jong ki dur ban pyni ïa ki har rukom ki jinglehniam kan ïarap shibun ïa ki nongpule ban kham sngewthuh ïa ki jingthoh u Bah Donbok.

Ha kaba wai noh nga ai khublei ïa u Bah Donbok bad nga khmih lynti ba ki nongpule ïa kane ka kot kin nang ïa bteng shuh shuh bad nangtih jylliew ïa ki jingphylla, jingmaïan jong ka Sajer.

Sd/- D. D. Lapang
Date : 13.7.'81

L. G. SHULLAI
Riatsamthiah, (Mawkhar)
Shillong–793001
East Meghalaya

SHIKYNTIEN HALOR KA SAJER U BAH DONBOK T. LALOO

Haba nga pule ïa ka jingthoh jong u Bah Donbok T. Laloo ba la ai kyrteng KA SAJER, ka pynkynmaw ïa nga ïa kawei ka jingong ba "Ka Ktien ka pynim ïa ka Jaitbynriew." Ia ka Ktien la pynlong da ki kyntien (words) bad synjuk kyntien (Phrases). Ha kane KA SAJER ki don bun ki kyntien bad synjuk kyntien kiba pynpaw shynna haduh katno ka Ktien jong ka Jaitbynriew jong ngi ka long kaba riewspah, bad ka jingriewspah jong ka Ktien ka phalang ïa ka jingriewspah jong ka Jaitbynriew ha ki liang kiba bha baroh jong ka longbriew manbriew, bad ka Jaitbynriew jong ngi ka long shisha kumba ong u Dr. Homiwell lyngdoh Nonglait ka long ka Jaitbynriew kaba don ka dohnud tipblei, ka buit tipbriew bad ka khlieh sain pyrthei.

Sd. L. G. Shullai
The 19th July 1980

KA SAJER (Raid Nonglyngdoh)

U HOLLANDO LYNGDOH

Lada ngin wad baroh shisnieh pyrthei, lada ngin tohkit bniah ha man la ki dong ki lad, lada rung sha ki paki ki dulan, ne, ki trep-ki skum, kam pher, ha kano kano ka bynta jong ki Sawlyer, ngin shem, ba ka don kawei, kaei-kaei, kaba, ngi ïadei lang salonsar baroh shityllup pyrthei.

Ngi tip, bad, nga la ïohi ruh, ba ka dohkha Dolphin ka lah ban kynthip shabar sla-um, bad leh kumba la hikai ban pynshaïong bad pynbyrngia ïa ki nongpeitkai, ba u shrieh chimpanzee, u lah ban phong sopti kum u briew, lem bad u kyrdoh na ryndang, ba u lah ban shong tawah kjat, u da kbum bad pynmih tdem phum phum ïa u shrut ba u kbum, bad, ban sa dihsha kum u sahep hadien katto katne por, bad sa kiwei kiwei de ki kam ba la hikai ïa u, ba u sim moina u lah ban kren kylla ïa ki ktien bad kyntien ba la pynsngew ha u. Hynrei, ka dohkha, ka sim, bad u mrad, ki kut tang hangta, bad ki sah hi la ka kyrdan kaba kham hapoh, haba ïanujor, bad uwei pat u jingthaw–uba long briew.

Naduh ba la don briew hangne ha sla pyrthei, bad, katba lah ban tip, u briew, naduh ba sdang, u pisa-u lynga, bad, kumta u wad ki lad, bad, ki lynti, ban pynïasuk ïa lade bad

ki bor jong ka mariang. Ha kita ki por u im hapoh ka jylli jong ka JINGSHEPTIENG. Ka bor pyrkhat, ka sap, ba la btep hapoh jong u, ka hikai bad, ka ïalam ïa u ban prong jingshai sha ka jingshemphang ba don UWEI pat, UBA, long halor jong u, bad Uba pynïaid ïa kiei kiei baroh. Kumta, kam pher, ïa u dei u Nong Babilon, U Nong Ijypt, u Nong Mid, U Krik, U Roman, U Hebrew, U Inca na Peru, U Aztec na Mexico, U Khasi na ki lum baieid jong ngi, bad kumta ter ter, baroh, ki don la ka sap tipblei, bad, kaba ïasriem kawei na kawei pat.

U Khasi, u long na ka jaitbynriew, kaba la ka long, kaba tang shi thoh, ne, shitroh, pynban u don la ka pyrkhat kaba kham kyrpang na kiwei pat. Kawei kaba don ha u Khasi ka long ba um lah satia ban ring mynsiem wat shi khyllipmat ruh khlem ka niam. U im bad u khih ha ka jylli kaba la ker kut bha da ka niam. Ngi la ïohi ïa ki jingtrei shitom jong ki katto katne kiba la buh ha ka thoh ka tar ïa kane ka phong. Mynta, ngi long kiba donbok palat, ba U Bah Donbok u la tyrwa madan ïa kane ka jingtrei shitom jong u. Nga la poi sha kiba bun ki jaka jong ka Raid Nonglyngdoh ha ki por kiba kham mynshwa. Hynrei ngam shym la phohsniew ban lum ïa kine ki jingtip bakordor. Nga la leit lem bad ka suloi nar ba arktang, lane bad ka suloi siej ba laibteng bad, ngam ïa ki sangam ne bud ïa ki rudwah jong kito ki thaiñ. U Bah Donbok, u la ngam ïa ki raieh ki raidam, u la duh thiah duh dem, u la theh syep, hynrei thop, khlem da sngew lwait, u la minot bad kynshew bha ïa ki jingtip baroh ba u la lum na ki trai niam. Ngim lah ban len ba ka la long ka jingtrei kaba ni, kaba bniah bad kaba lada ym shym la lum, ka don ka jingma, ba ka lah ban jah

noh katba ka por ka nang ïaid. Ka POR, lem bad ki jingkylla, ka lah ban pynkylla mulot bad tasam ïa shibun kiei kiei kiba kordor eh.

Nga sheptieng, ba ka lah ban pynhiar ïa ka dor kaba shisha jong kane ka kot thymmai lada nga pyrshang ban pynhap sawar ruma, ne thew da u diengthew uba duna pruh, ne buh ha ka pylla kaba la dok lypa. Namar, KA JINGSHISHA KA SAH HI KA JINGSHISHA, ym tam ne duna, wat la don ba pyrshang ban kynton ki ktien ïaroh, bad, ai ka pansngiat syntiew ba bun rong.

Nga kwah tang ban kynthoh narud, bad, pynpaw ïa ka jingsngew kmen ban ïohi ba ka don wat hangne ruh ki dah ki dong, bad, ki dak ki shin ba ngi long kawei ka jaitbynriew. Ka Hima Nongkhlaw ka don ka jingïadei bad ka Hima Sutnga. Hangne ruh ka Raid Nonglyngdoh ka don ka jingïadei bad ka Hima Sutnga. Ka don ruh ka dak ba imat ka Sajer, ka don ka jingshim ha ka, ïa ka niam Hindu. Ka Bei Lukhmi tip ka ïapher kumno na ka blei Lakshmi. Kawei pat kaba siat ïa ka jingmut ka long ka jingpyrshang ban pynriewspah ïa ka ktien Khasi da kaba wanrah hangne hangtai ïa ka rukom kren ki briew ha kito ki thaiñ. Ki ktien ba la batai haba kut ka kot ki long kiba kordor shibun eh.

Nga ai khublei shibun eh ïa u Bah Donbok na ka bynta kane ka thup kaba kordor, bad, kaba yn nang pynriewspah ïa ka thoh ka tar u Khun Khasi. Ngan kitbok kitrwiang ba u nongthoh un koit un shait bha, bad, ba un lah ban pyndep kham kloi sa ïa kiwei kiwei ki kot ba u dang pynkhreh. Namar, ki kot kiba kum kine, ki long, kiba ka ri, bad, ka

jaitbynriew kam lah satia ban siewdor ïa ka jingtrei shitom jong u nongthoh.

Kumba ong ki nong Khadar-Lyngdoh, nga ruh ngan ong, *"Thaba nga se hoi"*, ïa kane ka jingtrei, ba radbah jong u Bah Donbok.

Khublei,

Mission Compound,
SHILLONG
Ka 16 tarik u Rymphang 1981.

KI MATTI JINGSHISHA.

Man ba nga ïashongkai bad u bah Donbok T. Laloo haba u wan ïasyllok, nga shem ïa kawei ka jingshisha, ba u long u'riew kheiñduh. Nga ju ong ha u barabor ba "Khlem ka jingduh nong, ym ju ïoh jingmyntoi." Kata kam kut tang ha ka jingïawiat ne ïarkhie, hynrei ka kynshait snam shaduh ki thied ba thap ïohthiah ha ka lnger, ban kynrońg joit bad ban ngam sha ki sangam ki sajah ka thaiñ Ri Bhoi ban krang shaduh ki par Mawpaila ba la btep da ki Nonglyngdoh. Ki skit ki sker ki jyllei, ha man la ki Sawdong pud, hynrei mano ban ïa bah wait ? Ban leit sha u bnai hadien ba u nong America u la ïuh kjat kam don jingshitom shuh. Kumta ruh ban ngam sha ki shrah kiba ki dienjat u bah Donbok ki la paw syrwet, kam long shuh kaba eh. Ka jingpait pnat ki khanatang kiba kha na ki 290 kur kiba krih na ka hima Sutnga, ki ap ïa ngi ban ïa song ïa tap la u wai dong u wai ïarong.

Na kine ki skit kiba ngi ïohi na kane ka thup u bah Donbok, ka pynphai ia ka jingmut jong ngi ban pyrkhat sha ki kyndub ba kham kynjang bha. Mynta kam long ruh tang ha ka byrngut byrnget, hynrei kaba shynna kdar. Na ki khongdong jat jong u bah Donbok, ngin bud sak shi sak shaduh ki Symper ka jingshisha. U la pynïeng ruh ïa la ka

ïingdara, ba ki khmat ka mynnor kin peibla sha ka mynta bad ka ladai lathai kumjuh. Kane ka thup kan long kum ka dongmusa, ïa ki 'riew wad sani, lada ki kwah ban ïa suh khlieh sha ki thwei ka hima Khatar Lyngdoh. Ki long ruh kum ki pukri umpohliew ki ban ai jingtngen ïa kiba la thait bad lwaid.

Ban kynthoh lut halor jong kane ka thup kaba ki laiphew skit ki pait pnat, ka lah ban pynbtai. Hynrei ïa ki phngit jong ki phngit jong kane lah ban kiew kyrdon pa kyrdon naduh ka "Lam lynti" haduh "ka sngi ïew ka "khyllew bah Mawlong." Hangne u bah Donbok T. Laloo, u la pynkha sa kawei ka phang ka ban pynriewspah shuh shuh ïa ka thoh ka pule jong ngi. U da pun ruh ïa ka jingkiengksiar sha ka pyrkhat ba maian. Ka jingim ka bym shym ïaid lyngba ki jingïaaireng ne ki jingïaleh, ka long ka jingim kaba suda. Hynrei ka jingpyrshang u riew ïaleh, wat la kim kot sha ka thong ruh, pynban ki long kiba donburom. Dei ruh tat ynda ngi la sngewthuh ïa kata ka dor, ba ki khyrdop jong ka jingsngewrit kin sa sdang ban plie. Kane ka dei ka pdeng jylli jong ki riew shemphang kiba shisha. Namarkata, u long kum u khnam uba thew beit sha ka sohpdung, ym u khnam uba siaw ha ka haw haw. Dei na kata ka daw, ba ïa ki briew bashisha la ju sei na ki shlem ka dohnud ba jar jar, ym na ka pyrthei kaba kaw kaw. U bah Donbok T. Laloo u la bud dien na kata ka lynti kaba ïaid lyngba ki jingïaleh, bad ngi shem ba u kham khlaiñ pynban ban ïa kiba pynlwet kai ïa ki samoi khlem nongrim. Kiba khmih lynti ïa ki jingïaroh, haba kim shym pyrshang ban pynpaw kam shi matnia ruh, ka jingshem phang jong ki ka kham duna ban ïa uba suda. Namar ki riew shisha kim don por ban rah krong shaphang ïa lade, bad ba kim da salia than sha-

phang kata. Katba kiwei pat, ki im sngi tang ban kiew skong ha u langtylli khlem hyndai khlem lathai. Ka pyrthei kaba stad barabor, ka thew ïa ka jingstad, na ki kam baradbah kiba ki la sei madan, ym ïa ki jingphohsniew rngai, kiba dang jngi ha ki phngit jong ki jingpyrkhat. Ka jingshemphang bashisha, ka rieh hangne-, bad ki ieh ne ai lad ba ka pyrthei kan da thew da woh bad pynshong nia biang pa biang. Kam win kam kieh ban pynbor ïa ka pyrthei, ba kan ïthuh ïa ka, khlem ka pylla ne u dieng-pruh uba thikna bha. Kiba rhah palat ïa u pud wat pyrshah ïa la ka jingïatiplem, tang ban bit la ka met, ki pynthoh bria noh ïa la ka longrynïeng khlem dei por.

U Bah Donbok, u la phikir bha shaphang kane, bad u sngewthuh bha ïa la ka kam kaba u trei. Um buaid burom, katba um pat sngew skhem ban ïoh ïa ka. Um shim ïoh pateng ruh na ka ïing kaba la dap thiar lypa da ki jingshemphang lane da ki thup jong ki Bui, hynrei dei lyngba ka jingïasyndet kti ba rangbah jong u hi, kaba la pynpoi ia u haduh une u pud, ïa kaba kiwei ki dang shah kynoi ha ki iew luri lura ka khyndai Lad. Ka jingtrei minot u bah Donbok ka long kum ki kjat sngi kiba prong ïa ki dymmiew. Kane ka mih na ka jingkhraw mynsiem bashisha. Bad ha kine ki thapniang, ka jingkhraw, ki jingpyrkhat jong u ki kdup ïa kiba sliang ban ïoh ïa mad lem ïa ki symboh bathiang, kiba u la wan rah rneng na sha ki pud ka Raid Nonglyngdoh, u bah Donbok u long u lok uba hajan tam jong ngi baroh, namar u kham sngewthuh ïa ki jingeh kiba ngi mad ha kane ka juh ka lynti. Um shym thiah thai ha ki jingjai jai jong ka sla duriaw, kaba lah pat ban pynpait lieng, ynda ka la khieh thiah, hynrei da ka jingieid eh ïa la ka Ri bad ka jaitbynriew, u la pynkha ïa kane ka jingkhraw mynsiem, da

kaba len ruh shibun ïa la ka por bakordor, khlem da kheiñ ruh ïa la u sbai ba u sei na la u saipan, kaba la ka ktah katta katta ïa u, pynban ha pyrshah jong kata u don ka jingangnud, kaba kyrsoi man ka teng ba ka kam ka dei ban khuid, ka phang ka dei ban shynna, kum ki syrwet, ïa kiwei pat ki nongwad sani ha ka mynta bad lawei kumjuh. Kine ki dak kim dei ban jah ha shiteng lynti kum ki dien masi.

Ka syep ka siew ïa la ka nong, la kam long mynta mynta, hynrei la shai te khlem pep. Ngi dei ban king ïa la ka lieng, wat hapdeng ki jingkhie dew bashyrkhei jong ka pyrthei, da ka jingangnud ba ngi lah ban khawa, shaduh ki ryngkew jong ki jingkyrmen, ban sieh ruh ïa ka lama ka jingjop hangta. Ki sngi jong u riew wad, ki long kiba shlei da ki khongdong, la katta ruh, u law ïa ki syrdoh kiba thaiñ, hadien ba u la panpoh ïa la ka syngkai da ka jingkut jingmut. U pynkynriah sha jngai ïa ka jingartatien ki briew, bad u theh noh ïa ka jingbym sngewthuh jong kiwei shaphang jong u. Hato u riewstad, u pynbuaid ia lade da ka jingkhim mynsiem bad ka biej sngew stad ? Nga ngeit, kam long kumta. Namar ba kim ju shukor ban ïoh ïa ka nong na ka jingmeng. Ka kynshew ruh ïa la ka spah ka ban nym rwa shuh. U thning jong ki, um ju tyrkhong, hynrei u ïai pynsynla ïa ki sla, ki syntiew bad ki soh man ka aïom. Ka bsa ruh kyrhai da u lap praw ka jingstad. Kan ym pynkhia ruh ïa lade da ka jingbiej. Hynrei ka kynshew dap thiar da ki jingstad ban bsa ïa kiwei pat kiba donkam ïa ka. Ka jingshemphang jong ki ka tuid jem jai kum ka wah bad ka jreiñ sha ki khah bad tiew ki tyrkhang, ba kin pynsieng iewbih lem ïa ka mariang. Teng teng ki ring tyrkhong kum ban sdot, pynban ki ïai pynjynsur ïa la ka jingshakri kaba pura, haduh ba kan da kynton ha ka, da ka sngewhun.

Ki kam ba radbah ba kum kine, ki pun bad ki kha barabor, na ki thynriew jong ka jingieit ba kyrpang ïa la ka Ri bad ka jaitbynriew. Katba ka pukni kan lap ïa la ka skum, u riew ieit Ri u la pynkha la ki kamra kiba shlei da ka jingshemphang, kiba bsa ïa ki khun ka Ri da ki jingstad. U da tei ruh ïa la ka ïng kum u dkhiew, bad kynshew ha la ki thiar da ki jingbam, lyngba ka jingtrei minot. Ki sei wat ïa kaba rieh tam na ka dohnud ba jylliew, ba ki khun ka Ri kin ïoh ban mad ïa ki. Ki da pynkynriah ïa la ki jingmut sha jngai na ka pyrthei huri hura. Hynrei kim buh rieh jynduh ïa la ka khmat, sha ki ñiamra ka jingklet ïa la ka Ri baieit, ïoh ka shah lyngshop ha ki tynneng ba khlem nongrim. Ka synjat kaba shynna ïa kane, dei ka jingsei soh ki lyngkha uba minot. Namar ba ki da kheiñ biang pa biang ïa ka jingwan u slap. Bad u symbai uba ki bet, u sei khlem lehnohei ïa la ki soh, khlem shoh lnger lyngngai ha ki jingkynoi ka pyrthei. Pynban u shon la ka shap kaba don ruh ka dor kaba rem katta katta.

U Bah Donbok T. Laloo, u long kum u tiew dieng thang, uba siang la ki sla bad khmied sha bneng, kum uba thew ban kynjoh sha ka thong. U don la ka jingithuh paw ba maïan. Dei na kata ka daw ba u ïai kylla stong ha la ka jingpyrkhat, ban thiah man ka miet bad ban khie man ka step bad kane ka jingpyrkhat, haduh ba kan da lap ïa ka tynrai, khlem da pynksan madei mata. U da pytshang ruh ban pynjaw ïa ki symboh um ha ki symbai batyrkhong jong ki nongwad bniah, ba kin btep ha kawei pat ka por.

U seng ïa la ka nongrim ha ka jingthikna bad pynring ksai sha ka janai jaton da kaba kynther noh ïa ka artatien ha ki ryngkew ka jingklet. Kumba her laitlan u Kbeit da ka jingstad, u da pyïar la ki thapniang. U bah Donbok ruh u

kiew kum u Pukni sha sahit bneng, katba lah ban kynting bad ban thaw ruh ïa la ka skum halor ka mawsiang, ban nang pynskhem ïa la ki kjat, nangta u jngi sha ki sawdong pud ka Ri ban kjit ïa ki symboh um ngap kiba u lap na ka mariang. U wad ïa ka nia ka jutang bin pa bin, bad um wad ban pynkhongpong ïa la ka met. Na kine ki phylliah ding, u pynklang ïa ka ding bah, hynrei um pynthnam ïa la ka jabieng da ki kynrum kynram, U da pyrshang ban long u patsha halor ka jingsngewrit bad pynlong mraw ïa ka jingsarong. U la btep ruh lang bad u, ïa ka jinglen lade na ka bynta ban ai ka jingshakri kaba shisur jingmut ïa la ka jaitbynriew, kaba un khung la ka ïoh kynti nangta.

Ka mynnor, kam dei ruh tang ma ka, kaba don hok ban khyllie ïa ki kitab, ban ïathuh aïu ka leh. Hynrei ka mynta jong u Bah Donbok T. Laloo ka don la ka bhah ba maïan katta katta, ban kyrsiew, ban kit ïa ka khubor, sha ka lathai kaba pynshad kmen kyndeh mynsiem, da ka jingthmu ba kam dei ban sah ha ki lhen lhen ba jyrsieh, hynrei u wer ïa ngi ba ngin kria bha la ki wait, ban ngam sha ki shrah ka Raid Nonglyngdoh, ban pynkylla ki per syntiew per soh, lyngba ki matti lyngksiar kiba dang jyllei ha kine ki thaiñ. Ym don thylliej ban batai, haduh katno kine ki skit bapher ki pharia ïa lade, ban pynlong u symbai u rnai u ban sei sla sei soh ha kane ka Ri baieit jong ngi. Hynrei u don la ka lashai kaba thikna bha, na ki dak ki shin kiba la suh thied mynta, sha ka dew sboh ka Ri Bhoi ba seisoh.

Baroh ngi tip ba ngim lah ban shong shngaiñ, ha ba ki syrwet ka jingshngaiñ kim don hangta. Hynrei ha ba ka don kaba buhrieh ïa kaba ngi dei ban tih, ngi dei ban sei ïa ki khuiñ Mawkordor, ki ban ïai sah pateng pakit. U bah Don-

bok u la nang tan ïa la ka pyrsut kaba pynrhem ïa ka shlem, haduh ba kan da kha ei eï na kane. U la nang kynther noh la ki 'la ïaw, shwa ban lber ki 'la lung. Kumba ka jingdum jong ka mied ka wai noh, ynda ki kjat sngi ki la wan ban jyrtieng pat ha ka mariang. U lum ba jngut ba tap da u lput, um ju dum sah, hynrei ki ranab ba kah tngen, kin ïoh pat ïa ki kjat sngi kiba doh ieit ïa u, katba u·dang kiew artet. U maw jabieng jong kane ka thup u shong ha ki skit kiba u bah Donbok u la tai ni bin hangne. Nga ai namarkata ïa la ka kitbok kit rwiang bad ka kyrkhu ka kyrdoh ba un nang speh kum u Peh sylli na ka hynnin sha ka mynta bad ka lashai kaba donburom bha. Da kaba angnud ruh ba ngin dang ïoh mad shuh shuh sa kiwei pat ki symboh ba thiang na u khulom ksiar jong une u samla rangbah ha ki aïom ki ban wan.

(B. CHEDRACK JYRWA,)
Dept. of Khasi, Shillong College,
Shillong.

Mawlai Ïew Rynghep
11/4/'81

KA SAJER

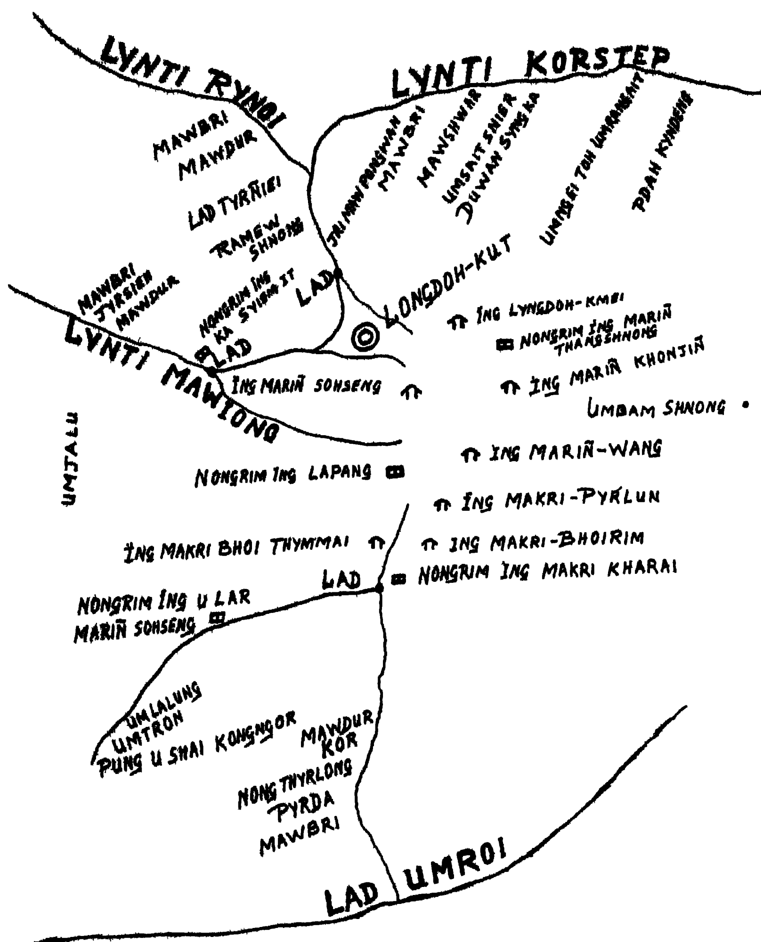
(RAID NONGLYNGDOH)

Ki Jhob, u Klong suit, u Daron, u Kulo bad ka Snait balor u Daron.

U Nonglyngdoh u kbud thri ban thaiñ sbylliah

KA NONGBAH KI NONGLYNGDOH

(Ka Lad Umroi dei ka lynti ïew Nongpoh kaba don harum Um-Shken)

LAM LYNTI

Ki khun ka raid Nonglyngdoh la ki lymboit lymbiang, pynban ki hok ki shida, la ki duk pynban ki sbun, la ki i eh rang shyrkhei, pynban ki jemnud bad jynsur mynsiem. Ka maiñ dap shynrang eh rngiew, ka shynna ha ka par shyllang mat jong ki. Ki khun kynthei jong ka, la ki rymmiang shyntur jong ki ki tyrkhong, pynban ki kren tang ka hok, la ki khaiñ ka snieh doh, pynban ki khlaiñ, hynrei bun pat kiba ong ba ka raid Nonglyngdoh ka dei ka raid badum tam jong ka thaiñ Bhoi, kane ka jingong ka lah ban dei, ka lah ruh ban ym dei, namar ka shong eh ha ka bishar shimet shimet na kano ka liang ki thew ki woh, ne da kano ka man ka tarajur bad kino ki jait maw ba ki pyndonkam. Ha nga hi, nga shem ba ka raid ka long kaba shai tyngshaiñ kum ka sngi, sniewbok ba ngim lah ban ïohi ïa ka jingphalang jong ka namar u lyoh badum jong ka juk mynta, ba la bynrap lang bad ka jingiehbeiñ iehsa u tap bad kah dum ïa ka kat haduh ba ki khun ki hajar jong ka ki sah khun swet sah khynnah, haba ngi pynïa marshak ïa ki bad kiwei pat ki para snam Hynñiew trep. Wat la katta, ngam artatien ba une u lyoh ba kah dum un sa kynriah noh wak, la ngi mon ne ngim mon, namar ka lyer jong ka hok kan sa pynkylla ïa u sha u lapbah lapsan u ban sait ïa ka jngit ka jngai khnang ban pynpaw biang sa shishien pat ïa ka jingphyrnai ba thaba khrek kum ba ki por mynbarim, mynba dang ïeng rasong ka raid Nonglyngdoh Khadar lyngdoh.

Ngi tip ba ki diengbah diengsan ki tap dum synñia ïa ki khlaw barben jong ka thaiñ Bhoi, bad lehse ngin shem jingeh ban poi beit sha ka Sajer Nonglyngdoh, kumta khnang ban lait na kaba ur ba hap, ha ki Bir jyrsieh ba jylliew jong ka jingbym sngewthuh, lane ban lait na kaba poi pynban sha ka shyntur u Khla u Thlen uba bam tang para Khasi. (Ka jong u Mynder te "Ish" ka jong u para Khasi te "Shish" ka jong u Mynder ngi kloi ban wad dictionary ka jong la jong pat ym ïa hap *standard* ym lait kti), la sngewdei ban da lam lynti da ki paju bad ki skit lehniam bapher bapher *"Na Sutnga bad na Ïapngar sha Nongbah,"* *"Ki Jingkñia"* *"Ka Lukhmi,"* bad ka *"Kñia Longdoh."* Hooid, ka lynti shisha ka long kaba khim namar la shu thoh lyngkot katba lah, lait noh ka Kñia Longdoh, kaba la pyn kylluid khnáng namar ka dei ka khyrdop bah jong *'Ka Sajer.'*

NA SUTNGA BAD NA ÏAPNGAR SHA NONGBAH

La mih uwei u syiem runar na pdeng bun bah ki syiem babha jong ka hima Sutnga. Ka kam sniew jong une u syiem la jli ban ñiewtang, bad dei na kane ka daw ba sa pait sa pra ka hima Sutnga kat haduh ba ki longbteng jong u kim lah shuh ban syrdep ban lape, namar la jot la syor ka dohnud ki khun ki hajar. Une u syiem runar u dawa ban ïoh dih san tangnah ka um-bu mynstep, bad san tangnah ka um-bu mynmiet. Ïa kane ka um-bu, u ju phah lum ha la ki shipai. Hadien katto katne por um hun shuh tang ban dih um-bu, pynban u dawa sa i khyllung ban long ka syngkhien khlieh bad ka syndahjat ban pynsyaid haba u thiah. Ki 'thei lung khun kim banse ban ai um-bu ïa u syiem khamtam ki raiot,

hynrei ban ai pat sa ïa i khyllung ba un syngkhien thiah ne syndahjat, ka long kaba palat ïa u pud. Ki meirad meidot ki la trud khlieh, ki khun ki hajar ki la bynñiaw ïa ka jingkylla runar jong u syiem, hynrei kim banse ban kohnguh namar ki itieng eh ïa ki shipai dkhar jong u kiba u la buh bad jied kyrpang. Ka la jia katba ki bakhraw batri ki dang ïa pyrkhat ïa kane ka kam kumno ban pynlait ïa ka hima bad u syiem na kane ka tyrut kynsha kaba wan kiew na ki khar Bamon ka ri thor ba shathie, ba uwei u rangbah shipai uba na ka jait ki khar Bamon u pan um-bu na ka khun u Kongsan Lapang. Une u khyllah jait um kheiñ sang ei ei tang ban pynhun ïa u syiem. Kane ka 'thei lung khun ba dang bei bha ki buiñ bad la u shñiuh rangai bym pat ïoh khyllong namar ka dang shu mar ïa pynhiar ïa u prew ba ka dang wan sar, ka la meh ding bad bitar lep ïa ka jingpan pohrati jong u kaba um don hok namar kam dei ka raïot hynrei ka khun ka hajar na ka jait bakhraw, ka la puh shi sdie ïa uta u shipai bad u la kyllon ïap kram hangta ha shen. U Kongsan Lapang kum u wei na ki bakhraw batri ka hima Sutnga u la bynñiaw ïa kane ka jingjia bad u la sngewthuh ba kane ka jingjia ka dang long tang kaba sdang ka ban dang bud ryngkhi shuh shuh sa kiwei kiba kham sniew, kumta mardor u lum jar jar para baheh ba khraw bad hadien ka jingïatainia ki ar spah khyndai phew kur ki la ïa beit lang ban ïa phet noh na ka hima Sutnga. Kumta shimiet shimiet shwa ban tip u syiem, ki 290 kur ki mih bak na la ka hima bad ki leit shaphang shatei lam sepngi. Napdeng bun bah ki jingeh ba ki ïa kynduh ha kane ka jingphet shnong, kawei dei ka wah Umkhen. Katto katne sngi shuwa ba kin poi ha kane ka jaka katba ki dang iaid jhieh ha u 'Lap-bah 'lapsan hapdeng ki khlaw barben, ka wah Umkhen ka nangheh nangsngaid

kumta ba kim lah shuh ban kap ïa ka. Hangne ki shat ki kheiñ kumno yn leh. Pynban ym man shem lad satia bad kumta ki sahmiet noh hangta hi. Lashai dang step ki ïohi kawei ka briew lymphuiñ ha la ka riam syiem ba ka shong hangta ha rud wah bad kata ka briew ka kren ka ong "Ngan shah ba phin kap sha shiliang lada phi nam ïa nga 'Ka Syiem Ki Laiphew Ksuid' bad lada phi lah kot ban puh ïa nga da u sdie na ka par shyllangmat jong nga," ka Kliarmikar ka ngeit ba kin ym ïoh puh ïa ka da u sdie, bad lada ki kwah ban kap sha shiliang ki dei ban mane ïa ka. Hynrei uwei na ki rangbah u ithuh shisyndon ba ka dei ka Kliarmikar ka ksuid bad kloi lan napdeng uta u paidbah u rynsied kynsan bluit bad u puh artat shi sdie na ka shyllangmat jong ka. Mar kumta hi ka ksuid Kliangmikar ka kylla long ka diengbah kaba heh bad kot na shiliang sha shiliang wah. Kumta de sa ïaid suk ki kynthei ki khynnah baroh 290 kur bad ki poi sha Nongkharai. Hangta la don ruh ka jingïakren hapdeng ki Lyngdoh Nongkharai na kawei ka liang bad u Kongsan Lapang na ka liang ki 290 kur. Ki paid Nongkharai bad u lyngdoh jong ki, ki la sngewlem ïa ki 290 kur ba ki rem na ka bynta ka um-bu um-jut; kumta ki la shah sngewbha ïa ki ban shong ban sah ha ka raid Nongkharai. Nangne ki 290 kur ki la ïa pra kylleng. U Kongsan Lapang bad katto katne kiwei pat ki kur kim shym la sah slem hangne namar haba la poi ka por ban kñia 'Phan Ksaw' la mih ka jingïapher jingmut, ki lyngdoh Nongkharai ki kñia da u Blang katba u Kongsan Lapang pat u kñia da u Masi. Hangta ki Lyngdoh Nongkharai ki ong ïa u Kongsan Lapang 'Nga u Korbi Korbak, kumno kñia Masi Me' Namar u Lyngdoh Nongkharai um ju kñia Masi. Te ban suk ki paid ki khun ki hajar na baroh arliang, u Kongsan Lapang bad kiwei ki kur kiba dang mon

ban bud ïa u, ki la mih noh bak na ka raid Nongkharai bad katba ki nang ïa ïaid ki la nang ïa pra kylleng, hynrei u Kongsan Lapang ki Nongko-um bad ki Makri ki la poi shaduh Bommuni um lyngwak ne um wak wak, ka ri kaba shaphang shatei na Nongbah, hangne ki lai kur ki shong ki sah, bad u Kongsan Lapang u la don ka bir ka bakhraw. Hangne ruh ki dkhar na ri thor ki la shah ïa ki ban sah tang shipor namar ka jingsngewlem jong ki ba ki rem ha ka bynta ka um-bu um-thing, ka kut noh tang shu poi ka kñia 'Phan ksaw.' Ki dkhar kim ju kñia masi. Sa shisien pat u Kongsan Lapang, u Nongko-um bad u Makri ki la dei ban sdang phetwir bad ki la dei ban wan kiew pat sha rilum bad ki la poi ha Nurim Nandoh, ka jaka kaba itynnat. Hangne ki la ïa shong ïa sah ha sdoh Umtanger. Te u Lirpator Lapang lane u Lirpator Sutnga kumba ki ju sin ïa u naduh dang khynnah, u la thung la seng ïa ka Ïew Sangka Ïew Sangdom ha Nurim Nandoh bad la sdang ka ïew ka hat ka khaïi pateng. Ki nongwan ïew ba kham kongsan sha ka ïew Sangka Sangdom dei ki khun ki hajar jong u syiem Dambri, uba synshar ïa ka ri thor namar ka jingïaieid ïa thoiñ hapdeng jong u Lirpator Lapang bad u syiem Dambri. Dei ha kane ka ïew ba u Lirpator Lapang u pynïap ïa ka Pahari pahadoi ha khmat u Jang Nongko-um bad u Basan Makri tang na ka daw ba ïa bakla ha ka khotdor khotmur ïa ka dohkha. Te u syiem Dambri na ri thor u la wan ban dawa na u Lirpator Lapang balei ba u pynïap ïa kata ka nongwan die dohkha. U Lirpator u ïathuh hok u ong :

"A ko syiem Dambri to kumno ko leh nga, la bakla nga, la pynïap nga ïa ka Pahari pahadoi, te to map, shah noh nga katba leh noh me, ong me mon nga ba pynïap kyrling ma, mon me ba lei lam kyrling lah ka bru ma ai noh nga."

"Em me, ngam kwah ïa kata baroh, nga kwah ban lei lam lah ka bru kyrling," la jubab u syiem Dambri.

Te u Lirpator u la monjur ïa ka jingkwah jong u syiem Dambri, bad u la shah ïa u ba un wan jied ïa kano ka briew ba u mon. U Syiem Dambri u la wan ha ka sngi ïew ban jied katkum ka ktien kular. Hynrei la jia ba ha kata ka sngi ka tnga u Lirpator ka Hongmakhroh ruh ka leit ïew, bad namar ba ka dei kaba bhabriew eh, u syiem Dambri u la jied bad rah bak ïa ka sha la ka hima ban pynlong mahadei ïa ka.

Ynda la miet u Lirpator u la ïoh sngew ïa kata ka khubor bad u la khuslai jingmut shibun eh, kumta u la lum ïa ki tymmen ki san bad ki khlawait u ong, "Bai, kumno ba kat ka Hongmakhroh lei lam noh u Syiem Dambri." Hangta ki tymmen ki san lem bad ki khlawait ki la pynpaw ïa la ka jingsngewlem ïa u Lirpator. Uwei u tymmen u la nang pynshai shuh shuh u ong, "lei lam noh u tang ka Hongmakhroh, katei shi ryniëng te bha, te ïoh bud ka nat ka shing, bud ki khon ki kti...... heit la kumno kumno ba hap leit ïa kren bad u syiem Dambri."

Kumta u Lirpator, u Jang Nongko-um, u Basan Makri lem bad la ki Khlawait ki leit sha ka hima u syiem Dambri ban ïa kren.

Hynrei ynda la poi ha ïing jong u Syiem Dambri, ki paid Nongbud jong u Lirpator ki la lyngngoh ngaiñ ban ïoh sngew na u syiem Dambri ïa ki kyntien juban lak kiba u Lirpator u la khlei ha u Syiem Dambri mynba u ong :

"Jit, mon ma nga me mar mon, jit ngat ma nga te me mar ngat, te jit hi me khei, me u myrlem myrjah katba mon

ma me, hano ba mon me, jit ha ka sngi jew ba bun ki bru, ba wan lut ka kynthei ka khynnah, ka samla ka samhoi."

Hadien ba u syiem Dambri u la ïathuh ïa katei ka juban lak u la kylli kynteit kynsan jraiñ ïa u Lirpator u ong, "Mar ong me ha kato ka sngi ?... Me la ong me, te nga la jit, haba me la kren, te nga la la jit shisha ka hok, ynda nga la jit la ïoh kaba mon... Nga la jit, ngam tip kata ka shkow jong me, ngam tip kata khon jong me ngam tip kata ka nat ka shing jong me, ka kongri ka mahadei jong me...... Kumba me la aiti nga la lam...... Te kumno ba nud me li lam mynta ïa u shipai u swar, u bhari batar me...... kumno mut leh me ?... Me la kular hi, mynta me mut ban shim noh ? ...... siew shwa katei ka bai kular me, lada mem lah, nga ruh ngan khot la ki shipai ki swar katba lah ma me ne ma nga."

Hangta la sngap jlam u Lirpator Lapang, sngap jlam ki paid ki hajar, ki shipai ki swar. U Syiem Dambri mar ïa ïohi ba ka jingkren jong u ka la trei ha ki briew u Lirpator, u la pynbud sa shikyntien u ong, "khei, wat ïa kren wat ïa rai ïa une u Lirpator u la lehbeiñ ïa nga, u mut ban shu sei hi na kani ka kongri ka mahadei jong nga. Khei, ieh un pyrkhat hi."

Mar kumta de ki paid u Lirpator ki phet noh bad ki ieh ïa u Lirpator Lapang marwei hangta. U Syiem Dambri ruh kumta kumta hi bad la u shipai u swar u sah dingphnow khak ïa u Lirpator da ka diengbah diengsan kaba ym lah shuh ban lait lymda thlieh ïa ka da ki ramhah. U syiem Dambri u la thmu ban shu pynïap suki ïa u Lirpator ha ka jingkordit.

Ki paid u Lirpator ki la poi sha la ka shnong, hynrei u Lirpator um shym poi shuh bad hadien ba ki la phah wad

ïa u, ki la ïoh khubor ba u syiem Dambri, u paralok jong u Lirpator u la sah dingphnow ïa u. Hangta ki tymmen ki san ki la sngewthuh ba u Lirpator, u Kongsan jong ki, u la shah ïa u syiem Dambri ba un jied mon ïa ka briew na ka hima jong u namar ka jingïaieid paralok, katba u syiem Dambri pat um pyrwa ïa kata ka jingïalong paralok ne ka jingsngew myrlem myrjah. Ki Basan Nongko-um basan Makri makroh ki la sngewlem ïa u Lirpator bad ïa ka jingud jingïam jong ka kmie jong u, kumta ki la lum ïa ka dorbar ha khmat ka ïing jong u Lirpator ban thaw lad kumno kin ïoh ban pyllait noh ïa u na kata ka dingphnow u syiem Dambri.

Ha ka dorbar la pynsngew ïa ka jingkular ka kmie u Lirpator kaba la ong, "Te ïa bud pyrkhat ei lem, khei, lut ka nong sngi, te lut ha nga, lut ka nong te lut ha nga, duh ka nong te duh ha nga, ngan kyrshan ngan bah ba nga, tang ba ïoh phi ha u khon shynrang nga te, to khei ïa lei khei."

Hangta u Basan Makri uba la leit wad leit syntiat lem bad la ki jong ki khlawait, u la ïa thuh ba ka dingphnow ka long kaba ratbah bad kaba shitom ban pynpait, nalor kata, ki ramhah jong u syiem Dambri ki pahara ïa kata ka jaka, kumta u pynshai ba lymda leit da kawei ka jingmut bad jingïatylli lang baroh, kin ym lah ban pyllait ïa u Lirpator Lapang.

Hangta ka Kmie jong u Lirpator Lapang ka la phai sha u Jang Nongko-um ka da kyrpad ïa u ba u dei ban ïa leit lang, bad ka da kular ka ong, "Jin ba lei me te khei, jin ba leh me hi ban pynmuij ha u khon shynrang nga u para me te, nga ai ha me shi khomlong sala khei, ka nam Doloi me ai nga." Ka dorbar ruh ka monjur ïa kata ka jingtyrwa ka kmie u Lirpator.

Ka Dorbar ka la wai bad u Jang Nongko-um u la kular ban ïalam ïa baroh ki khlawait bad kumta ki la khreh la ka wait ka stieh, u sum u por. Shwa ba kin mih na la ka hima ka kmie u Lirpator Lapang ka la kular ban pynbiang ka ja ka jhur ïa ki khun ki tnga jong ki baroh bad ka da kyrpad ïa ki khlawait ba kim dei ban iehnoh ïa u Jang Nongko-um marwei ïoh lap ka tieng ha lynti syngkien.

Ynda la poi hajan ka jaka ba sah diengphnow ïa u Lirpator ki la ïa shong bad rieh haduh ban da miet bha. U Jang Nongko-um, u Basan Makri bad khyndiat ngut ki khlawait ki la ïapar sor shiteng miet sha ka dingphnow, bad ki la shem ba ki nongap ki la 'ïohthiah bha jlak.' U Jang Nongko-um, U Basan Makri bad ki khlawait ki la jawummat brup ban ïohi ïa ka jingshitom bad shempap jong u Lirpator, hynrei ki bat la ka jingtip briew, bad u Jang Nongko-um u la duwai laisien laiwat u ong : "A, ko nambru namblang, ko nem ko rukom, ko Blei ko dken, sakhi lut ïa ka kheiñ ka khai ju nga u Nongko-um, ong ba nangmon lang ka Nem ka rukom, ka nambru namblang, ka Blei ka dken ha ka tin ïakhaiñ ju nga, to pdang bha phlak, kynrad ha kani hi nang joh nga na ki longsan mansan, nang joh na ka bishar khadar, nang heh na hi u lum shnong lum raij, nang joh na hi ka pynphuh pynphieng u lum shnong u lum raid na ka sad na ka dor na ka nambru namblang nga, ha ka ma shi sdei shynruiñ pha re, eng heit, sep ei ma, nang rem nga hi nangpat nga hi, mar joh nga ba long Doloi, nang rem nang pat hu u Ryngkew u Lyngdoh, nangrem nang pat hi u Sangka Sang-dom."...... Kumne laisien laiwat u ïa pan u kyrpad kyrpon bad u puh kynsan shi sde phak bad la pait ka dingphnow ar phalak, lait u Lirpator bluit.

Mar mar ki phet shimiet shimiet na ka jaka u syiem Dambri, shiteng ki khlawait ki bah ïa u Lirpator, shiteng pat ki wan suki kham nadien. U Jang Nongko-um u ba ïoh ia ka nam Jangpuhding (namar u la puh ïa ka dingphnow) u la hukum ïa ka kynhun kaba wan nadien ba kin ïa kiew lai saw ngut ïa kawei ka siej khnang ban nguh ka kliar sha tbian, bad kiba ap natbian pat kin pam pong shiwait bad pyllait phiaw ba kan ïeng kum mynshwa. Ki leh kumne baroh arliang lynti bad diang bad mon katba ki leit phai sha la ka hima. Nalorkata, u la hukum ruh ba kim bit ban leit rud kat shaba lap, hynrei ba kin leit baroh ha ka ktang siej kaba heh shi thait kat uba leit, bad nangta pat ki pynmih ïa kata ka eit na ka ktang bad pynthiah ha pdeng lynti shi lymplun lymplun.

Ynda mynstep u syiem Dambri u la ïoh khubor bad la khih buk ka hima Dambri ba la lait u Lirpator, u Kongsan Lapang. Mar mar u la lum ïa u shipai u swar lem bad ki riew palwan ki ramhah ba khlaiñ tam na ka hima jong u, bad ki la ïa beh sia sia nadien, hynrei tang poi ha ka lynti ba ïaid ki khlawait jong u Jangpuhding bad u Basan Makri ki sangeh khek bad ki kem tieng, namar ki ngeit ba dei ki ramhah kiba palat ka jingeh kiba kot ban pom kat ïa ki kliar siej bad lehse ki jrong palat ïa ki siej hi. Don na ki kiba nangpynheh namar ba ïa ka dingphnow ki lap tang kawei ka dak sdie, te bun kiba phai dien noh hynrei don ruh kiba kham ïaw mynsiem bad ki nangbud dien hi, kine ruh ynda ki la lap sa ka eit kaba palat ïa ka eit hati, ki la suhjer, khamtam ba ki ïa don sa tang khyndiat ngut, kumta ki ruh ki phai dien noh wak bad u syiem Dambri um shym la lah shuh ban leit bud dien ïa ki. Kumta la lait im u Lirpator, bad ynda la poi ha ka jaka kaba shngaiñ ki la ïa shong thait,

hangta u Lirpator u la pynpaw ba u kwah ban leit shaw sa ïa ka Hongmakhroh ka mahadei baieit jong u, lada ka dang mon ban wan phai pat sha u. Kumta u Jangpuhding bad u Basan Bakri sa shisien pat ki lum biang ïa la ki khlawait ban leit shaw sa ïa ka Hongmakhroh. Ki la poi ha ïing u Syiem Dambri shiteng synïa hangta ki kyrpad kyrpon biang ïa ka Nambru Namblang, bad baroh ki nongap ki ïohthiah biang jlak sa shisien pat, sor ki plie ïa ka dwar, bad ki leit haduh jingthiah u syiem, ki shyit tiak ïa ka Mahadei, bad ka tang shu kyndit u Jangpuhding u ong, "Te ha pha li shaw i mynta, u lok u kurim pha te la lei poi shatei, da i phah li shaw u soh ha pha, te beit pha ma ban leit bud ?...... Da beit li bud, da ïa bah i pha hi."

"Mar bah, li bud hi nga" ong ka Hongmakhroh. "Tangba joh, tang ba lah phi kam ni ba pyllait te, ka mynsiem jong nga ba ding hai hai sha u, ka mynsiem jong nga bading mon, dingmon haduh ba kut ba u hi." Kumta de sor ka khie ban bud ïa la ki jong ki Khlawait. U Jangpuhding um shah ba kan phong ne rah ei ei na u syiem Dambri, bad u ai da ka jaiñ kaba u la rah lypa na la ka ri ba kan phong, bad kumta ki pynmih lyngkhuid blir ïa ka. Ka leit rud bad ka jingpom ïa ki kliar siej ki leh hi thik kum ha ka por mynba ki wan pyllait ïa u Lirpator.

U Syiem Dambri u la lyngngoh ngaiñ haba u kyndit naba thiah ban shem ba ïa ka Hongmakroh ruh la wan shaw noh. U lyngngoh ba ki nongap jong u ki ïohthiah bad khamtam ma u, uba don ha ka juh ka jingthiah bad ka ruh um shym ïohsngew ei ei. La u phah ïa ki briew ban leit wad, u shem ba kim nud ïa aireng bad kita ki ramhah nongwan shaw. Kumta u syiem Dambri um ·banse ban shu hun noh bad ïa

ka jong ka nusip. Kumta, u Lirpator, u Jangpuhding bad u Basan Makri lem bad la ki khlawait ki la ïa leit noh bak sha Nurim Nandoh.

Ynda haba la poi ha Nurim Nandoh, u Lirpator Lapang, u Makri bad u Jangpuhdieng Nongko-um, ki la kem tieng ban ïa shong lang hajuh, ïoh ba wan bud dien u syiem Dambri, u Khinomuwa u Khirok raja, kumta ki la ïa pyrkhat ban ïa pra noh.

U Lirpator Lapang bad la ki kur ki jait ki phet noh na Nurim Nandoh, bad shwa ban ïa khlad u Lirpator Lapang u kular ïa u Basan Makri bad ïa u Jangpuhding Nongko-um, ba un tang shu ïoh jaka un wan shaw ïa ki ban ïa shong lang. Hadien kata, u Lirpator Lapang u mih noh bad ïaid wir kylleng, khatduh u poi ha phud Umtrew bad u leit ïa kynduh ïa u Sanñiew Umtrew ban pan jaka na u u ong, "A nga te la beh u syiem Mynri hi nga, u syiem myntham hi nga, ngam don jaka shuh la shim lut ma u, la beh u syiem Dambri, a ïoh shah phi te pan nga a phi."

Hynrei u Sanñiew Umtrew um shah bad u ong, "Shla te shla te me, dom te dom te me, buhkhoh te buhkhoh te me, buran te buran te me, myrlah ai jaka nga barit eh."

Kumta u Lirpator Lapang u la iaid wir biang bad la ka kur ka jait, bad hadien khyndiat por ki poi ha ka jaka u Sanñiew Lapatew uba la khot sngewbha ïa u Lirpator ban shong ban sah, namar haduh mynta ym ju don ki ban wan sha ka it ka hima jong u. Hangne ruh ïa u Lirpator ki ai hi ïa ka nam Kongsan Lapang kaba u jubat naduh ba ki don ha Sutnga. Hangne u Lirpator u la kylla riewspah, hynrei la jia ba ïap ka khun jong u bad u thangnam thangrong thang

sohkhason ïa ka kumba dei hok hi ïa ka jait jong u. Ïa kane ka Sohkhason u thaw ha ka lad Samai lad Sadu, bad la long ka jingpeit kai ïa kata ka Sohkhason haduh ba ki khùn ki hajar u Sanñiew Lapatew ki la pep ka kamai kajih ka rep ka riang. Te la poi ka jingmudui sha u Sanñiew Lapatew, na ki nongmah nongjih ka raid ki ong, "Bai, kumtei hi te leh u Kongsan Lapang, ïoh kumtei hi buh sat u katei ka Sohkhason te shei joh re i ka rep, shei joh re i ka riang, shei joh re i, duh i ka kba duh i ka khai, duh i ka pynïaid pynïeng, he beh noh i o."

"Beh i la basuk," jubab u Sanñiew Lapatew. Kumta ki la phah khot ïa u Kongsan Lapang bad ki ong ïa u ba ki la pdiang ïa u kum u lok, hynrei ma u pat u pynduh ïa ka kamai kajih, kumta u Lirpator u la dei ban kynran kynrih noh na kane ka jaka bad leit ïaid wir biang sa shisien pat haduh ba u poi ha Nongbah. Hangne u la beh da ka thma ïa ki Lalung ki Tron bad u sa phah pyntip ïa u Jangpuhding Nongko-um ban wan sah lang noh bad u ha Nongbah.

Ki Makri ruh ki la phet na Nurim Nandoh bad ki leit poi ha Nongkhyrlem, ki nong synshar ïa kata ka raid ha kata ka por, ki long u Dhaw bad u Phan, kiba long ruh ki lyngdoh Nongkhyrlem. Ha kane ka jaka ki Makri ki la ïoh ban sah katto katne por. Te ka la jia ba ka khun u Basan Makri ka la ïap noh bad ba uta u basan u la kwah ban thang rong thang nam ïa ka, kumta u la leit ban pan hukum na u Dhaw lyngdoh bad u Phan lyngdoh u ong:—

"A ko lyngdoh Nongkhyrlem to shah ïa nga ba ngan thaw nam thaw rong na ka bynta ka khon ban sah nam sah kyrteng bad kumta u lyngdoh Nongkhyrlem u la ai dingthoh

dingthem bad u Makri u la pyndep ïa ka leh rong lehnam da kaba suhkhmat sohkason bad kumta ter ter. Hynrei ka la jia ba baroh baroh na ki khun ki hajar Nongkhyrlem, ki la shu lap miet ban shu ïa mah kai ïa kata ka sohkason khlem da leit rep leit riang, khlem da ïohnong ïohni, – Ki shu mah rong lynter ïa ka thaw nam thaw rong ki Makri. Te u lyngdoh Nongkhyrlem u la ong, "pleng, ka jingthaw rong thawnam jong me kaba pynduh nong duh ni pynban ïa ki khun ki hajar jong ngi, khie me koit phet noh." Kumta ki Makri ki la phet na kata ka jaka bad ki la leit poi sha Nongbah, hangne ki la ïa kynduh biang ïa u Lirpator bad u Jangpuhding Nongko-um. Kumta naduh katei ka por ki lai kur, kata ki Lapang, ki Nongko-um bad ki Makri ki la ïasah noh ha Nongbah. Haduh mynta dang shem bun bah ki tiar kordor kiba kitei ki lai kur ki iehnoh ha Nurim Nandoh.

Ka Ïong Saring khraw spah kaba synshar ïa ka hima Ïapngar ka dang bun kam bad la ki kur ki jait ki shakri shakor ha kaba khreh ba khrum ban pyndep ïa ka kñia *'Tap Kyrteng'* ïa u khun jong ka uba na u syiem Sutnga. Te ha kane ka sngi kñia ki la shim ïa ki 'ning radbah, kawei ka sniangkmie bad uwei u Ningpuid, hynrei hamar kata ka por la wan mih ka Luh Shadap Pnar bad shikit u soh Nari ka da tyrwa ïa ka syiem, hynrei ka syiem ka la kren beiñ ïa ka Shadap Pnar ka ong.

"Bai wan lam pha katto u soh jou ai leh ha u ? Kat kane ka doh ka khleiñ jong nga u soh jou pha u soh eit."

Hangta ka Shadap Pnar ka la sngewrem bad ka la ong:

To ïabam thong lah u soh jou nga shipliñ ma lah ka doh ju pha shipliñ."

Ka syiem ka la sngewrem ïa kane ka jingkop ka Shadap Pnar bad ka la phai ktien ka ong:

"Lada lah u sohjou pha te to synshar ma pha khadar ma pha ïa kane ka jaka ka muluk, da lah ba nga shim lut une u sohjou pha." Ka Shadap Pnar ka la pdiang ïa kata ka jingïathong bad ka la ong ïa ka syiem :

"Bam shwa ma pha ka doh, bat mapha u ryndang ju nga ïoh nguid umbar umthu nga te a jop ma pha, te la dep bam ma pha bam sa ma nga u soh, bat sa ma nga u ryndang ju pha ïoh nguid umbar umthu pha te a jop ma nga, da khlem nguid umbar um thu pha te a jop mapha."

Te kumta la long ka jingibam ïa-thong, hynrei haba bam doh ka syiem, ka Shadap Pnar ka khlem nguid umbiah, 'khlem nguid umthu umbar jak.' Ynda haba la bam sohjew sa ka Shadap Pnar, ka syiem ka la i kwah bad ka la nguid umbiah, 'La nguid umthu umbar krek', jop artad ka Shadap Pnar. Te ka syiem bad la ki kur ki jaid ki la ïa phet ïamrem na Kyrdem bad khadduh ki leit sah sha Khangrang Marang (jan Mawryngkang) bad ka Shadap Pnar ka sa long syiem ha Ïapngar. Ïa kane la tip kum ka paju "shipliñ doh shipliñ soh ksoh la syoh."

Te ha kawei ka sngi katba u Lirpator Lapang u dang khwai dohthli dohtham na Umngei toh Umrangait kaba wan na Korstep Nongtluh, u la ïohi ïa u khun syiem ruh ba u khwai na neng-um neng-um katba u Lirpator Lapang pat ïa lade na rum-um rum-um, na Mawkhap. Ha kata ka jingkhwai doh, u khun syiem u nang hiar arsut la arsut jong kata ka wah, katba u Lirpator Lapang pat, u nang kiew arted la arted jong kata ka wah haduh ba ki la ïa poi ngong

ha jatoh. Hangta ki la ïa kren ïa kylli tohkit uwei ïa uwei pat. U Lirpator Lapang u la sdang bad u ong, "Heit me shano ko kumtu ? me lano Ko ,"

"Nga u Mariñ uba wan na Kyrdem, nga te shong nga ha ka khyndew Ïapngar ïapdhar, khyndew la ngoh la ngar la sngoh la sngar ba shah rem ha ka "Shipliñ doh shipliñ soh ksoh la syoh, sah nga ha Khangrang Marang," la jubab u syiem Mariñ."

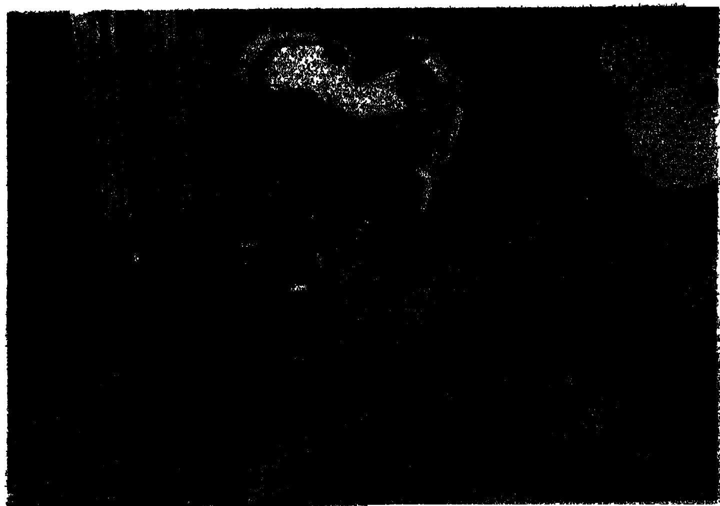
Te ong sa u Lirpator Lapang, "nga uba la Synteng Sutnga, la wan ha Nongbah, nga shah rem na ka bynta umbu umthing," bad u sdang artat ban khroh ïa u syiem ba un wan sah lang noh ha Nongbah u da ong ba ma u, um nang ban thaw ka duwan dikeh, ka sad ka dor, ka ñiam ka rukom, ka Nambru ka Namblang, katba u syiem pat u don ban wad ïa kane ka niam ka rukom ka Nambru ka Namblang. Hynrei u syiem Mariñ u la jubab u ong :

"A nga te kumno ko lah noh nga ba wan shong lang e a lang ryngkat bad me, nga te e a la ka Pyrthuh ka Luwai hi nga, ka dur ka khoh hi nga, ka niam ka rukom hi nga, ka diwan ka dipat hi nga."

Hangta la ban ktien sa u Lirpator u ong, "to tang ba wan me te, ai ba nga ka duwan ka dipat, ka Pyrthuh ka Luwai ka sad ka dor, ka niam ka rukom ka Nambru ka Namblang, bad ngan ai ïa me ïa ka it ka hima u pud u sam bad ka khyndew ka shyiap mar shiteng, lada me kular ban lehhok ban synshar hok bad men ai ïa nga shisla." U syiem u la monjur ïa kane bad kumta baroh ki kur jong u kiba ïa don lang ha Khongrang Marang ki la leit sah noh ha Nongbah bad ki da kit lang ïa ka Niam ka rukom. U Lirpator ruh u

U Lyngdoh–sad bad u Lyngdoh–sla ki ia sngap jar shiphang badien kata ki sdang suit na Kut.

Ka dur U Blei ba la ai spongkhor hapoh Longdoh–Kut

U Lyngdoh–sad bad u Lyngdoh–sla ki siang pynbiang ka sla ka tlur

la ai sngewbha ïa ka khyndew ka shyiap shisnieh masi ban pynshet ïa kata ka niam ka rukom, ka khoh ka dur, ka sad ka dor, ka Nambru Namblang. Ki Mawrong Maw-niam ba don ha Nongbah ki sakhi ïa kine baroh.

Te ynda la ïa shong ïa sah lang ha Nongbah ki saw basan kata ki Mariñ. Lapang, Nongko-um bad Makri ki la ïa jied ïa ki Nongbishar Nangkhadar jong ka niam ka rukom, ba kin long ki nongjir nongkdip ki nongmah nongpeit ïa ki bakla bakleit, ki dakaid damon, ki thombor thombuit bad ki la ïa rai lang kumne.

Me u Mariñ to long noh u Syiem Mariñ
Me u Lirpator Lapang to long noh u Kongsan Lapang
Me U Latiñ to long noh u Lyngdoh
Me u Jangpuhding Nongko-um to long noh u Daloi
Nongko-um
Me u Makri to long noh u Sangot Makri u Maji Makri

Hadien kata la pynkhamti ha u syiem ïa ka duwan syiem, ka kuna ka kaid ruh kan hap ha duwan syiem, ka Nongai 'ïad suit ruh na ka jait syiem, kumjuh ruh la pynkhamti sa u Mawshuwar, u Nongthyrlong bad ka Ramew shnong ha ki Mariñ – Khonjiñ.

Ha u Lapang la pynkhamti ïa u Sangka. Ha u Lyngdoh la pynkhamti ka lynti jew Nongpoh. Ha u Makri kmei la pynkhamti ïa u Pdah Kyndeng ha u Nongko-um la pynkhamti ïa ka Kor ka Mar. Kaba ïada ïa kah.

Ynda haba la dep bate kam baroh, ki sa khreh ban pyndep sa "ka thaw niam thaw rukom, ka rong ka nam, ka ringmaw thungmaw, ka Sajer sathoh ka diwan dipat ka shad

ka kmen ka bom ka tukra ka ksing ka Lama." Kumta la phuh la phieng ka niam ka rukom, ka raid ka muluk ka it ka hima, bad khnang ban ïa da ïa ka, ki la tih ïa ki kharai ba jylliew bad shna ia ka kut kaba skhem ha kane ka Nongbah. Kat kum ka khana pateng u pud u sam jong ka raid Nonglyngdoh ha kata ka por u long kumne harum:—

Mihngi – Shiliang Umpli ter ha Umsla sha sohslung longpei (Dummu Tara Langpei) ha shkur Maw syrlai haduh Umden kpa u Bar bloit mih haduh um Shohkhlieng.

Sepngi – Kya Ludi (Mawbri ba don hapdeng Nongkhrah bad Pahambir) ter ter haduh Jarlangthang.

Shatei – Shiliang Um Sharku.

Shathie – Toh Umdap toh umpli ter ter haduh ha toh Mar Jarlangthang.

Mynta u pud u sam u la rit ria – Mihngi Ka wah Shyrku jan Pahambir, Sepngi Na u Mawbri uba don hapdeng ka Nongkhrah bad Nonglyngdoh, Shatei – Plasha bad Shathie – Pathar-wang. Mynta ka raid Nonglyngdoh ka don palat ïa ka 370 ïing, Bad ki shnong kiba dang hap ha ka jingpynïaid ki 7 kñi – 7 kpoh ki long sa tang ka Nongthyrlong Mawiong, Pahambir Mawryngkang, Umshken, Shakoikuna, Umjong bad Umling Lambrang. Kiwei kiwei pat ki shnong kiba wan shim bynta ha ka jingleh niam ka Raid Nonglyngdoh kum na Mawphrew, Umdap, Byrni, Umshoh Khlieng, Nartap, bad Korstep (kiba ha ka raid mylliem) Pani-kynti, (Kamrup) Paham-kinar (khap Kamrup) bad Umskun (raid Nongkhrah), ki long hi ki khun ki hajar ka raid Nonglyngdoh kiba la kynriah shnong noh na ka bynta ban leit shong rep, hynrei

kine kim hap shuh hapoh ka jingpeit ki hynñiew kñi hynñiew kpoh.

Ha ka raid Nonglyngdoh ym ju don syiem raid lane longsan raid, hynrei u syiem sad, u lyngdoh lem bad ki san basan ki long ki nong pyniaid ïa ka raid baroh kawei, bad la ju tip ïa ki kum ki hynñiew kñi hynñiew kpoh kata u Syiem sad, u Lyngdoh sad, u Kongsan Lapang, u Daloi Nongko-um, u Sangot Makri, u Maji Makri, bad u Pator Nongshli. Mynta pat la ïa tynneng bad la buh sa u Syiem raid bad u Longsan raid (secretary). Kine harum ki long ki nong pynïaid ba mynta ïa ka raid, kata kat kum ka riti ka dustur naduh myndai mynthai:—

1.	U Ason Syiem Mariñ	—	Syem-Sad
2.	U Lukhi Lyngdoh	—	Lyngdoh-sad
3.	U Phron Lapang	—	Kongsan Lapang
4.	U Tren Nongko-um	—	Daloi Nongko-um
5.	U Dibring Makri	—	U Sangot Makri
6.	U Sarot Makri	—	U Maji Makri
7	U Jan Nongshli	—	U Pator Nongshli

Kiba don hok ban jied ïa kitei ki Hynñiew-ngut ki long ki jait jong ki hi, ka raid pyllun kam don hok ban jied. Dei ka kur ka jait la jong kaba tip khambha shaphang la u kñi, bad haba ki jied kim ju jied madei namar uta uba ki jied u dei bad long ka burom jong ka jait jong ki. Na kata ka daw ka dorbar raid ka shu monjur beit ïa uno uno uba la jied da ka dorbar kur.

U Syiem raid bad u Longsan raid (Secretary raid) ba ïa pyniaid lang mynta bad kitei ki hynñiew kñi hynñiew kpoh ki long kine harum:—

1. U Rabiren Mariñ-Sohseng kum u syiem raid.

2. U Hari Mariñ Wang kum u Longsan raid.

Ia u Syiem raid bad u Longsan raid la jied da ka dorbar jong ka raid pyllun ym dei da ka kur.

Kumba la ïohi sha khmat ki syiem-sad ka raid Nonglyngdoh ki la sdang naduh ka por ba ki wan sah ha Nongbah halor ka jutang ba la ïateh hapdeng u Lirpator Lapang bad u syiem Mariñ (Malngiang). Hynrei ym shym la ïoh jingtip thikna hadien katno pateng syiem, ba ka raid Nonglyngdoh ka la dei ban leit shaw ïa ka tymmen It na Kyrdem ban pynneh ïa ka nam long syiem ban ri ban kdup ïa ka Nambru Namblang, ngi tip tang naduh ba ka tymmen It ka la wan ban long syiem bad ka la sah ha Nongbah. Ki kh̃un ki hajar jong ka ki ju khot ieit ïa ka, ka tymmen syiem It. Wat ïa ka khyndew ka shyiap ka khlaw ka kjam ruh la khot noh ha ka nam jong ka. Kine harum ki long ki 26 pateng syiem ba la ïoh kyrteng kiba la bat ia ka Nam syiem, ka sad ka dor, ka Nambru Namblang.

Ka tymmen It

Ka Tung

U Dukhi – (para u Swat Mariñ ba la ri ka Tung bad uba ïoh lok sha umwang)

U Long – (shipara bad u Dukhi syiem Dei naduh ka por jong une u syiem ba ki syiem-sad kim shym sah shuh ha Nongbah lait ha ka Nambru Namblang).

U Ñiangir
U Jatjew Kangkiri
U Jamrem

U Lukhi
U Rising bad u Phailon (shipara)
U Buhsing
U Ker bad u Pher (shipara)
U Khamon bad u Jis (shipara)
U Singma
U Saki bad U Amor (shipara)
U Klan bad u Man (shipara)
U Nasing, U Jar bad u Saker (shipara)
U Ali bad u Sabu (shipara)
U Ason (u syiem-sad ba mynta)

Kine harum pat ki long ki katto katne ki kyrteng ba la ïoh paju na ka raid Nonglyngdoh ha la ka jong ka jong ka kam kumba la bhah naduh ka por ba ka raid Nonglyngdoh ka la don la u syiem sad.

(*a*) *Kiba la shimti ïa ka kam kum U Kongsan Lapang*:

U Lirpator bad u Jatpator (shipara)
U Borpator bad U Larpator (shipara)
U Tymmen Niangbot bad u Parabot (shipara)
U Lathu bad u Rajun (shipara)
U Biro bad u Shire (shipara)
U Sabong
U Nowel
U Phron – (u kongsan Lapang ba mynta)

(*b*) *Kiba la shimti ïa ka kam kum U Daloi Nongko-um* :

U Jangpuhding (la sin puh ding ba u puh ïa ka diengphnow ban pynlait ïa u Lirpator)
U Korjih
U Thar

U Darmon
U Thajar
U Dhuli
U Dam
U Dorbar
U Dho
U Jren (u Daloi ba mynta)

(*k*) *Kiba la shimti ïa kam Sangot lane Maji* (*Makri*)

U Wan bad U Ksha (shipara)
U Lei bad u Sah (shipara)
U Raising bad u Raimon (shipara)
U Lur bad u Sngi (shipara)
U Khajong bad u Niangmah (shipara)
U Nai
U Phing
U Mili Maji
U Dure
U Kubin
U Joit Maji bad u Let
U In
U Dabring (u sangot ba mynta)
U Sarot (u Maji ba mynta)

(*d*) *Kiba la shimti ïa ka kam pator*

Ïa ka jait Nongshli kaba wan na Nongpoh la ai ka Nam Pator khan hadien haba ka raid Nonglyngdoh ka la phuh la phieng bha.

U Mirkha Pator
U Kotri Pator
U Radon Pator

U Bor Pator
U Sawir Pator
U Bar Pator
U Ham Pator
U Jan Pator (u Pator ba mynta)

(e) Kiba la shimti ïa ka kam kum ki Lyngdoh-Sla (Mariñ-Soh-Seng) U Rupa, U Bangngi, U Pathana, U Radot, U Niwan bad U Dising (u Lyngdoh-sla ba mynta).

(g) Kiba la shimti ïa ka kam kum U Lyngdoh-Sad lyngdoh bishar (Mariñ Lyngdoh-kmei) U Morlan, u Latiñ, u Mari, u Kom, u Dakhor, u Saphin, u Raju, u Lukhi u lyngdoh-sad ba mynta, u Troy lyngdoh Bishor ba mynta. (U Raju bad u Lukhi ki bat tang ïa ka kam lyngdoh kñia).

U Kom Lyngdoh-sad u la tei nam ïa ka kmie u Korkha bad ïa u Korkha da kaba u pynïeng ïa ki Maw-rynïeng (maw bynna) ha ka juh ka jaka ha Nongbah pyrshah ka Kor ha Lad Nongthyrlong.

U Dakhor pat u la shna kawei ka Pukri (ka nan) heh ha Mawiong ban pynsah nam ïa lade bad ïa u Kom Lyngdoh-sad.

KI JINGKÑIA

Ki khun ki hajar ka Raid Nonglyngdoh ki riewspah shibun eh ha ka lehniam leh rukom, kiba kham kongsan ki long :—

1. *Ka Kñia Ryngkew Raid* :— Ka kyrteng jong une u ryngkew ka long U Sangka-Sangdom, une u dei uba pyn-lyngki–lyngkem, bym soh bym met. Ha ba kñia ha une u ryngkew, hap shijur ki ksing bad kawei ka muri. U Nong-

kñia dei na ka jait Lapang. Kane ka jingkñia ka la sangeh noh mynta la kumba phra snem. Ki nongkñia bakhatduh eh kiba pyndep ïa kane ka kñia ryngkew ki long u Riha Lapang kum u Lyngdoh-sad ne u Jha ba ki ong bad u Uno Lapang kum u Lyngdoh sla ne u Arja. Ïa kane ka jingkñia ka ju pynlong hapdeng u Ïaïong bad u Jylliew, ki ju sdang ha ka miet Ïew Khyllewbah (Mawlong) bad pynkut ha ka sngi Pynsiñ (Pamtiah). Ha kane ka jingkñia, leit bun ki Blang ki syiar, namar nalor ki san Basan kiba hap ban ai uwei u blang kawei ka syiar ne shiblang shisyiar kumba ki ong, la ju wan ai ruh sa na ki kito ki khun ki hajar kiba la ïoh jingkoit na ka pang ba ñuin mar mar shi-blang shi-syiar. Ha ki sngi ba ki pynlong ïa kane ka jingkñia, ym bit trei lum ne trei pynthor kata, naduh ka miet ïew Khyllewbah (Mawlong) haduh ka sngi Pynsiñ (Pomtiah). Ïa kane ka jingkñia ha ka miet Ïew Khyllew bah (Mawlong) la leh ha u Lum Syngka. Ha ka Khatduh (Rynghep) pat ki pynlong sa ka kñia Pyrda – kaba dei ban kñia da ki lyngdoh-kmei. Ka kñia Nongthyrlong kaba dei ban kñia da ki Mariñ Khongjiñ bad ka kñia Umtong kata ïa ka Umlalung Umtron kaba dei ban kñia da ki Makri. Ha ka Nongpoh myndai (Shyllong) pat ki kñia Rawew shnong kaba dei ban kñia da ki Mariñ Khongjiñ. Ha ka Pynsiñ (Pamtiah) pat ki pynlong 'ka shoh doh Raid' kata, ka jingshoh dohkha da ka raid, ha kane ruh ki da kñia shwa shi-blang shi-syiar hap lang bad artylli ki ksing kawei ka Muri. Ïa kane ka jingkñia ki leit kñia ha ka wah kaba ki mut ban shoh doh. Ki ju shoh doh na ka wah Umpli lane ka Umngei, ym na kiwei pat ki wah. Ka kñia Pyrda, Nongthyrlong, Umtong, Ram-ew Shnong bad shoh doh Raid ka hap shi-blang shi-syiar. Ïa ki Blang ki syiar la pynbiang hi da ka Raid.

2. *Ka kñia syrngi Raid* – Ïa kane ka jingkñia ki pyndep ha duwan ka syiem It. Ki leh ïa kane ka jingkñia haba don ka jingma kaba thew ban tyllep ïa ka shnong ka raid kum ka pang khlam bad kiwei kiwei. Ha kane ka jingkñia hap 'shimasi shi sniñ artylli ki ksing khlem Muri.' Ki nongkñia dei u lyngdoh-sad na ki lyngdoh-kmei bad u lyngdoh sla na ki Marin Khongjiñ. Ia kane ka jingkñia ki leh ha ka sngi Ïongshai (Ïewduh) mynsngi. Ïa ka jingdonkam la pynbiang da ka raid. Haba ki pyndep ïa kane ka jingkñia ki da lum lut baroh ki 7-kñi 7-kpoh. Ha duwan ka syiem It, dang don haduh mynta u maw kñia wat la ka ïing ka syiem It ka la pra bad sah sa tang katto katne ki rishot bad ka nongrim ïing.

3. *Kñia Longdoh.* Ïa kane ka jingkñia la leh hapoh Longdoh kut kaba don ha Nongbah. Une dei u Blei jong ka raid baroh kawei ba la bat da ki lyngdoh. Ha kane ym don ksing ym don muri. Ki nongkñia ki long u lyngdoh sad na ki Lyngdoh-kmei, bad u lyngdoh sla na ki Mariñ sohseng. Ïa ki jingdonkam la pynbiang da ki lyngdoh-kmei, ka sniang, ka syiar, ka ïad-um bad kiwei kiwei, nalorkata, kito kiba ïoh jingkoit na ba pang ba ñiun ruh ki wan rah sniang, rah syiar. Ïa kane ka jingkñia ki sdang ha ka miet Ïew Khyllewbah (Mawlong) bad pynwai ha ka step Khatduh (Rynghep). Shaphang ka kñia Longdoh la batai kham bniah khyndiat ha ka lynnong kaba bud.

4. *Ka Sajer* – Kane ka niam ka sdang naduh ka sngi Mer Sajer, hynrei na ka bynta ki paidbah lah ban ong ba ka sdang naduh ka janmiet Ïongshai (Ïewduh) bad ka kut ha ka shiteng sngi Ïew khyllew-bah (Mawlong). Ha kane ka jingkñia la leit lang ka Blang, u Syiar, u Sniang, ki ksing ka Bom, ka shalymmen ki muri bad kiwei kiwei, ki nongkñia

ruh ki don ha man la ka ïing ka ïing, namar ha kane ka niam Raid la kynthup lang bad ka niam ïing jong ki Mariñ, ki Lyngdoh, ki Lapang, ki Nongko-um, ki Makri bad ki Nongshli.

5. *Ka kñia Da Syrngi Masi* – Ïa kane ka jingkñia lah ban leh da kano kano na ki kur ba la jer kyrteng ha neng (No. 4). Kata, haba ki la bit la biang ha ka liang u kba u khaw, ka jingri jingdup ne ka long-briew man-briew. Ha kane ka jingkñia leit ki sniang ar ne lai tylli kat kum ka jingïapan bad uwei u Masi. Lah ruh ban pynleit bad u Blang hynrei wei la leit bad u Blang te la dei ban bud lang bad ki syiar. Kane ka shong ha la ka jingïapan, ha ka kñia Da Syrngi Masi leit lang ruh ar tylli ki ksing. Ki sur ksing ki long ka 'Singpor, 'sing syrngi, 'singkur kñia, 'singmastieh syrngi, 'sing khylliemaw, 'sing thungmaw bad pynwai da ka 'singpor. Ïa ka kñia Da Syrngi Masi ki ju leh ha ka janmiet Ïongshai (Ïewduh) bad ju pyndep ha ka sngi Nikpur (Lyngka). Ka kñia Da Syrngi masi dei ban kñia ha Nongbah.

6. *Ka kñia Sapa Longkur* – Kane ka jingkñia ruh ki leh ha Nongbah, lada kñia Masi kata la dei ban leit lang bad ki sniang, lada bad u blang kata la dei ban leit lang bad ki syiar. Kane ruh ka shong kat kum ka jingïapan. Ha kane ka jingkñia ruh leit lang artylli ki ksing bad ki tem da ka 'Singpor Ïa kane ka jingkñia ki leh haba ki ïa pan ïa ino ino i ba la don ha tmier ka jingïap bym don jingkyrmen shuh ba i dei ban koit, lada i koit ki dei ban pyndep ïa ka kñia sapa Longkur kat kum ba la ïa pan.

7. *Ka kñia Pynpoikam.* – Kane dei kaba heh tam, ka kham khraw ban ïa ka Sajer. Kane ruh kaba ki kñia Masi. Ka

Pynpoikam dei ka jingkñia kaba ring mawrong ban thungmaw rynïeng mawknor (thung maw bynna) ban pynsah ka nam ka kyrteng. Ha ka kñia Pynpoi-kam leit lang artylli ki ksing, kawei ko muri kawei ka Bom, kawei ka Shawing, ka shalymmen, ki shipai ki swar bad la ki symphiah. Ki jait sur ksing kaba ki tem ka long ka 'Singpor, ka 'sing syrngi, ka 'singshut wait, ka 'singmastieh, ka 'sing kynjuh kynthei, ka 'sing malangho, ka 'singdong dong bad ka 'sing nguh.

KA LUKHMI

Hyndai kulong kumah shwa ban tip ïa u kba u khaw, u khun bynriew u im tang da ki sohkhlaw, ki thied dieng thied siej, ki snep dieng snep siej bad kiwei kiwei ki jhur khlaw, ka snep dieng ba ïa bam kynrei eh dei ka Lamyrwai. Uwei u dkhar u ïateh myrlem teh myrjah bad uwei u Hynñiew-trep Hynñiew-skum. Te ka la jia ba poi ka snem ba duna jhur duna soh duna pai, bad la shitom ka bam ka dih 'mar joh bam mar joh dih mar joh jhur mar joh soh' kumta la 'sah ka rikhoh sah ka tynniang.' Uta u myrlem dkhar u ïa lam bad la ka khun rit bad wan kai sha u myrlem Hynñiew-trep bad u ïoh ka bam ka dih kat ban im namar hiran ka pyrthei. Ha ka step ba bud pat ki leit khwai doh baroh ar ngut na Birbah hynrei 'mar-e birli mar-e sutol marjoh khalung marjoh khasaw' bad kata ka khun u dkhar ka ïam shi ïam. Kat ba nang khwa doh ïoh shi ïoh da ka syntu tyrjup kaba i pher bad ki khalah sha ryngkew. Ynda haba la ïam eh kata ka khyllung ki ai kan bat kai da kata ka syntu tyrjup bad kata ka khyllung ka sngap na ba ïam. Ynda jan miet ki leit phai noh sha ïing bad rah artat khyndiat kata ka syntu tyrjup ban pyn-en ïa kata ka khyllung. Tang shu

poi ha ïing u tynsat ïa kata ka syntu byrtem ba tyrjup bha ha tyndai. Uta u myrlem dkhar u leit phai noh bad la ka khun bad kata ka syntu ka sah ha ïing uta u Hynñiew-trep. Ynda poi ki 'naitlang kata ka syntu ka hap man ka sngi ha tbian bad man ba sar ki theh ïa ka ha phyllaw. Ynda poi ka lyïur la jyrngam ka phyllaw bad ha ka synrai la soh tyrjup kata ka syntu 'stem e mer mer' Ha kata ka por u myrlem dkhar u ïalam la ka khun bad wan kai biang ha ïing u Hynñiew-trep. Tang shu poi ha ïing u Hynñiew-trep kata ka khun u Myrlem dkhar ka ïam shi ïam bad ym lah sngewthuh ïa ka daw, kumta u kylli ïa uta u dkhar u ong, 'A Myrlem, e leh ïam me ka khon kumta hoi; hangta u Myrlem dkhar u ong, 'la lut ba pyn ngeit la lut ba pyn nguh, la lut ba ja pah la lut ba janor ngu, hu, ka kti pyntih tynnen, ka tei óng.' Hangta u Hynñiew-trep u kheit ïa kata ka syntu tyrjup ba stem mer mer bad u ai ha kata ka khyllung bad ka sa en sa sngap na ba ïam. Haba u ai u ong artat ban rah sha la ka shnong bad ban phareit sha kper tang ïoh symbai, ha kata ka por kim nud bam ïa ka, 'bam myr nang ting ïoh iap.' Kata ka syntu ka nang bet symbai hi bad ka nang mih nang phuh man la u snem. Ha kawei ka por la poi ka jingpyrkhat ban pyrshang bam ïa kane ka syntu. Kumta la shet bad ai bam ha u 'sew raikhoh. Uta 'sew raikhoh u sngaid u plung. Nangta pat ki pyrshang ai bam sa ïa kawei ka tymmen kaba pang khrew, ki da shet da dung ni bha, kata ka tymmen ruh ka ong, bang a ban da ïoh arsien shi sngi ban bam da kane te ngan im, bad ki ai de arsien shi sngi ba kan bam, hadien kumba shi taiew, kata ka tymmen ka sngaid bad ka koit na ba pang, kumta de sa sdang ban ïa bam. Ani la heh la sngaid, la plung baroh baroh kat kiba ïa bam ïa kata ka syntu, kumta de baroh baroh ki kwah ban ïa thung ïa rep

ïa ka, bad ki ai nam ïa kata ka syntu da ka bei Lukhmi, namar ka la bsa ïa ki shi samoi. U Myrlem dkhar ruh u la wan ban ïa pan symbai ban ïoh rep, hynrei, ba dang sah biej sah kop, sah kyllut sah lyngngang, ki ïa shet shuwa bad sa bet. Phet kata ka syntu sha Birbah bad kam wan shuh.

Ka Bei Lukhmi ka shong ka sah noh ha Birbah bad man la ka por ka sum ka sleh ïa lade ha kata ka Bir. Ka la jia ha kawei ka sngi na pdeng baroh kiba wad ïa ka Lukhmi, la poi nongkong eh u 'Naituh-Nairang, bad u tang shu ïohi ïa ka, u la rieh khop ha kyndong, bad hamar ba ka Bei Lukhmi ka dang sum sngewbha, u la par sor bad shim buh rieh ïa ki sopti bad jaiñ kyrshah jong ka. Ynda ka Bei Lukhmi ka la dep sum, ka mut ban shim la ki jaiñ, hynrei ym don shuh, la jah, ha kata ka por ka ïoh sngew tang ka sur u 'Naituh-Nairang na kyndong kaba ong, 'Lada pha kular ban wan bad nga, ngan ai noh ka kup ka sem jong pha, lada pham kular ngan ym ai. Lada pha wan, ngan da wan shaw ïa pha ha ryngkat u shipai u swar u duli u tympan, ha ryngkat ka bom ka ksing.' Ka Bei Lukhmi ka la kular ban wan, namar ka jingthrang jong ka ka long ban shong ban sah ha man la u tnum u tyndai. Kumta u 'Naituh Nairang u pynphai ïa ka kup ka sem, bad ka Bei Lukhmi ka sa khreh sa khrum de la ka lieng bad la ki lok ban wan biang sha u khun bynriew. Ynda ka la kiew halor lieng, la bud bad kiew lang ha kata ka lieng sa u klong, u pathaw, u riew hadem bad kiwei kiwei ki symbai. U khynraw Sarusip pat, u kham leh rangbah u leh lyngngai, bad hamar ba ïaid ka lieng u kynthih joit ban kiew, hynrei ur pynban sbuk da ka shadem ha ka dong jong ka lieng bad phler ei ka shadem, sah dak thoh sbai de haduh mynta.

Mar ïa poi ka Lukhmi, poi u shipai u swar u duli u tympan ryngkat ka bom ka ksing bad ki shaw ki tan ïa ka bei Lukhmi kat kum ka kular madar. Kumta la phuh la phieng la bha u kba u khaw. Katba nang ïaid ki por u khun 7 trep u la nang bit nang biang ha ki kam baroh, bad khatduh eh u ïoh sa ïa ka spah, hynrei ba dang sah biej sah kop, u la buh lang ïa ka spah bad ka bei Lukhmi ha ka juh ka myndar Myrho. Ha kata ka mied la mih ka ïa nia ïa mai hapdeng ka Spah bad ka Bei Lukhmi. Ka Spah kyreit ka ong 'ïa ei pha sarong Lukhmi, pham tip ba phan shah teh shah khum, phan shah bom shah shoh lymda dei ba kit ba bah ma nga ?' Hangta ka Lukhmi ka jubab tang shi kyntien ka ong "phan ym long ei ei ruh khlem don ma nga", bad tang kumta ka khreh bad phet de bak sa shisien pat sha Birbah, namar kam mon satia ba u bynriew un buh pyniaryngkat kyrdan lang ïa ka bad ka Spah. Ka Spah ka ha nga-mei, bad ka shong jied briew, katba ka Lukhmi hok jemnud ka kwah ban shong ha man la ka rympei. La shaiong lut u bynriew ba la phet ka Lukhmi. Hynrei ynda u la tip ïa ka daw u la kular ban ym buh lang shuh ïa ka bad ka Spah nalor ka kular ban da pynlong noh da ka niam ka rukom ïa ka bad u ong. 'Bam noh da ini, rep noh da ini, iehnoh ka lamyrwai ka labyrstap ka snep dieñ snep siej, pynlong noh ka Lukhmi-Pukhmi ïa tap ïa dir ïa pynku pynkam noh ha ka.'

Ka Bei Lukhmi ka don artylli ki khmat, kawei kaba shai bha, bad kawei pat kaba kana. Haba ka peit da ka khmat kaba shai, kata la pahuh pahai, "ïoh shem longbru manbru ïoh spah ïoh phew ka tynnang ka tynda, ïoh u kba u khaw ïoh ka lak ka klur." Hynrei lada ka peit da ka khmat kaba kana "la kyrduh kyrdit, long duk long bui, hap lipan ka ram

he shah la ki lok." Kumta la wad la kylli, la pyrthew la luh la khan "i leh li long ka kamni", shai hangta ba dei ban pynphuh pynphieng ïa ka, kumta ki rai lang 'to, ai noh ha ka, ka phuh ka phiang ai noh hi ka, ka rong ha ka, ka nam ha ka, u symput ha ka, u syntem ha ka, u shipai u suwar ha ka, u duli u tympan ha ka, ha ryngkat hapoh u Lum shnong lum thaw, kyntu noh i ka mo kane ka Lukhmi, kumta bran ki leit rah ïa ka sha u Lum shnong lum thaw lum bah lum san bad ki pynlong ka Sajer ba phuh ba phieng ha ka, ka sa thoh ha ka, ha ryngkat u shipai u suwar, ka jingput jingtem, u nongput nongtem, ki khynnah ki samla, ki tymmen ki kro, ka syiem dur syiem khoh, u Klong u Kulo ha ïad bang ïad thiang. Mar kumta de sa kmen sa shongshit ka Lukhmi, sa bha sa phuh sa phieng sa bit sa biang ka longïing longsem u phan u kyrpad ka dei-ti dei-jat ki khun u 7–trep.

Naduh kane ka por haduh mynta mynne ki kheiñ ba ka long kaba sniew ban tuh ban thiem ïa ka spah ka phew hynrei ki kheiñ ba dei kaba sang pat ban tuh ïa u kba u khaw. Ha shwa ban rep kata haba pynhir middhan ki ju da kñia syiar shwa, kumjuh ruh ha shwa ban lum kba ki da tap kba ha kyntem – don kiba leh ha ïing shong ïing sah hynrei kim ju pep ban tap kba da kaba kñia ba khriam da ka sniang, ka blang ne tang da u syiar kat kum ka jinglah jong ki, kim ju tap da u Masi, dei tang u lyngdoh sad uba lah ban tap da u Masi, hynrei lada u leh kumta u dei ban leit leh ha Nongbah.

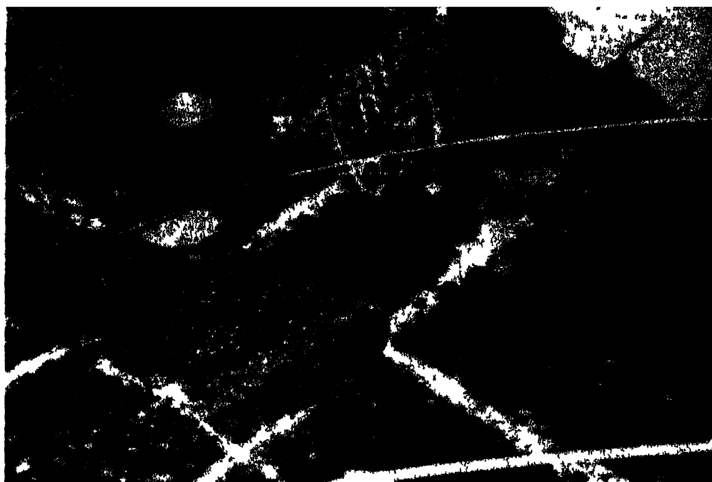
Napdeng ki jait kba baroh long syiem u khawpnah khawthar, ki ong lada dei ding ruh um ju rem u bha u miat hi kumjuh. Na kata ka daw haba ki Hynñiew-trep ki ai sngewbha ïa ki kynja bakhraw ne kynja syiem ne ïa kiba ki sngew burom ki ju ai da u khaw pnah.

U Naituh-Nairang pat naduh ba u la lah ban wallam ïa ka Lukhmi na Birbah kat haduh mynta u kam nong kynti ïa lade ba u dei u syiem na ka daw ba dei ma u uba leit wad leit shaw ïa ka Lukhmi, kumta u dem la ka bam kba, u da kren shai kdar 'Nga bam ha khlieh dun khlieh shang. Nga long u syiem ma nga, wat ka um bam um dih ba leit tong wan tong na me u briew ruh nga dih,' kumta u Hynñiew-trep u la shu peit kai ïa u 'Naituh Nairang hynrei ynda la wan shong ka miaw bad u khun Hynñiew-trep, hangta kyndit u 'Naituh Nairang bad u ong 'A, nga tieng tang ïa u khla u bynriew.'

KA KÑIA LONGDOH

Na ka Miet Ïew Khyllew bah (*Mawlong*) *haduh ka step Khatduh* (*Rynghep*)

Ïa kane ka jingkñia la ju pynlong ha u bnai khriat 'nai tlang; na ka bynta ka snem 1979 la pynlong ïa ka ha ka 3/1/79, na ka bynta ka snem 1980 pat la pynlong ha ka 6/1/80 bad na ka bynta ka snem 1981 la pynlong ha ka 31/12/1980. Kane ka niam ka sdang naduh ka miet Ïew Khyllewbah bad ka kut ha ka step Khatduh. Baroh ki jinglut jingsep na ka bynta kane ka jingleh niam la bei hi da ki Lyngdoh-kmie, lait noh tang ki sniang ki syiar bad ka ïad-um ba la wan rah hi da kino kino ki khun ka raid ne ki san basan, khnang ban aiti ha ki lyngdoh ban pynkñia na ka bynta jong ki namar ki la ioh jingkoit na kano kano ka jing-pang. Ha ka jaimiet Mawlong, baroh ki San Basan, ki syiem lem bad ki lyngdoh ki leit kiew sha Nongbah. Naduh jngai, lyngba ki lynti rnem ba kynjah, lah ban ïohsngew ïa ki sur ktien hum hum ham ham jong ki khun ki hajar Nonglyngdoh,

La biang ka sla ka tlur, u namphuh namphiang

Ka khlieh la buh ka snam la ai, babir batoh la buh myndai

Ka snier syiar ba la pashat halor u Rıñ–Dıñ–Blei ha Longdoh Kut

kiba la ïa poi bad ap lypa ha Nongbah. Ka Ïong ngaiñ ka la tap lup ïa ka Ïongreiñ, ha ïing niam ki lyngdoh, ka ding ka bur bad kyrhuh hapoh Kut, ha Paidbah bad ha phyllaw khmat duwan lyngdoh, ki San Basan, u syiem, ki lyngdoh lem bad ki khun ka Raid ki Hynñiew-kñi Hynñiew-kpoh ki shong bad pynsyaid la ki kti ki kjat ban lait na ka jingkjap ka lyer khriat. Katba ki ïa pur ïa ki paju hyndai, ka niam kaba ki dei ban pyndep ha kane ka miet lem bad ki khana bun jait na la ki shnong bapher bapher.

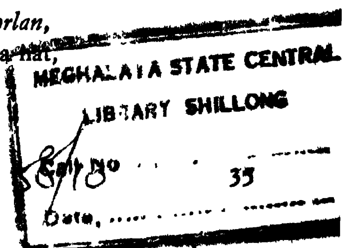
Ki kynthei na ka jait lyngdoh ki ïarap lem ïa ka Trai ban pynkhreh pynkhrum ban hiñ kiad, ban ai sla, ban ai jhoh bad kumta ter ter. U lyngdoh sad bad u lyngdoh sla ki sdang hapoh Kut ban pynbiang ïa ki jingdonkam ba la khreh lypa na ka bynta ka suit ka shor bad ka jingkñia. Nyngkong ki pynbiang ïa ka Song sla, shisong 9-sla, shisong 7-sla, shisong 5-sla bad shisong 3-sla ka lamet, nangta ki sa song lang tang ha kawei ka song heh bad teh da u thri bad ki sa thep ha ka Dur ba la pynieng lypa hangta. Nangta ki shim pat sa u khaw bad ki kham lai saw ne san kham kat ban i dap, ki buh ha ka sla ba la siang lypa ha tbian, ki teh bad ki thep ha ka Dur. Kumjuh ïa u kpu ki sot saw ne san kham, ki buh ha ka sla ba la siang ha tbian, ki song bad thep ha ka Dur. Baroh ki jingsong dei ban song da ka Lamet. Nalor kitei ki jnit ki jnat, ki sa thep ruh ar tylli ki klong ba dap iad-um, uwei u klong suit ban dih ki raid, bad uwei pat u klong sngi ne klong kñia ban dih iad-sngi. Ïa kine ki klong ki set da ka lamet ha kata ka rukom ba ka tynrai sla kan rung ha poh ka thliew u klong, bad ka tlur pat kan paw shalor ne shabar u klong. Ynda haba la dep ïa kine baroh, ki teh pynbiang sa ki knor hynñiew tylli, ki syndah 'jat hynriew tylli. Ïa u

jyrngam bad ka lamet mar mar san tynrai ki teh lang shi jaka. Ïa ki tangnah ruh san tylli ki teh shi jaka. Hajan jong ka Dur pat don ka bati rnong badon kpu, i shangrit ba don khaw bad u luta ba don um. Ynda haba la dep pynbiang ïa kitei ki jingsong, ka trai ka ai sa u luta rnong ba la don um, (Kane ka um lah ban tong nangno nangno ruh bit tang ba dei ka umbam) Ka bati rnong ba la don bad u kpu, ka shangrit ba la don bad u khaw bad khatduh ka ai ïa ka jaiñblei ban khomlong ha baroh arngut ki lyngdoh. Ynda la dep pynbiang la ki khomlong, u lyngdoh sad, u lyngdoh sla bad arngut ki nongmih salan jong ki, ki shong khreh ban suit. Ka rukom shong ka long ha u juh u ang da kaba phai khmat sha mihngi, kata, ka kynram ba ki ju pynthih Dur. Nangta u Lyngdoh sla u Lamphang ban pynkynmaw ïa baroh kiba ïa don hangta kumne – "Te mynta baroh khoit paidbah, mynta shimiet, ïa khreh ïa ka kam. Te nga u lyngdoh, nga suit nga shor noh ban leh ïa ka kam ïa kaba hok, ka riti kaba buh myndai mynthai laduh bahir ba toh, kata hi se, ha peit, naduh bahir batoh ka jaiñspong ruh don kumne, hynrei kaei ka daw ruh don katei" (u kdew shaphang Longdoh Kut) "Ngim lah pyndep ïa ka kam, ngim lah pyndep ïa ka mynta, kumba shu buh laduh bahir batoh mynsaw mynsan laduh ba buh u Ñi u pa, u Kong u Heh. Ngim lah pyntam ngim lah pynlah, hynrei dei kani ka borbah, dei kani ka pyrthei ia kani ka khadar lyngdoh ar Lyngdoh, dei kani ka borbah ka bor bru bah, kumba ong to pynneh kam, to ïaleh kam, wat ïaleh kawei ka bynta ruh, shiliang yn nai, wa arliang yn nai. Ka niam jong i dei kani, ba u Blei jong i dei Uni. Kumta ngam don ktien ban kren laiphew lap, u Blei nga lai leit li nguh ïa u katba lah, khublei shibun, du katta."

Tang dep ka-kren lamphang kumne, u lyngdoh- sla u shong de khop khlem da khih shuh bad u sngap jar, katno i shongkun ka jingkhreh ban leit sha u Blei, hadien khyndiat por ieng joit u lyngdoh sad bad u leit ai khublei shim-kti-nguh khlieh artad ïa baroh kiba don ha Kut, nangta u mih sha Paidbah bad u khublei kumjuh, nangta u mih ha phyllaw khmat duwan bad u khublei ïa ki ruh kumjuh uwei pa uwei, baroh kat kiba ïawan sha kane ka jingkñia, bad ynda la dep u rung biang sha Kut. Nangta u lyngdoh-sad lem bad u lyngdoh-sla ki ïa bat mar la ka jhoh ba la dap ïad um bad ba la tap da ka lamet, ki sdang da kaba suit ·hapoh Kut bad phai sha mihngi kumba la ong mynshuwa, nangta ki sabteng biang ïa kaba suit da kaba phai pat shathie kata, ki phai khmat sha ka liang ka dwar ban mih ha Paidbah. Haba suit kumne la ju sdang shwa u lyngdoh sad ban kynih phawar kumne :—

'Oh syiem longdoh longpun, nga *ïeng sha ka met*
katei shisnem shisien,
ka pynhap ha Me ka pynhei ha Me
ka bei ha Me *ka thait* ha Me jin la ka tai ba
la buh sha ka nat u Ñi sha ka nat u Pa,
la buh sha ka nat ka Mei sha ka nat ka Ïaw,
la buh u Ñi-bah la buh u Ñi-san,
la buh *u san byrtap* la buh u *phew byrtap,*
la buh u san rynïeñ la buh u phew rynïeñ,
Nga marwei pynlah bym lah re nga.

La buh ka Iaw Ï hapoh *u syiem Morlan,*
jin da kata shisla jin *da ka tap* sha ka nat,
jin da kata *ka kyntem ka kynrud,*
ban shoh ban kheiñ jin da kata,

nga mut se ha Me *sha ka dor* ka pynhap ka pynhei,
jin ha Me sha ka nam syiem longdoh,
la poi u snem la poi u taïew,
ka pynhap ha Me *ka pynhei* ha Me,
to kit ka sha Me to shan ka sha Me,
to bah ka sha Me to kieiñ ka sha Me,
ka siej-'lieh ha Me ka siej-ïong ha Me,
jin la katai ba hoi sha ka nat 12 lyngdoh.

Ba da kit ke shan ke ha Me,
Nga *sait suwa sait suti,*
Katta hajar. Sha ...... O ...... ru ...... ru ...... rum.
Sha ......O...... ru......ru......rum
Ko syiem longdoh syiem longpun,
ïoh hani wa hap ka siej-lieh wa hap ka siej-ïong,
wa hap ka sha *u Jyrngam u Lamet,*
wa hap ka u siej-krih siej-shang,
a mah, ngan jin la kata nga nud ha ka bishar
ka pynhap katei ka pynhei katei,
jin la buh u Ñi la buh u Kong
u san byrtap u phew byrtap
u Riliang pyngkiang
ha kani ka Ri ka Raid,
la buh u tymmen la buh u san,
naduh bahir batoh
to sa tip nga pynhap ko syiem longdoh.'

Hamar kane ka por u ong artad ïa u lyngdoh-sla ban sdang noh sa ma u, 'khyrwait dame hai tu.' U lyngdoh sla pat mar kumta u kyn-ih u phawar u nguh u kyrngah u khih u kyan u ïasaid *u suron* jam.

Lut la kata nin la ka nat
ko syiem longdoh syiem longpun.
Shah da de ka nat ko syiem bakhraw syiem batri
shisnem shisien.
Ha Me u siej-lieh ha Me u siej-ïong,
Ha Me *u kynton* ha Me *u Murot,*
Ha Me u siej-krih ha Me u siej-shang, ha Me.

Lut la kata to shah da de,
ka det wajah to shah da de,
*ka det wa duh um-tang d*a duh *um-syiem,*
da duh buhir da duh butoh
da duh wa shah da duh wa deiñ
la duh u hyndai u hynthai,
U shah da de *u Lir pator* la duh *u Jat pator,*
U shah da de la duh *u Ksha Sangot u Wan Sangot,*
U shah da de bu ong mot U
da u siej-lieh u siej-ïong,
U shah da de pynkham da i
shah da de ka niam jong i ka rukom jong i
du shah da de da pynbiang hi i,
da shoh da de, da dut.
Lut la kata nin ka nat.

Mynno *ka byn nud* ba kit mano *ka ba shan,*
mano pa ba bah mano pa ba kieiñ,
mano *paba sher* mano pa *ba pynshor,*
mano pa ba ap mano pa ba por,
mano pa *ba synron* mano pa *ba synrih,*
mano pa *ba kynti* mano pa *ba bishar,*
sep-ei *ka pakang* sep-ei *ka paki,*

sep-ei ka pynlut sep-ei ka pynjaw,
la san kur san khili la poh u san kmei
la poh u san kur la poh u san kpoh,
shan da de *kyndat da poh* i leh katte.

La poh *a binong* la poh *a bishin*
lut la kata a binong la poi ka duna
la poi ka duh la poi ka sep-ei
markit mar bah.

Ale ka pynsaid ka pynthew
lait la kata ka kular ïakit ryngkat
ïa kyrshan ryngkat
ko syiem longdoh syiem longpun
ko syiem ba dang syiem ba khei
ko syiem *ba sah* syiem *ba ri*
shisnem shisien.

Ha Me ka shu nguh ha Me ka shu dem
ha Me ka pynhap ha Me ka pynhei
ha Me ka pynthih ha Me dei du bu leh ka dei
hapoh *ka pynshong* hapoh *ka kynta*
hapoh ka Ri hapoh ka Raid
la poh *ka sad la poh ka dor*
kane la buh ka Blei.

Wa suk ki sah ka sot ha Me hi don,
la kit, la shan, la bah, la kieiñ,
E...u bru u Blei *u kyn-ih* u *tyrshoh*
u phirlat u *phidong* u Ryngkew u Lyngdoh
u thlen *u tyrsi* u 'seiñ-ïong u 'seiñ-bah
ka rynïeñ ka jong nga

Ko syiem ba khraw syiem batri
Ko syiem longdoh syiem longpun
tang katta i.'

Hangta baroh arngut ki lyngdoh ki ïa kynud suki lang da ka juh ka sur namar ki kheiñ khuid kheiñ kyntang bha ïa kane ka por bad ïa kine ki ktien namar ki shim ïa ka pyrtuit.

sha......... O .... ru .... ru ....rum
Long longdoh Man longdoh
Shan longdoh Muij longdoh
Krih longdoh **Shong** longdoh
Syai longdoh **Phai** longdoh
Rai 'longdoh
Syiem bakhraw syiem batri
tang katta hi shim Ho .. .. !

Dep nangta u lyngdoh sla u bteng biang ka kyn-ih ka phawar marwei

Lut la kata shah da de kat kane hi don,
kani ka pynkit kani ka pynkieiñ
kani ka kyrpad kani ka kyrshon,
lut la kata ka bei ka thait
phin kit na poh phin khyllie na poh
u sankur san khili. Sha......O......ru......ru......rum.
Shim ka bei ka thait to kit to da bah
da *kaba plih* da *kaba plon,*
kit da de shah da de *kyndat* da de
ïoh u bait i khih i shai i koit
kumba buh u hyndai kumba buh u barim
uba jah,

kumba buh u bahir uba toh la duh u hyndai
u hynthai
ba bei ba thait ho syiem Ryngkew
ko *syiem ryndim.*

Sha......ho.........
Umjat umbang kane *umthiñ* kane *umtor*
'ïad-hir ïad-saiñ ïoh khih ïoh khan,
(Ha kane ka por la suit ïad-um artad)
u kani da soh *u katha* da soh
u kyrdem u kyrsah,
Ïa kylla dei *tin kon* ïa kylla *dei tinmon*
Wa dut o u pynsuk.

Ïa mynta ha 'tien-nguh da mynta ha 'tien-dem
da mynta ka nguh ryngkat *ka Bei ka nat*
Ko syiem Longdoh ko syiem longpun
Sha ....O.........ru.........ru.........rum

Hangne ruh ki suit biang bad tang shu dep suit, ki lyngdoh baroh arngut kiba la kynih la phawar da kaba phai sha ka kynram pynthih Dur, ki phai noh mynta shaphang ka dwar sha Paidbah, nangta u lyngdoh sad u sdang biang kum mynshwa ban kynih ban phawar:—

'Oh syiem Longdoh syiem Longpun
katai la biang, ka niam kani la poi
ka sngi kaba biang shisnem shisien.
Biang ka suit biang ka shor
biang *ka pha* biang *ka suiñ*
biang ka nguh biang ka khriam
jin la kata ba la poi shisnem shisien.

Nga u lyngdoh uba *da kata ka nat*
La buh u Ñi la buh u Pa
la buh ka Mei la buh ka Iaw
u san byrtap u phew byrtap
ïeng nga sha ka nat, nga suit
Ïeng nga tim nga ñiew to kit to shan
to bah to kieiñ hapoh ka duwan
ka jong Me.

Ko syiem longdoh syiem longpun
Sha.........O.........ru.........ru.........rum
(Hangne ki ïa suit ïad-um baroh arngut ki lyngdoh)
Hoi jin la kata to shah kata
lait ka pha lait ka suiñ
ji lait na ka suit lait na ka shor i
jin na kata ban nangkit nang shan ha ji
(Hangne ki ia suit lang biang baroh arngut)

Tang dep suit u lyngdoh sla u duwai jar jar marwei bad u pyndait beit la ki shynriahti baroh arkti, u buh ha tbian bad u rah sha jrong ka shyllangmat laisien laiwat. Haba u leh kumne u phai artat la ka khmat sha baroh ar ki jaka ba la suit. Tang dep nguh u lyngdoh sla, ki lyngdoh lem bad ki nongmih salan jong ki bad ka trai ki ïa mad ïa dih ïa kata ka ïad-um na kata ka jhoh kaba la pyntam khnang mynba ki suit.

Dep na kitei ki kam ki sa khreh bad mih noh na ïing lyngdoh ban ïa leit sha Longdoh kut. Mynshwa ki ong ba u Mariñ Kamar dei u nongkit Dur bad nongtbeh ding, u longdohsad pat dei u nong ai snam ai kpu, bad u Mariñ Sohseng nongkñia dei u nongthoh snam thoh kpu. Ïa u

nongrah prew ba klang ding bha la pynïaid ha khmat eh, bud pat sa u nongrah ïa ki knor ki phala, bud u nongkit um ha ki ktang, nangta bud sa u lyngdoh sad uba kit ïa ka Dur, bud sa u lyngdoh sla uba rah ïa u luta ba dap um bad ka wait, bud sa uba bah ïa ki san tynrai lamet bad san tynrai jyrngam, u Riñ-diñ-blei, san tylli ki tangnah, ki jhoh bad ki salit. Ynda la poi ha Longdoh kut, ki da khot ki da pyrta ïa u syiem Longdoh longpun nangta ki sa ïa rung shapoh, ki buh ïa ka ding hadien ki maw shong kñia bad pynhiar ïa ka Dur bad kiwei kiwei ki tiar sha ka liang kamon kata hajan ka trai shken blei bad u lyngdoh sla u sa khreh ïa ka ban sait ïa ka duwan. Nyngkong eh, ki khur pynkhuid shwa ïa ki ñiut ki sla kiba don ha ka duwan, nangta uwei na ki rangbah u nangtheh ïa ka um na ka 'tang um, katba u lyngdoh sla pat u nang sait, u khur u lape da la ki sla kti. Haba sait ïa ka duwan ki ju sdang na jrong ha kaba don ki shken blei, bad ki nang hiar arsut sha ka jaka ba don ki maw shong kñia. Ki sait kumne lai sien lai wat, ka sien ba nyngkong napdeng, ka sien kaba ar na sha kadiang nangta ka sien kaba lai na sha ka mon. Ha ka por ba dang sait duwan u nongïarap uba na ka jait Mariñ (kiwei ki jait kim lah) u nang sei ïa ki tiar na ka Dur bad u buh ïa ki ha tbian, u da buh bha ïa ka lamet ki siej knor ki tangnah bad kiwei kiwei ki tiar. Nangta u lyngdoh sad u sdang ban ai ka spong khor ïa u Blei da u kpu, nyngkong u shim kyndup ïa u purew arti u ber sdang na maw shong kñia kiew arted haduh khlieh duwan ha tynrai shken blei kaba don hapdeng, u ber kumne arsien da kaba pynlait jaka hapdeng kine ki ang lieh kumba shi pruh antad na u wei u ang ha u wei pat baroh shi lynter. Nangta u shim kpu ne purew da kaba kyndup biang kumjuh kum mynshuwa bad u sdang ber pat sa na trai shken-blei na

ka liang ka diang khyndiat-haneng ki maw shongkñia ter ter haduh ka trai shken-blei ba don sha ka mon. Ha kane ka sien ruh u ber kpu arsien da kaba pyllait biang ïa ka jaka hapdeng kaba ïa jngai hi kumba shipruh na uwei u ang lieh ha uwei pat, tangba, haba u ber kpu kumne, u pyniapom artad hapdeng ïa ki artylli ki ang ba la ber mynshuwa na maw shongkñia shaduh khlieh duwan tynrai shken-blei. Tang dep ber kpu u lyngdoh sad, la ber pynbud pat sa u lyngdoh sla bad u duwai artad u ong – "Syiem Longdoh Syiem Longpun to ïakit to ïa shan lait ka suwa lait ka suti lait ka rem lait ka pat jin la kata ba lait ka tim ko syiem Longdoh syiem Longpun ho mah ho." Tang shu dep kumne u sait sa u Riñ-diñ-blei bad ki sa sieh harum shken-blei haneng ka dur sawdong jong ki ang-lieh ba la pynïapom. Ïa kane ka dur ba ber da u kpu ne purew ki khot 'Ka dur jong u Blei' bad ïa une u kpu pat ki ong ba ka long ka 'spong khor u Blei.' Ynda haba la dep ban leh ïa kitei ki kam baroh, ki khreh bad sait sa ïa ki sla, ki knor, ki tangnah bad kiwei kiwei ki tiar ba ki pyndonkam ha kane ka kñia ka khriam. Nangta pat u lyngdoh u sdang sa ka siang lamet hapdeng kata ka dur sawdong bad haba ki leh ïa kane ka kam ki sdang shwa na ka mon sha ka diang kaba, haba phai khmat sha shken-blei, ki buh 9-sla, bud 7-sla, bud 5-sla, bud sa 3-sla sha kamon hajan lane ha syndah ki 9 sla bad u duwai u ong :—

"Ko syiem Longdoh syiem Longpun wan shim u sla u tlur u sla kñia u sla khriam u 'la bei u 'la thait u 'languh u 'la dem.

Dep kane bud sa ka siang knor 3 jaka , sdang shuwa na ka diang da kaba siang 3-knor 2-syndah 'jat kaba mut ka jaka

shong u lyngdoh sad ne u jha, bud pat hapdeng 2-knor 2-syndah 'jat ban shong u lyngdoh sla ne u Arja, bad ha rum hajan ka jaka pynïengdur pat kawei ka knor kawei ka syndah 'jat na ka bynta u Nongkitdur ne nongïarap. Katba u siang knor bad siang syndah'jat u lyngdoh u duwai artad u ong.

'Ko syiem Longdoh syiem Longpun, wan shim u knor u phala kumba la buh u tymmen u san ban poi sha ka duwan, katta hajar.'

Ha kaba siang ïa ki knor bad syndah'jat u siang bad buh ryntih bha ba kin ïa phai para kliar para trai, bad kin dem ryntih da pyllup.

Dep kine ki kam baroh, u lyngdoh u sa khleh um ïa u kpu ne purew uba don ha ka Bati ne Kyllung bad u synreit ïa kiew arted ïa ka duwan, sdang na ki maw shong kñia ter ter haduh khlieh duwan ha trai ki shken blei bad ïa baroh ki siej-ker ka Longdoh-kut, nangta u sa synreit ïa ki sla bad ïa kiei kiei kiba don hapoh Lyngdoh-kut, wat ïa ki briew ruh kumjuh, ki pynkut pat ïa ka jingsynreit kpu da kaba ki leit ban synreit ïa ka ïing ki lyngdoh. Haba synreit kpu kumne ki duwai ki ong:—

'Ho......ko syiem bakhraw ko syiem batri, ko syiem Longdoh ko syiem longpun to shah da de, shim ka spong ka phali u namphuh u namphiang.'

Ha kane ka kñia Longdoh ki ju sdang shwa da kaba ki kñia ïa u sniang jong ki trai, kata jong ki Lyngdoh-kmei uba ki khot 'u sning nguh snem', ynda la dep u jong ki trai, ki

sa khot sa u jong kiwei pat ki khun ki hajar ka raid kiba la wan rah khnang ban phah kñia ha ki lyngdoh, namar ba ki la ïoh ka khiah ka nang na ka jingpang kaba la ban ñiun ïa ki. Kumta tang mar ïa pyrta u lyngdoh-sla, ki san kñi san kpoh, ki khun ki hajar ki wan ai la ki sniang ki syiar ban pyndep la ka niam ka rukom. Haba sdang ïa ka jingkñia u lyngdoh u sdang ka kynih ka phawar kumne:—

Ho syiem bakhraw syiem batri
Ko syiem longdoh syiem longpun
syiem ba dang syiem ba khei
syiem ba soh syiem bari, shisnem shisien.

Ka siej-lieh ha Me ka siej-ïong ha Me
u kynton ha Me u murot ha Me ba kan shan.

Katne ka pynguh pyndem ha Me
ba jah da shah da de dem ha Me
ba jah u Kongsan Lapang
u syiem Mariñ lyngdoh Mariñ
la duh la shan da de u dkoh u pynkham
U Lir Pator u Jat Pator shisnem shisien
u siej-lieh u siej-ïong shisnem shisien.

Te mynta ha ka sngi ka nguh ha ka sngi ka dem
ba ïoh ka shah da de.
Nga sait suwa nga sait suti
nga sait u 'Ning-uiñ u 'Naiwang u 'Ningthoh u 'Ningtlem.
Nga sait ryngkat u rytung u rynsieh u irbah u irsan
ba kai la poh ka ri ka ïung
ba kai la poh ka ri-eit ri ksem
ba kai la poh ka thadai ka tharing
ba kai ba la leh ki se

ba leit ïa kir ba lait ïa iroh
ba lait suti ba leit suwa
ko syiem bakhraw syiem batri
ko syiem Longdoh syiem Longpun
suk hajar bin mo...sha ... o ...ru...ru... rum

(hangne u suit ïa ka um na u luta rnong lai sien laiwat)
ïa ieng la poh u Morlan.
Mano pat ba kit mano pat ba shan
mano pat ka bah mano pat ba kieiñ
mano pat ka ker mano pat ba da
mano pat ba ap mano pat ba por
mano pat ba synran mano pat ba synrih
mano pat ba kynih mano pat ba kynai,
sepei ka marang sepei ka majei
sepei ka pynlut sepei ka pynjaw
sepei ka jingnguh sepei ka dem do,

Lut la kata ka bynru
la shu poi ka ad la shipoi ka shitom
la shu poi ka silai la shipoi ka sidoh
la shu poi ka bynnud la shu poi ka khim
pynleh i dat ka shitom ka shijot do,
myrlah ba kit myrlah ba shan
myrlah ba bah myrlah ba kieiñ
ko syiem longdoh ka syiem longpun
ko syiem ba dang ko syiem ba kḥei
ko syiem ba kah ko syiem ba ri
ko syiem ba sah ko syiem ba wah
shisnem shisien.

Ha Me ka nguh ha Me ka hukum
ha Me ka siej-lieh ha Me ka siej-ïong

ka kynton ha Me ka Murot ha Me
ka nguh ha Me ka dem ha Me
Jin la kata, nin la ka nat
ryngkat ka nguh ka jam
ka shah da de ko syiem ba khraw syiem batri
Me la kit Me la shan
Me la bah Me la kieiñ
Me la ker Me la da
Oh u 'Ning-uiñ u 'Ningwang u 'Ningthoh u 'Ningtlem
U 'Ningbah u 'Ningsan.
U 'Ningbuh u 'Ningthoh u 'Ningshang.

E u ksang u swet da kynriñ
wa u ksang u satap du u sabor
du puli du puket kit du ba shan.
E jin da kata u blap ïa ka oh la ka shaiñ
u rytung u rynsieh la ka khem la ka kshot
ka synrap ka synmong.

Ïata ba da kit ïata ba da shan
Ïata ba da bah ïata ba da kieiñ
Ïata ba da diker ïata ba rilong
ïano ba ding ap ïano ba ding por
wa syndong wa syndih bati bapat
da ka juh ka buit da ka juh ka bor do
da kit da ka juh
ryngkhieñ da ka juh ka lyngwat do.

Kit da ka juh
ka buh da ka juh ka sdang do
kit da ka juh
ka kdup da ka juh ka tynda do

kit la ka Bei ka Kynrad do.
wa kam ba buh u Ñi wa kam ba buh u Pa
wa kam ba buh ka Mei wa kam ba buh ka Ïaw
u Hyndai u hynthai
kam wa buh u shan da de
u San rytap u phew rytap.

Buh ka shah da de ka Nat
la buh la pynkham u san Lapang u phew Lapang
la kam u syiem Mariñ lyngdoh Mariñ
u san u kynja Maji
wa syiem Lyngdoh wa syiem Longpun.

Ko syiem ba dang ko syiem ba khei
ha kane ka kur jong nga ka jait jong nga
li leit a lem li shan a lem
ei bah alem ki kieiñ a lem
La kyndo a lem la kyn ei a lem
la syn dan a lem la syndi a lem
u ba ji a lem uba jot a lem
Pynneh ha ka juh ka pa ha ka juh ka shu
ha ka juh ka ud ka shitom
ka shijot ka byndi ka byndop.

Ko syiem Lyngdoh syiem Longpun
ka shu wah ha Me ka shu kieiñ ha Me
ka shu nguh ha Me ka shu dem ha Me
ka pynhap ha Me ka pynhei ha Me
Ka wer ha Me ka luh ha Me.
Nguh ka shah da de shisnem shïsnem......
(Bad u pynkut ka kyn-ih ka phawar ha la mynsiem)

U Jyrngam bad u Lamet ba la thung da ki san basan ha Longdoh–kut

Ka suit wai ki san basan ha diwan Longdoh Kut

La wai ka kñia Longdoh, bam sngewbha ki paid baroh

Nangta ki shim ïa ka salit ki bat ïa u sniang bad ki ot ki kyrshut ha ban da dkut ka ryndang tbuk. Ïa ka khlieh ki buh halor ki sla ba la siang mynshuwa bad ki pynjaw ïa ka snam halor kita ki lamet, nangta ki sa jiar ha u khiew uba ki la pynap lypa hangta ha jan da kaba ki pyn-khongpong ïa ka met jong uta u sniang. Nangta ki sa ai noh ïa kata ka met ha ki lyngdoh nongïarap ban puid ban thang bad ban ïa peit ïa ki dak ki shin ha u nud, u blap bad u ksang. Ha kane ka rukom ki ot ïa baroh ki sniang.

Te ynda haba la dep ban ot ïa ki sniang ki sdang pat ban ot sa ïa ki syiar. Shwa ban ot ïa ki syiar ki ju phut khyndiat u ñiuh ryndang da ka salit bad ki buh halor ki sla. Nangta ki sa ot bad pynjaw snam halor ki sla kumjuh kumba pyn-jaw ïa ka snam sniang hynrei ïa ki syiar kim ju ot pyndkut ïa u ryndang kumba leh ïa ki sniang, hynrei ki shu ot tang kat ban jah mynsiem bad ban phlei snam. Te ynda haba u la dep ot lut ïa ki syiar baroh ki sa ot ïa ki jing shong syiar bad ki theh da ka um synlar na ka tangnah, ki duwai phirat ki nguh ki suron bad ki sa kad sa pied bad sei ïa u rwieng bad ki peit la u dap eit bha ne em, nangta ki peit sa u briew u blei bad sa dkhat ïa kata ka snier bad ki sa kawang ha ki thynram u Riñ-diñ-blei, bad lada kata ka snier ka neh ka kyllaiñ bad sahkut ha u Riñ-diñ-blei, ki ju ong ba u ta u lyngdoh u la lah ban kylla khla bad u la don ar mynsiem, hynrei haba ka snier kam sahkut, ka hap ha tbian, ki ong ba um pat lah bad dang don hi shi mynsiem. Haba ki ot syiar ne sniang kim ju ot da ka wait, hynrei da ka salit siej lane, lada ot da ka tari ka wait ruh, ki da thew ne ruid shwa da ka salit namar la buh u hyndai kumta. Na baroh ki sniang ba kñia hangne la ju shim khyndiat u dohnud, ka khlieh, ka lbong

bad khyndiat ka dohmet ban pha kynshi ne noh dkhot. Ïa ki snier syiar bad ki dkhot ba la noh ha duwan ki ju ong ba ki Ryngkew ki Basa ki ju wan ban bam shwa ban pyndep ïa ka niam 'Khang Dwar.'

Haba la dep ïa kine ki jingkñia baroh ki leit sha ïing Lyngdoh-kmie ban shong thait shipor namar kim ju bit ban mih shabar Longdoh kut naduh ka por ba ki rung tad haduh ba la pyndep ïa ka kñia sniang kñia syiar. Kim ju ïoh por ban thiah, namar ki ïa leh shitom ban pyndep lut ïa ka niam hapoh Longdoh kut shwa ban mih ka syiem sngi. Ynda haba la shong thait kumne shipor, ki lyngdoh lem bad ki san Basan ki mih na ïing ki lyngdoh-kmei bad ki ïa leit biang sha Longdoh-Kut ban pha kynshi bad u nongkit Dur u kit la ka Dur. Hapoh ka Dur la thep ïa ki song ba la song da ka lamet kata, lai song ka ja, san song ka doh, san klong ka kiad suit wai ki san Basan, shi song u kpu bad shi luta ka um. Tang shu poi ha Longdoh-Kut ki khleh ïa u kpu bad ka um ha ka Bati, nangta u Maji u mih na ka dwar bad u ïaid pyllun sdang na ka diang ïa ka jingker Longdoh kut bad u tah kpu tah snam ïa ki lai tynrai ki shken blei kiba don hapoh kut. Ynda haba la dep leh kumne, ki sa sei ïa ka ïad-um bad kiwei kiwei ki song kiba dang sah hapoh ka Dur bad ki sdang sa ka pha kynshi. Ha ka por ba u lyngdoh u pha kynshi, u da loit noh shwa ïa ka khomlong bad u pynsngew ïa u syiem Longdoh longpun ba ki hynñiew ïing hynñiew kpu ki wan da ka nguh ka dem u da pyndait beit la ki shynriah kti baroh ar kti ha tbian bad u rah sha jrong ka par shyllangmat laisien laiwat. Nangta u sdang ka pha ka kynshi, nyngkong da ki ngab sniang bad ka doh ka ja bad ja-blei,

bud pat sa ki khlieh syiar bad u pied ïa ki shyieng shyntur jong ki bad u noh dkhot tang ïa ka bynta ba shapoh. Baroh ka pha ka kynshi ki ai halor ki lamet ba la pynjaw snam mynshuwa, bad ki ai ha baroh ki khyndai sla, ki hynñiew sla, ki san sla bad lai sla, nalorkata ki ju pha ruh ar jaka ha ka Ramew kata, ha ka khyndew hangta ha jan ki sla ba la siang. Ha man la ka sien ba ki pha kynshi la ka long ka reng ka ngab ne ka ja ka doh, ki ju da pynsngew ïa u syiem Longdoh longpun ba un 'diang ïa basuk shisnem shisien.' Lada dei ba noh da ka jong u sniang ki da ïa thuh 'da u Nianguiñ niangwang,' lada dei pat da ka jong ka syiar ki da ïathuh da 'u rytung u rynsieh, ne lada da ka ja ki ong 'ka jalieh ne jablei' bad kumta ter ter man la ka sien ba ki pha dkhot. Khatduh eh ki sa suit da ka ïad-um na ka tangnah bad ki ong :

'Syiem bakhraw syiem batri, syiem Longdoh syiem longpun shisnem shisien ha Me ka siej-lieh ka siej-ïong u Jyrngam u Lamet ha Me, ka nguh ka dem ha Me, ka pynhap ka pynhèi ha Me, lut la kumta trai kynrad, lai la kumto shah da nì, ka jalieh ryngkat ka shah da de, u dkhot u dkhai u klubong u klubai ha Me, ka sner ka phroi ha Me bu ong shah dani ka nat ba ong, ryngkat la pha u la siñ u la dew u lamet ha Me, te mynta wa deiñ la basuk mynta ryngkat ka umjat ka umnong ka ïad thiñ ka ïadtoh (bad u sa suit ïad-um artad).

Ynda la dep kumne ki sa pynkhreh sa ki knor san tylli na ka bynta ki san basan, ka rukom buh ïa ki knor ka long sha ka liang ka diang jong ki maw shongkñia ter ter arted shaneng haduh jan shken-blei. Ha khmat jong kawei pa kawei ka knor baroh san tylli ki buh mar kawei kawei ka

lamet. Halor jong kine ki lamet ki buh ka jalieh jablei, ka doh sniang doh syiar, bad mar uwei uwei u klong ba dap ïad-um. Ynda haba la dep pynkhreh kumne u lyngdoh u sa khot ïa ki san basan ban wan shong noh ha la ka jong ka jong ka jaka.

Ynda haba baroh ki la ïa shong la ki jaka jaka, u lyngdoh u sdang ïa ka kynih phawar 'suit wai,' bad u tang shu dep ki san basan baroh lang ha ka juh ka por ki kynih phawar ha la ka jong ka jong bad ki sa ïa suit ryngkat. Te ynda la dep ka suit ka shor ki sa ïa bam ïa kata ka ja ka doh ba la pynkhreh lem bad kaba dih artad ïa kata ka ïad-um kaba ki la pyntam khnang mynba ki suit ki shor. Ynda la dep bam dep dih, ki san basan ki ïa bat sa mar la u jong u jong u Lamet u jyrngam bad ki suron ryngkat ha ka juh ka por shwa ba kin sa thung hapoh Longdoh kut kata ha kano kano ka jaka ka ban ym wit ïa ki kam niam hadien ha bud. Kham bunsien ki ju thung ha khlieh duwan, bad ki da duwai shimet-shimet, ba un da long da man, im bha im miat, ban phuh ban phieng. La ju ong ruh ba lada u jyrngam bad u lamet ki im kata ki nongthung kin longheh longhaiñ, hynrei lada um im kata ki nongthung ki dei kiba lyngkot rta. La ju ong ruh ba lada mih lung ka shken-blei kata kin sa ïoh lyngdoh thymmai lane u kñi tymmen un sa ïap noh.

Ynda haba la dep thung ïa u jyrngam bad ka lamet ki khreh sa 'Ka khang dwar' kata ka jingker noh da ki san tylli ki siej ba la khreh lupa ïa ka Lyngdoh-kut. Haba ki khang dwar ki da tah kpu, tah snam syiar bad sner syiar ruh, bad sa teh skhem da u thri ha ka dur puid khmat lyngdoh. Ynda la dep ïa kane ki san basan ki lyngdoh ki syiem bad ki paidbah baroh ki sa leit noh sha ïing lyngdoh

ban pyndep pat sa ïa ka suitwai ne suit san jhoh ki 5-basan khnang ban neh ban sah kawei ka buit kawei ka bor. Shwa ban suit u lyngdoh sad u nguh shim kti khublei biang ïa baroh kiba la wan sha kane ka jingkñia bad ha ka juh ka por pat ki nong pynkhreh ki siang ïa ka lamet ha paidbah na ka bynta ki san basan. Ha kane ka lamet ki buh lut baroh ki jait doh jait jhur, bad ki buh ruh mar mar shisong ka ja ba la song lypa, nalor kata ki buh ruh mar mar shi jhoh ka ïad-um ba la tap da ka lamet. Te katba ki dang pynkhreh kumne ha Paidbah, ki khun ki hajar kiba poi sha kane ka jingkñia ki ïa shong pyllun ha phyllaw ïing niam ki lyngdoh kmei. Hangne ruh ki nong pynkhreh ki buh sla ha khmat jong uwei pa uwei bad ki sam baroh ka jait doh jait jhur kaba la pynkhreh da ki lyngdoh kmei halor jong kita ki sla, nangta pat ki buh sa mar mar shi song ka ja ba la song lypa hajan jong kawei pa kawei ka sla ba la buh jingtah. Ki san basan ki ïoh tam ka doh nalor kaba ki ïa sam paidbah, kata ki ïoh shuh sa mar kawei kawei ka khlieh syiar ba la khoh pied haduh jingshong bad mar kawei kawei ka lbong syiar. Kumjuh ruh ki nong pynkhuid sniang ki ïoh tam mar mar shi lyngkhot ka doh sniang ba la ih bad ot rben bha.

Ynda haba la dep khreh pynbiang ïa ka bam ka dih baroh, ki lyngdoh ki suit wai hapoh Kut, bad tang mar ïa dep ma ki u syiem pat ha Paidbah hapdeng ki San Basan u lamphang da kaba u kren u khana u pynkynmaw ïa ki paju ka synshar ka bishar khadar, ka riti dustur bad kumno ban pynïaid ïa ka niam ka rukom, 'ka lynti ïa map ïa bha ha ki kam baroh' la ju ïai kren ban jur u syiem. Ynda la pynkut u syiem, ki san basan ki bat la ki jhoh ha la ki kti ban suit wai ne suit san jhoh bad ki suron ban lait na ka sniew ka smeh,

ka pang ka ñiun, u dusmon u siar bad ki bteng la ka duwai phirat ki ong :

Ka san jhoh ka san dhar ba ong shisnem shisien
ba jah u kongsan Lapang daloi Lapang
ba jah u syiem Mariñ u lyngdoh Mariñ
u basan Makri u basan Makroh
u basan Nongko-um u basan Nongshli
katta nga ïeng kani ka san jhoh san dhar
ha ka suit ha ka shor
ha ka tim ha ka ñiew
ryngkat ka siej-lieh ka siej-ïong
ka kyrton ka Murot
u Jyrngam u lamet u *pynkhoh* u *pyndong*
u song u tap ka ruma ka rusieh
ba ong to shah da de la ka nat
ka japha ka jasiñ
ryngkat ka shah da ni
ha khmat ka ïa-nguh ka ïa-dem
kato se Bei ba nat ba ong mynta
la poi u snem la poi u taïew
la por *u bator* la por *uba kan*
ha Me ka nguh ha Me ka dem
ha Me ka siej-lieh ha Me ka siej-ïong
ha Me u Ir-nguh u Ir-dem ha Me
ryngkat ka shah da de ha *u sla u tlur*
u dkhot *u Riñ diñ u ranap*
ryngkat ka shah da de la ka nat
ha khmat *u tyrlaw* ba ong
shah da ni ha khmat *u knor u phala*
ka *tangnah ka tyndong*

bu ong la ka tang u lamet u ladew
ka shah da de nin la ka nat
ko syiem Longdoh syiem Longpun
bu ong shah da de nin la ka nat
ba pynkham shah da de nin la ka nat
na duh u Lir pator u Jat pator.

Nga pynkham u basan Makri u basan Makroh
u basan Nongko-um u basan nongshli
ba pynkham u kynja ri-nem u kynja thunem
ba buh u kynja ba thung u kynja ba long
kata se nin la ka nat
ba ïeng nga ka nguh ha Me ka dem ha Me
ïeng nga ka shah da de la ka nat
ka bei ha Me ka thait ha Me
katti te trai la ka nat
da kit ryngkat da shan ryngkat
u ïa bah ryngkat u ïa kieiñ ryngkat
u ïa ker ryngkat u ïa shong ryngkat
u ïa ap ryngkat u ïa por ryngkat
ryngkat ka shah da de la ka nat
u khot u san kur san kpoh
bu ong shah da de la ka nat
ryngkat u Nongko-um u Nongshli
ryngkat u shah da de la ka nat
ryngkat u Sangot u Maji
jin la kata u shah da de la ka nat.

Ko syiem Longdoh syiem Longpun
Nga ïeng da kani u san jhoh u san dhar
u shah da de la ka nat ba ong
shisnem shisien ha Me

(Hangne ki sa ïa suit artad)

Tang dep ka suit san jhoh ki sa ong 'to ïa bam' bad baroh lang ki ïa bam artad ïa kata ka ja ka doh. Ynda haba la dep bam, ki syiem ki lyngdoh lem bad ki san basan ki ïa pynlong sa ka Mer. Ha kane ka mer ki ju ïa pyrkhat nyngkong eh ïa kam kaba ki dang shu lah pyndep, hadien kata ki sa ïa buh sa ïa ka sngi ban pynlong noh ïa ka Mer bakhraw ka ban pyrkhat ïa ki kam kiba ïadei bad ka Sajer. Bun sien ïa ka Mer Sajer ki ju buh ha ka sngi basan naduh ka Khatduh kata, ha ka sngi Ïongshai ban wan, ki da pynshai artad ba dei ban ïawer lut khmat kñi khmat kpa-kha na man la ka ïing ka kur. Ynda la dep ki kam baroh, ki sa ïa pra bad leit phai sha la ki jong ki jong ki paham.

KA JINGBATAI IA KI KYNTIEN

Abad – Bym don.

A Binong a bishin – Ka nongbat niam. Kaba bat ïa ka niam. Ka trai jong ka niam.

(ka) Akor makor – Ka akor ka burom. Ka long rynïeng.

(ka) Ad – Ka pang ka ñiun.

(u) Ang – U line. U laiñ.

Arodo – Ba la aiti lut ïa ka ban sa wan ne ka ba dang sah dien.

Ai synjat – Kat kum ka dustur ki Nonglyngdoh haba ai synjat, u shynrang u dei ban ai kawei ka snieh pathi (dong tympew Karew) ba la puid khmat ne oh dur, kawei ka shanam shun ba don bad ka ït khmih, kawei ka 'tang duma (dong thep ma sla ki kynthei), kawei ka shaku kaba da ka jingbat shyieng ba la pyndait lang bad u kynrik (kynjri). Na ka liang ka kynthei pat, ka ai kawei ka jaiñ Karew, kata da ka Pyrthoh Nongtluh ne ka Slori ne ka Khyndok ba la puid khmat, bun sien dei kaba ki thaiñ hi. Kitei ki jaiñ ba la ong haneng dei kiba shai rong namar ym ju bit ban ai da kaba ïong ne dum rong.

Katei ka rukom ai synjat ka don ka bhah kaba khraw khamtam ynda la ïap noh u lok bad ba ki dei ban pynphai ïa ki shyieng sha ki kur jong u. Haba ki pynphai ïa ki shyieng ki ju ai lang bad ka 'nieh pathi, ka shanam shun,

ka pla, ka tari ba da ka jingbat shyieng ba la pyndait lang bad u kynrik, ka pisa san suka, bad ki phriang ruh ïa ki mar ki mata ka spah ka hajar jong u lok ba la ïap. Te ki kur u shynrang ki shim ïa ki shyieng jong uta u nongïap bad ïa baroh ki tei ki tiar haneng, hynrei ïa ka spah kim ju shim lut ki shim tangba la nam namar ki ai noh sha ki khun jong u ta u nongïap. Haduh mynta dang ïohsngew ïa ka biria ki nong lyngdoh ïa ki shynrang da kaba ong 'Ka dor jong me tang San suka.'

Ai doh lama – Kaba thoh snam, thoh sner bad pharait kpu ïa ki dur ha ki lad (haba ki wan shawdur) ha kaba ki da ai lang bad ka 'tang snam ki khot 'ai doh lama.' Ïa ka doh lama la ju ai tang ha ka Rungu-tap, hynrei lada dei ka Rungu Pamlat ne Rungu Pamphat kim ju ai 'tangsnam ha lad, hynrei ki ju leit ai ha ki ïing niam bad ïa ka thoh snam, thoh sner bad phareit kpu ruh ki leh ha duwan lyngdoh ne duwan syiem katba dei.

Arphalak – Arliang wak.

Bakai – Ba iaid, ba rkai, ba leit ba wan.

Bah'r batoh – Longshwa-manshwa, Hyndai hynthai, Kulong kumah.

Ba hap u jyrngam u Lamet – Ba dei lang bad u jyrngam bad u Lamet.

Ba ie ba ai – Ba lah ba ïai.

Ba jah – Ba ïalam.

Ba leh bise – Bym treh shim.

Bam myrnang ting ïoh jap – Bym nang bam, tieng ïoh ïap.

Ban shoh ban Kheiñ – Ban khan, ban wad, Kaba khan da ka pylleng.

(Ka) Bara ka bakan – Ba ïalam bara, kaba ïah bara, kaba ïa mih rep paidbah.

(U) Ba-shlong – Uba ker uba da.

Ba seh ba wah – Kaba sieh kaba wah ïa ka reng ka ngab ne ka bla.

(U) Basir uba krang – U Dusmon, u Nongshun.

(Ka) Bati – Ka kyllung, ka kynja pliang bathliew bha lyhong.

Bat Nat bat ja – Bad diang bad mon.

(U) Bator u bakan – Ka snem ka sngi.

Bator – U snem.

Bat-rytung – U Kynbat jyrmani

Bakan – Ka sngi.

(Ka) Bei ka thait – Ka nguh ka dem.

(Ka) Bei ka jam – Kaba nguh haba kñia - Kaba nguh ba ïam.

Bikdang biskeh – Uba pdang ba kseh - uba mih bteng, uba long ne man pateng.

Bhari-bator – Shakri shakor.

U Bhoi lane Bihoi – Ki Khasi kiba shong ha thaiñ Bhoi ki khot Bhoi ïa ki Mikir. Ki Mikir ruh ki khot Khasi ïa ki Khasi kiba shong ha thaiñ Bhoi, katba ki Khasi kiba shong ha thaiñ Bhoi ki ïa khot Karew para ma ki.

Bhin – La ka jong. (Bhin kpa = La u jong u kpa).

(a) B·dong – Ban ym wad daw shuh. Ba dang don kaba sah teng.

(ka) Bina ka simsong – Ka Moina ka Simsong.

(u) Birli u sutol – Ki jait dohkha.

Bla – Ka lbong.

Blap – Khlab, Doh lab.

(la) Blon blon – La dep, La bha.

Bnai Kyllung – Hyndai kulong kumah. Dang lung u Bnai.

Borow – U prew ba ki tbeh ding mynmiet ban pynshai haba leit ba wan.

(ka) Bthup ka kyrbang – Ka jaiñ.

Bud ka Sad bud ka Dor – Ka Duwan. Ba la lum baroh lang ha Duwan. Kaba la sieh, la wah, la tynsat ïa ka tyngkheiñ ka tabla ha tympan ne Sad kaba don ha khmat Kynram kaba don ha phrang Paidbah. Kaba don hok don dor.

(u) Byrnei u phorud – Ba la kut jingmut. Ba la smai. Ba la rai.

Kana – Matlah.

(u) Kani u katha – U kynja ksuid. Ka Sabuit, ka Lasam etc. Uba shu ap bam na kiwei tang ban shu ïoh kem daw.

Kap – Ïaid lyngba na shiliang sha shiliang. Klan.

Karkun (Mikir) – U Nongsynshar.

(u) Kated u kajuh – Uba pynsniew ïa ka kam kñia.

Khadar lyngdoh – Mynshwa eh don 12 tylli ki raid ha thaiñ Bhoi kiba la ju pynïaid laitluid da ki 12 lyngdoh. Kine ki raid ki long; Ka Raid Lyngdoh Nongpoh, Lyngdoh Nongkhirlem, Lyngdoh Shymprong, Lyngdoh Myrdon, Lyngdoh Nongkhrah, Lyngdoh Nongkharai, Lyngdoh Sohkhwai, Lyngdoh Plasha, Lyngdoh Umwang, Lyngdoh

Nongsohbar, Lyngdoh Nongwah bad Lyngdoh Nonglyngdoh. Hynrei na ka daw ki jingïapher jingmut para ma ki, ki 12 lyngdoh ki la ïa monjur ban ïa peit lang noh ïa kino kino ki kam kiba ïa dei para raid, ne bad kiwei pat ki para syiem, katba ïa ka synshar khadar ha la ki jong ki jong ki raid, kin ïa synshar laitluid hi kum mynshwa. Kane ka jingïasynrop lang jong ki 12 lyngdoh, kam shym la lah ban pynhun ïa ka jingthmu babha jong ki. Kumta ki la rai lang ban wad noh da u syiem. Hadien shi por ki la ïoh rah ïa uwei u jait syiemlieh na Mawwur Khawa Bag Khawa uba dei na ka kpoh ki syiem Khadsawphra na Sohïong bad ki la thung syiem ïa u, hynrei baroh shimiet, ka khan kam kup satia da kaei ka din kin ai ïa u Syiem thymmai, ynda la jan shai la kynih kynsan u syiar bad la luh da ka Nam Ïongshai. Naduh kane ka por u syiem Ïongshai u bat ïa ka jingïatylli ka raid 12 Lyngdoh bad u shong u sah noh ha Nongkhirlem. La ïoh jingtip bathikna ruh ba ha ka por ba shimti u Syiem Tirot Sing ïa ka khet Nongkhaw, ki syiem Ïongshai ki la don lypabun pateng syiem, Ka raid Nonglyngdoh ka dei kawei na kine ki khatar-raid. La ju tip ruh ïa ka raid Nonglyngdoh kum ka raid Nonglyngdoh-ar lyngdoh, namar ha kano kano ka jingkñia, donkam barabor arngut ki lyngdoh, kata u Jha bad u Arja.

Khmat sla dieng – Ka rukom puit khmat ïa ki jaiñ Karew ba la sdang da ki Nong Ryngngi (Rangi)

Khawpnah – Khaw shet kpu, khaw ja shulia.

Khawthar – U Khaw dung shira - U Khuner - U Shira.

Kheiñ Ïew ha Nonglyngdoh –
Ïewduh – Ïongshai

Lyngka	–	Nikpur
Nongkrem	–	Ïongshong
Mawlong	–	Ïewkhyllewbah
Rynghep	–	Khadduh
Shyllong	–	Nongpoh myndai
Pamtiah	–	Pynsiñ
Umni	–	Thijew (Umsning)

Khlieh dun khlieh shang – Ka jaka buh kba.

Khleiñ ka Dkhoh – Ka khlieng ka dkhoh.

Khomlong – Ka jaiñ spong.

Khrop – Ka juti

Khwa doh – Kaba khwai doh. Kaba beh doh. Kaba tong doh.

Khyndai li e khyndai tu e – U ksuid u khrei. Kaba shu leh ei lut. Kaba khlem daw. Kaba pynsngew lehnohei.

Khyndaiñ bise – Bym treh shim.

Khynroit – Shi kynhun ki khlur.

Khyrwait da me hai tu – Sdang ma me nangto.

Khyrngieh ding – U Rnga ding.

Khyrwi la ïong la er – Ba pynjakhliah ka lyer, Ba la khyrwait lyer.

Kieiñ – Ba kit, ba kieng.

Kliangmikar – Ka ksuid – Don ruh kiba khot ïa ka ka Plengmekar.

(a) Klieiñ u kret – U Mikir

Klumah Mahadep – Peit Mahadeb.

Knor – Ka siej ïong ba dang lung kaba ki la khet shipung pynsah mat ha baroh arliang ka jingjrong katba mih. Ïa kane ka siej pyllon ba la khrai ki sa thlieh arliang wak bad ki pyndonkam ïa ki kum ki knot ne knor ban shong ki lyngdoh ne ki san basan haba ki leh niam.

Kor – Ka mawkñia. Haba ki kñia ha ka Kor ki ju ker shwa ha ka rukom kumba thaiñ khnam na baroh arliang bad ki pynlait lynti napdeng tang kat ban lait ban rung shapoh Nongbah. Ha ka por hyndai, la ker kumne ïa ka Nongbah khnang ban lait na ka jingwan tyllep jong u nongshun nongpen, u dusmon u siar u kdiap. Hyndai mynba dang biang ka kñia ka khriam ha ka Kor, ka jingdum ka ju tap ïong synïa ngaiñ na baroh sawdong jong ka Nongbah, bad ka long kaba shitom ïa u nongshun ban shem lynti shapoh Nongbah. Bun bah ki harwait bakhlaiñ ki la dei ban phet ïamrem namar kim ju lah ban shem lynti ban rung shapoh Nongbah. Ynda la kham hadien la poi ka por ba ki kñia da u briew ha kane ka Kor, ba ki ïa pyrthuh Hindu. Ïa une u briew u ba dei ban shah kñia kim ju da leit wad, namar ki ong ba u shu wan poi hi. Hynrei ka kñia briew kam lah ban neh slem namar ki tymmen ki san kim shah, ba kam dei hok ka rukom ka riti ba la buh uba hir uba toh, kumta ki kñia pyndep rukom noh da ka Huleng

Kongri – Ka tnga.

Kpu – U khaw ba la dung ne tylliat ha ban da ni lwet bha bin. U purew.

(u) Ksang u swet u ksang u satep – Ka rukom shong jong u ksang ha u dohnud, kata da kaba paw ne da kaba tep, kaba beit ne kaba kdor.

Kumbli kumsha – Ka bym treh ïa ka bym hok. Kaba pyn-bud bok. Kaba pyn-eh rngiew.

Kunkon kunmon – Kaba leh ibeiñ. Leh mon.

Kupor – U sum beh mrad.

Kpa ka tiñ – Uwei na ki proh jabieng jong ki Nonglyngdoh mynba ki dang sah ha Nandoh. Tiñ dei ka kyrteng jong ka khun phrang sngi jong u. (Khomlong kpa ka Tiñ= Ka jaiñ spong u kpa ka Tiñ).

Kwai tympew – Mynshwa ha ka raid Nonglyngdoh ki ju bam kwai ruh da ka snep dieng kaba ki khot u steiñ Karew bad ki pynlong tympew pat da u tympew khlaw uba pur jyrmi kum u tympew hi uba ki khot u pathi jari. Ka shun bad u masla ki bam lang kumjuh kumba bam kwai hi. Haduh mynta dang don bun ki ba bam da u steiñ Karew bad u Pathi jari.

Kyrjuh kyrjem – Ki sner jem kiba don ha ryndang u syiar.

Kushi kulain – Uba pyn soh sat ïa ka kam ban shem tynrai

(ka) Kynda ka pati – Ka bneng ka khyndew. Na kut ha kut.

(ka) Kyndir ka tyrph'eh – Ka lynti phyrnai kaba par ha sahit bneng na ka jingthaba ka lei lieh.

Kyndir – Uwei u khlur.

(u) Kyn-ih u tyrsho – U Syiar

Kynjang pympum – uba sdien ldui ha suiñ, uba iaid ha suiñ, u lyoh.

(u) Kynjer – Ka 'Ner tdong u syiar.

Kynrik – u tabah, u kynjri.

Kynram – Ka Baranda - Ka jaka ba la siang tyrpait khyndiat kham halor ïa ka tyrpait siang ïing.

(to) Kynriñ to waksiñ – To ai dak ha u ksang u dohnud.

(Ka) kyntem ka kynrud – Ka nongrim ïing.

Kynton murot – Ka duwan dupat.

(ka) Kyndung ka kynei – Kyrkhu kyrdoh. Ka thum ka bah.

Kyrbong kyrbai – U dkhot u dkhai.

(u) Kyrdem u kyrsah – Ka dak ha ka kñia ka khriam haba la pynbiang da u blang.

Kyrling – Kylliang, bujli, ai pli.

Kyllung – Ka kynja pliang pyllun ba thliew bha lyhong. Ka Bati

Da dud – Ïa beh ïa ka basniew - Kaba dud sakai dud thynrei etc.

Da-e – La ai la pynbiang.

Da Syrngi Masi – Kaba da, kaba ker na kaba sniew, kaba pyndep ïa ka niam - kaba wah tyllai, wah reng wah ngab - kaba sngewnguh ïa u Blei ba la bha u kba u khaw. Ka kñia Da Syrngi Masi ki leh tang lada don mawrong u Kñi. Lada ym don Mawrong kata ki shu kñia ha shnong tang da u sniang.

Da-lieh u smai Da-lieh u tang – Ka jingsmai na myndai.

Da-shoh – La khan, la luh, la shat pylleng.

Dait-tymmuiñ – Dait bniat, kyr-iat bniat.

Dan ka rei – Ka jingker dohkha, ka den-um, Ka Ban um.

Daron – Ka dieng ba la khlong thliew bad shtah pyllun kum ka dabor kaba don bad i thliew ban theh 'iad-um syrïem kum u kettle khlem jingbat.

Dat – Wan poi - wan rap - Wan hap shop.

(U) Dkhut u tymbai – U dkhot u dkhai.

(u) Den – U kui - u kynja mrad.

(ka) Den ka jakrai – Ki jait kha-rit

(ka) Det wah jah – Ka khrong ka bhar.

Diengthoh diengthem – Diengthang - ka dieng ka siej kaba ki pylleit ha kaba pynkhuid ïa ka met-ïap.

Deiñ – *Diang - kaba suit.*

D:eiñ – Ka dieng.

Ding – Liang ka diang. Kadiang.

Dieiñ-kuiñ – Ka jingkieng - ka dieng lymbong ba la shtah bad oh kyrdon ban long jingkieng jingpun.

Ding-borew – Ka tyllaw ding.

Din – Ka nam ka kyrteng.

D:plin-diknor – Ka diengshat pylleng.

Dor – Ka jingheh ka ïing. Kaba don dor don hok ban oh ka kuna ka kaid. Ïa ka bla ka tyngkheiñ pat ki ju tynsat (sad) ha ka tyrpait ïing, kata ha ka liang kaba shabar ha khmat ka kynram. Ka sad ka Dor.

Duklui – Wan kloi - To kloi.

Du ngeit du phari – Ba ïa dom ïa bitar - Bym kohnguh, bym ngeit.

(u) Duli u tympan – Ki Duhalia - Nongtem Ksing dei u Duli bad Nongtem Bom dei u tympan.

Dun – Shang-rit

Dupap dusang – Ka pap ka sang.

Dupuli dupukat – U ksang uba paw tang ka jingsdang bad jingkut, katba ka pdeng jong u pat ka ngam shapoh doh-nud bad lah ban ïohi ïa u tang lada pynkylla ïa u dohnud.

(Ka) Dur – Ka khoh kit jingkit ki Karew kaba la thaiñ ni bad thaiñ skhem bha da ka siej ka shken. Ka lyeit dur ka sawdong syrïem ïa ka shang siew ki Pnar. Ki dur ki don arjait, kawei ki khot ka dur Karew bad kawei pat kaba don kjat ki khot ka dur-bret lane durblei.

Dur bret/Dur-blei – Khoh bet symbai.

Dulong – Ka jingkieng dieng ban ïaid kali.

(ka) Dur ka khoh : – Ka niam ka rukom. Kaba biang lut ha baroh ki rukom leh niam. Ka khoh Karew.

(ka) Durep ka Madorshang – Ka rukom tem stet bad jam sur ïa ka ksing, Kaba tem stet. Kaba tem shong shit.

Duwang – U tdong jong ki mrad.

Dymmu – Dymmiew

Hara – Nongai hukum : Nongai khubor (kumba la ïoh nga u Hara hapun – kumba nga la ïoh na u Nonglam ktien u Nongai khubor Nongai hukum).

(ka) Hara u Bangkwa – U Sangot - u nongkhot briew.

(u) Hari u hana – U Nongwei - u dkhar u klieng.

Harwait – U Khlawait.

Hiñ – Theh, pynkhreh, phylliew

(u) Hul u bal – Ki jait dohkha.

Ir bah ir san – U Syiar ba heh - 'Yiar Ryngkuh.

Ir – Ka wah.

Ïad dih ïad kaw – Ka ïad um ïad skaw.

Ïaleh ka shutang ïaleh ka shubat – Kaba ïasaid jutang.

Ïatap ïa dir – Pynbiang ha ka kñia ka khriam kaba da ai snam ai dkhot ai dkhai - Kaba pynbiang pura ha kaba lehniam leh rukom.

Ïeng sha ka met – Ïeng shaba pang ba syih.

Ïew symphrong ïew symphai – Ka ïew jong u syiar. Ka jaka shong u syiar. Ka jaka sum jaka sait u syiar.

Ïing-niam – Ki ïing-niam ha Nongbah ki ju don barabor ar tylli ki kamra heh bad iwei i kamra rit. Ka dpei ding ka don ha baroh ar ki kamra heh. Ka kamra heh kaba ha khmat eh ki khot ka 'Paidbah' bad kaba hadien pat ki khot ka 'Kut'. I kamra rit dei ka jaka ba ki buh kiad bad ki khot ka 'Sirkit buh kiad.' Kane ka Sirkit buh kiad ka don ha ka Kut. Ha pyrshah kane ka Sirkit buh kiad don ka Kynram ba la siang da ka tyrpait kumba shitda ka kynjang kham halor ban ïa ka tyrpait siang ïing. Kane ka Kynram hapoh Kut dei kaba ki ju buh ïa ka Dur, u Klong khaw bad kiwei kiwei ki jnit ki jnat ba ki pyn donkam ha ka jingkñia.

Ha Paidbah ruh don ar tylli ki Kynram, kawei ha pyrshah kawei pat ba la siang ha ka juh ka rukom kum kaba don hapoh Kut. Nalor kitei yn shem ruh sa kawei ka Kynram bad kawei ka Dieiñ kuiñ shwa ban mih napoh Kut sha phyllaw dien ïing bad sa kawei pat ka Kynram bad ka Dieiñ kuiñ shwa ban mih na Paidbah sha khmat

phyllaw ïing. Kawei kaba ngi dei ban tip ka long ba, lait na ki trai ïing ne ki kur ne ki kha ne ki lok ba ïajan tam, kiwei kiwei kim ju bit ban rung thala sha Kut.

Kino kino ki kam ki jam la ju ïa pynbeit tang ha Paidbah. Ka Kut ka dei ka jaka leh niam kaba kongsan tam ha kaba ki pyndep ïa ka niam Ïing niam kur.

Ïoh thiah bha jlak – Kaba ïoh thiah kumba ïap.

Ja-blei; sohja blei. – Ka ja pulaw. Ka ja stem.

Ja dih – Ïa leit.

Jah – Ïalam - lamphang.

(ka) Jaid ka ïeng – Ka ïaid ka ïeng.

Jaiñ-bah; Jaiñ-Rungu – Ka jaiñ kordor ba la thaiñ hi na ka bynta ka lehniam.

Jaiñ-blei – Ka spongkhor ba la thaiñ itynnad bha. Kaba la syrdoh ksai ha ki tduh ban noh itynnad ïop ïop, ka dur u briew ka kup da ka maiñ maian aiu re tang kiew ka jaiñ-blei ha khlieh. Ki lyngdoh kim lah ban pyndep ïa ka niam khlem ka jaiñ-blei.

Jaiñ Karew – Ka jaiñ ba la thaiñ hi ïa ki Khasi kiba shong ha ki thaiñ Bhoi, te namar ki ju ia khot ïa lade ki Karew, kumta ruh ïa ki jaiñ, ki kriah, ki shang bad ïa kino kino ki mar ba la thaiñ ne pynmih da ma ki, ki khot ki mar Karew, ki jaiñ Karew, ki khoh Karew bad kumta ter ter.

Ki jaiñ Karew dei ki jaiñ ba la thaiñ ni bad itynnat bha ba la suit bad shat rong laiphew har rukom. Ki jaiñ ba ki ju kham thaiñ ki long ki jaiñpien, ki khomlong, ki jymphong, ki Slori, ki Pyrthoh nongtluh, ki Khyndop, ki

jaiñpan, ki jaiñ-ïong, bad kumta ter ter. Ka ju long ka rukom ban pyn i tynnat ïa ki mang jong ki tei ki jaiñ da kaba ki puid khmat. Ka rukom puid khmat ka don bun jait ha ki rong ba pher ba pher, don kiba ki khot ki mat-pied, e-kjat, don pat ki matpied mar e-kjat. Don pat sa ka Khomlong sajer, ka khmat shieh heh lane ka khmat shieh budon (barit), ka khmat myrwet, ka khmat lyngdoh heh lane khmat lyngdoh budon, kine don kiba don kjat don ruh ki bym don kjat. Don pat sa ka Khomlong kpa ka Tin, ka sla dieng, ka kjat sngi bad kumta ter ter. Haba puid khmat ki ju thoh pyn i tynnat da ki dur kiba khot ki thapbalieh, ki sbai ki tre ki shieh. Don ruh sa kawei pat ka rukom pyn i tynnat kaba ki khot ka tynsat pari (bunsien da u sai jyrngam). Nalor kitei, ki Karew jong ngi ki thaiñ ruh bun jait ki jaiñ ryndia, jaiñ it bad kiwei kiwei.

Japah Janor – Kaba khroh ba kjor.

Japlon – Ka ïad-um.

Jatoh – Ka sdad.

(Ka) Jngit ka Jngai – Mynba dang lung ka pyrthei. Kaba dang sah biej.

(u) Jha u arja – U Kñi rangbah ne uba shim ïa ka bynta u lyngdoh-sad ki khot u Jha. Ïa u kñi khynnah uba ïarap ïa u kñi rangbah ne ïa u lyngdoh sla ki khot u Arja. Ha ka dustur niam ka raid Nonglyngdoh dei ban don barobar arngut ki Nongkñia, kata u Jha bad u Arja lane u Lyngdoh sad bad u Lyngdoh-sla.

Ji-ei ji-sep – U nongïarap lem. Isynei.

(u) Ji-eh ji-rat: – Ka jingeh jingwit.

Jiñ kuiñ/Dieiñ kuiñ – Ka jingkieng.

Jin ha me – Tang ha Me

(ka) jitthih ka jithoiñ – Pynthiah lang ha u. Kaba suk ba hun.

Jhoh – Ka ktang siej ba la pynsah shimat kum ka dong tympew. Ki ju pyndonkam ïa ka kum ka pela ban dih ïad-um, um etc. Ka jrong shitda rangbah tam. Ka jaka dih ki pom beit.

(u) Junka u julin – U jaitkba, u Tlang.

Jumang (Mikir) – Ki Mikir (Bhoi) ki khot jumang ïa ki Khasi.

Jura – Biang.

(ka) Juwat ka juriñ – Kaba jwat kaba satar (haba pom ïa u Blang bad ym dkut shisien pam ki ong ba juwat ba juriñ).

(u) Jyrngam: – U Ratad. Une dei u ba ki ju pyn donkam ha ka kñia ka khriam. U don ki sla kiba rit bad jrong ltir ltir kiba jyrngam bha kliaw kliaw.

La kai – Ba iaid. Ba rkai.

(u) Langkoh, langkar – U Blang uba dei ban kñia. U 'Lang-kñia.

La koh la sngar – u nong myndai, u longshwa.

La koit – La khie.

Langot langar; lasngoh lasngar – Ka ri khlaw, ka ri kaba dum, ka ri kaba sah bieit sah kop.

La ngot – Ba shiteng, ha ka lyngngoh. (Langot lynti = shiteng lynti).

Laiphew lap – Laiphew skit, laiphew jait.
La luh la khan – La shat la kheiñ.

'La myrwai lane 'la byrwai – Ka kynja dieng met kaba heh, bad kaba don snep kaba rben bha bad ki sla pat kiba rit. Lada kyrjaw ïa kita ki sla kan mih ka jingsuh sieng kaba sngew tynnad. Lada kwah ban bam, dei ban khud khuid shwa ïa ka snep kaba na jrong eh haduh ban da poi ha ka bynta kaba lieh kshong. Ïa kane ka snep kaba lieh lah ban bam haduh ban da poi sap lieh. Ka bang shngiam kum u phan karo ne phan dieng uba im bad ka shroiñ bha.

Lanai lasier – U jait phlang - u lynnai u lasier.

Lapang – Ki Lapang-kmei ki pnat ïa lade bad la mih ki Lapang-Naroh, ki Lapang-Nongkynrih, ki Lapang-Norleng, ki Lapang-jrong, ki Lapang Nongtluh bad ki Lapang Bhur.

Lara – Ka sim kaba rit.

La reng – U siej pynkiang uba don ha kynram uba ki wah ïa ka reng ka ngap ne ka bla ban pynpaw ha ki paidbah ba la ïoh ka kuna ka kaid. Ïa ka bla ki ju sieh ha duwan syiem It. Ha ki por mynshwa ki ju bam ïa ka masi ruh ha duwan ka Syiem It.

Larem – Ka Lakait kaba saw na trai sla.

Latliej – Ka lakait khlaw kaba ki pyn donkam ha ka jingkñia.

Larit – Ka lakait khlaw kaba ki pyn donkam ha kaba song jingsong, song ja ne ban bam ja.

Ladew hati – Ka kait shyieng.

Ladew mynhor – Ka kait khar.

Ladew sh'ni – Ka kait syiem.

Ladew kingkong – Ka kait ba marwei bym ju kha khun kynrei.

Ladew jaji – Ka kait jaji.

Ladew mynhor klong – ka ladew mynhor kaba heh.

Ladew sahep – Ka kait sahep.

Ladew rengblang – Ka kait kaba ki ju da shet.

Ladew marbhuh – Ka kaitja lane ka kait mon.

Lei la kata, lah la kato – La kut kata, la lah kumto - la kut kumto sdang pat sa nawei.

(ka) Lieng ka nam – Ka shynrong pyllleng kaba heh kaba don halor ka khnong. Ka dieng shat pylleng.

L'ku – Kiew.

Liku tymphlang – Kaba kiew halor tnum ïingphlang.

Long da long – San, heh, plung, met, roi - man.

Longdoh Kut – Ka kut u Blei. Ka jaka ba kyntang tam kaba ki ju pynlong jingkñia, kane ka don ha Nongbah. Ïa kane ka jaka la ker pyllun baroh sawdong da ki siej ïong ba kynsai kata, bym pat bam khñiang ne liar ngot kumba shi rynïeng rangbah. Ki pyllait kawei ka dwar shaphang sepngi kat ban biang ban rung ka Dur. Ïa kane ka dwar ruh la teh pyndait skhem bha tang shu dep kam. Kane ka jingker ha ki por mynshwa ka long kaba heh bha hynrei mynta la pynrit noh. Ki kheiñ sang ïa u briew ne u mrad ban rung hapoh. 'Tang rung la jap' ki ong. Wat ha ka por ba ki lehniam kim ju bit ban rung hapoh jingker bad ki juti. Ki rung hapoh Longdoh kut tang ha ka por ba ki leit kñia, ne ki ker pynbha ïa ka jingker ne

haba ki ïalam ïano ïano ban pynsmai, wat la katta ruh ki ju da suron shwa ban rung. Hapoh kane ka kut don ki shken-blei, baroh ki dei ki shken liarngot. Harum kine ki shken-blei don ki maw bashong ki san basan bad lai tylli ki maw shongkñia ba ju shong u Lyngdoh-sad, Lyngdoh sla bad u Nongkit Dur.

Ia ka Longdoh-Kut ne ka Kut u Blei la ju pynbha shisien shi snem shwa ka kñia longdoh. Kino kino ki jait lait na ki Mariñ ki bit ban ker ne leit ker pynbha ïa ka Longdoh-kut, hynrei shwa ban sdang dei ban da suron kumne :—

'Ko Syiem Longdoh syiem longpun shisnem shisien he Me la poi ka siejlieh ka siej ïong la, poi ka ker ka shlong ha Me wat shla wat dom wat buhkhoh wat jar sa.........

(bad u sa khot pyrtuit) long longdoh man longdoh shan longdoh muij longdoh krih longdoh shang longdoh syai longdoh phai longdoh Rai longdoh syiem bakhraw syiem batri tang katta hi shim ho..............

Longjew – Longïew

Lukhmi – U kba - u khaw - ka 'lei kba.

(u) Lyngkoh lyngkar U lyngjew u lyngsiem – U Blang ïew u blang syiem.

(u) Lyngkor u shwar – U jait khaw - kyrteng u kba.

Lyngdoh-sad : – U Kñi rangbah, ne uno uno uba dei na ka ïing ki Lyngdoh-kmei, uba la monjur da ka kheiñ ka khai ban long u lyngdoh kñia, ne lyngdoh rangbah. Ki lyngdoh sad na ka ïing ki Lyngdoh-kmei ki lah ruh ban long ki lyngdoh Bishar katkum ki jingïamonjur.

Ha ka jingkñia ki Nonglyngdoh, uno uno uba shimti ïa ka kam kum u lyngdoh rangbah ne u Jha, la ju khot ruh ïa kum uta, ba u long u lyngdoh-sad ha kata ka jingkñia.

Lyngdoh-sla : – U kñi rangbah ne uno uno uba dei na ka ïing ki Mariñ Sohseng uba la monjur da ka kheiñ ka khai ban long u nongkñia ne Lyngdoh-sla.

Ha ka jingkñia ki nong lyngdoh, uno uno uba shimti ïa ka kam kum u lyngdoh ban ïarap ïa u Jha ne lyngdoh sad ki khot u Lyngdoh-sla ne u Arja.

U Lyngdurong lyngmohong – U Blang shynrang.

Lukai – Ki lok ki jor. Haba para marwei ki ong 'Hoi' haba shibun ki ong 'Lukai' (shano lei phi lukai - shano phi ïaleit baroh kumne/shano lei me hoi - shano men leit)

Lut la kata – Lut ne lait na kita baroh.

(Ka) Ma ka siñ – Ka tieng ka smiej.

Maiduli Ksir – Ïa u kpieng paila ksiar ba la pynsdien lang bad shi lyngkhot ka ksiar, ki khot Maiduli – ki syiem Ahom ki kheiñ kordor katta katta ïa kine ki Maiduli, bad ki khot Gejra (kaba sdien). Kane ka ksiar lyngkhot ba ki pynsdien ha u 'pieng paila ksiar la ju thaw ha ka dur ka ksing, bad ha ki por ba hadien la nang pynitynnat bad la shna ha ka dur u 'Nai 5 miet. Ki Ahom ki khot Maiduli (dur ksing) bad Junbiri (dur 'Nai 5 miet. Jun-Bnai/Biri-ba tylli). Ha ka raid Nonglyngdoh dang shem ïa ki Maiduli bad la ju kheiñ ba ki long ka spah ba kordor tam. Ka ktien Um-eit (jan Mawphu) ki khot ïa u Maiduli ksir 'U Menjli.'

Makri – Ki Makri-Kmei ki pait pnat ïa lade bad la mih ki Makri-bhoi (Ba shim Kurim u Makri ia ka Bhoi) Ki Makri-Bhoi-thymmai, ki Makri-Kharai, ki Makri-Pyrlun (ba ki ri ei ïa ka khynnah ba sngaid ba pyllun kaba ki ïoh ei na lynti) Ki Makri Shawang bad ki Makri Rangi.

Mah – Peit.

Mahkai – Peit kai.

Mahadeb – U kynja ksuid bym ju dih kiad bym bit ban pyn-dei kiad. Haba ki suit ïa une u ksuid ki suit tang da ka ka um bad u kpu.

(Ka) Marang ka majei – Kaba pynbiang kaba pynkhreh.

Mar-e – Bym don.

Mar-e-lot – Bym don shuh.

Mar kit-Mar bah – Bym kit - bymbah.

Mariñ – Ki Mariñ bad ki Malnging (Malngiang) ki ïa dei shikur.

Mynshwa eh la ju tip ïa ki tang kum ki Mariñ syiem ïa ka kpoh Longsyiem, bad Mariñ Lyngdoh ïa ka kpoh Long Lyngdoh namar ka kam jong ki ka long ka Nambru Namblang. Hynrei ki Mariñ ki la pait pnat ïa lade naduh ka por ba la leit shaw ïa ka tymmen It na Kyrdem. Ka tymmen It ka Tung bad u Morlan ki ïa long shipara, na ka tymmen It ym don khun bad la duh ka longsyiem na ka kpoh jong ka, bad la shim syiem noh na ka Tung bad la tip ïa ki khun kum ki Mariñ Khonjiñ (rit ïing) u Morlan pat u long lyngdoh Mariñ bad haba u la shim kurim u la shim jait sha lade kumta na u Morlan la mih ki lyngdoh kmei bad ki lyngdoh Jampru kiba don sha

Mikir. Na poh kpoh ka Tung Mariñ Khonjiñ la mih ki Mariñ Sohseng (Ba ki shna ïing ha ka jaka kaba don bun ka Sohseng. Ka Ladew syiem. Ka kynja syntiew kaba saw ne stem kaba ka sla jong ka ka syrïem ïa ka 'la lyngngi ne sla shynrai bad ki shyieng jong ka kiba ïong kat u jaïur. Ki syiar khlaw ki ju bam bha ïa ki shyieng jong ka) bad ki Mariñ - Wang (ba ki ïoh kurim ïa ka Bhoi na Umwang). Na ki Mariñ-Sohseng la mih sa ki Mariñ Kamar (namar ki thaw wait bad kiwei kiwei ki tiar nar ha Nongbah). Na ki Mariñ - Wang pat la mih sa ki Mariñ Umta (ba ïoh kurim ïa ka Bhoi na Umta).

Maring-od – Ka jingtem kaba don 3 ksai da u 'sai muka. Ki ju kham tem haba ïap briew.

Marjoh – Bym ïoh

Marjoh khwa doh – Ym ïoh dohkha. Ym ïoh khwai, ne tong dohkha.

Mar Mai – Ba sniew.

Mar Mon – Bym don

Mar shei lot – Bym lah shuh, la dap la biang.

(Ka) Mat ka Jura – Ka phang kam ba ïa hap dur.

Maw khuri – Maw byrsiew.

Mawpat – u Maw ba ki la khar na la ka pynthor ne ka bri uba ki leh niam ha ka miet Kheit kba bad pyn pat tang shu dep.

Maw shwar – Ka kyrteng u ryngkew-u Maw ryngkew.

Mer – Ka Dorbar.

Muiñ – Ka mieng.

(U) Mukhı u Mulon – U rangbah rangsan.

Muri – Ka 'tangmuri.

Myndar Myrho – Ka thiar buh kba.

(Ka) Myniew Ka Myndo – Ka jingsngew - Ka rain ka rem - Ka jingshitom - Ka jingsngew lehraiñ.

Mynraiñ mynkhla – Leh raiñ ba lyngkhuit.

Mynriew – Khun bynriew.

Myrker Myrshlong – Bymker bymda.

Mynsaw mynsan – Ki longshwa, pateng pakit.

Nongbah – Kane ka jaka ka don halor u lum Law kyntang ka raid Nonglyngdoh harum Umshken, tang kumba shi kynta na ka shnong Pahambir (Nongpoh Sirdar-ship). Hangne dang don haduh mynta ka um kaba ki ju pyndonkam ha kaba lehniam leh rukom, bad ki khot ïa ka, ka 'Um Lalung Um-tron,' la khot Nongbah namar ka long ka Nongbah jong ka raid Nonglyngdoh Ar-Lyngdoh. Ha kane ka Nongbah dang don haduh mynta ki kharai ba jylliew, bad ki dak ki shin jong ka kut kaba ki shna ha ka dur jong ki khnam ne shrip – (mynta la pra lut) ba la thaiñ sieh ïapom skhem bha ar syrtap baroh sawdong khnang ba u Nongshun un ym lait rung, bad lada jia ba u ïoh ban rung ha ka syrtap jingker ba nyngkong, un sahkut pat ha ka syrtap jingker ba-ar kumba sahkut ki dohkha ha ka shrip (Khnam) Ha baroh arliang ki lynti ban kiew sha Nongbah dang don bun bah ki Maw-bynna maw kynthei ba khraw arted la arted lynti, nalorkata don ruh sa kiwei pat ki maw niam maw shyieng mawknor, bad ki maw Ryngkew ba bun jait Mynta kane ka Nong-

bah ka la sah khlaw bad ki khot ruh ïa ka ka Law Kyntang, law raid lane law Lyngdoh. Ym ju shong briew shuh hangne lait tang ha ki sngi lehniam, ki sngi ba ki pynlong ïa ka dorbar raid, lane ki sngi bishar khadar ha kaba ki da ïa leit kiew khnang. Ha pdeng kane ka khlaw don ka jaka ba ki kñia Longdoh kaba ki khot Longdoh-Kut, don ruh ki ïing niam ba la shna bad pynsyon man la u snem da ki trai kur. Ki ju sah ha kine ki ïing niam ha ki sngi lehniam bad tang shu dep ki ju leit phai noh sha la paham. Don bun ki briew kibym nud satia ban thiah miet marwei ha kine ki ïingniam ne ha kane ka Nongbah namar ki tieng ïa u Syrngi.

Nongko-um – Kine dei ki jaid Nongrum. Ki Nongko-um ki ïa ting kur bad ki Nongshli, ki Lapang, ki Sohpdang bad ki Pamjhong – ki Nongko-um-Kmei ki pait pnat ïa lade bad la mih ki Nongko-um-krem (ba rieh slap ha krem), Nongko-um-Nongkyrla (ba shong ha shnong Kyrla).

Nangshei – Ba dang mon - Ba dang lah, ba dang kwah.

Naidem-Naishang – Nei ïong u Nei shang.

Nambru-Namblang – Aiñ briew aiñ Blei, ka jingsynshar khadar kaba ïadei bad ki briew ha pyrthei bad kaba ïa dei bad ka Niam ka rukom ha u Blei.

Namphuh Namphiang – U Purew, u khaw ba la dung ne tyllait ni bha.

(ka) Nat – Ka liang, Ka diang.

Ka Nat ka shing – Ka kur ka jait. Ki khun ki kti.

(ka) Nem – Ka niam.

'Ñiangtyngkrong – Ka khñiang kaba rit bha syriem ïa ka thapbawa. Kaba ïong ruh don, kaba lam byrsaw ruh don.

Ñiew rwiñ – Kaba pyrtrud jylli da ka pylleng halor ka dieng shat pylleng.

(U) 'Ninguiñ u 'Ningwang, U Ningthoh, u 'Ningtlem – U Sniang.

Nin la ka nat – Lait na kata ka liang. Tylli baroh lang. Sngew lang.

Nin ka nat – Bad kiwei kiwei.

Nongai ïad-suit – Ka trai lane ka Nongbat Niam.

Nongkit dur – Ka kit dur kit khoh la ju kit da ki kynthei. Hynrei ha ka kñia Longdoh la ju kit da u shynrang uba na ka jait Mariñ lane da u Lyngdoh sad.

Nonghara – Nongkhot briew - u Sangot.

(u) Oh mukri Oh shyngkar – Ka dak ha u 'nud u 'lap.

Pah – Khroh, luh

Pah khur pah khriam – Pah khor pah khriam.

Pah dusir pah rupa – Kaba khroh da kaba kordor, da u lynnai da ka jaiñbah ka sipat.

Pah rasi pah ranap – Pah da u rynsi.

Paham – Shong, kyntoit.

Paju – Ka khana, ka Parom, ka jingïathuh pateng ka History. (Paju lnger = Ka jingïathuh khana bajrong).

Pam ha ka thiat – Pom ha ka nguh ka dem.

Panti – Kaba la teh skhem khlem lait, kaba sop ïa ka ryndang kti da ka jaiñ ne ka snieh.

Par ka ksaw – Ban eh ka bok ka rwiang. Ban ïeng ka bok ka rngiew. Ban eh rngiew.

(ka) Pashait ka pashor – Kaba suit kaba shor.

Peiphuh Peiphei – Ka dpei, ka dpei tyrpait.

Pdah kyndeng – Kyrteng u Ryngkew.

Piru - pithing – Ki jait sim. Ka piru ka syriem ïa u Rynñiaw ha ka rong bad u tdong tang ba u tdong jong ka u kham lyngkot.

Phan ksaw – 'Lei Nongri nongda ïa ka long rynïeng jong u khun bynriew, u Nongkit Nongbah.

(Ka) Pha ka suiñ/Ka Pha ka siñ – Kaba la pynbiang, la ai (ai snam, ai dkhot).

Pha kynshi – Kaba noh dkhot noh dkhai.

Phai – Kynthei.

(U) Phileh u Phidew – Uba leit nguh leit ïam.

Pher – Ber, Synreit, Phareit.

(U) Phirlat u Phidong – U jait mrad.

Phrew – Ka dkar lum.

Phurei ba Sakei – Ba dusmon u nongleit nongwan.

Phyrloh – Ki peti, Ki kyrdon, ki jingjam jong ka jingkieng.

Pla ksir plu rupa – U ñuih ryndang ba kyrphom bha jong u 'yiar ryngkuh.

Puid khmat – Peit jaiñ Karew.

(U) Puli u puket – Ka pdeng jong u ksang kaba paw lada kylla ïa u dohnud. Lada khlem kylla ïohi tang ïa ka jingsdang bad jingkut jong u ksang. Peit Dupuli dupuket.

Pumbuit pynklir – Kaba pynkwah.

Pynhir midhan – Pynhiar symbai

Pynkhoh pyndong – Kaba song da ka sla. Don saw jait ki rukom song da ka sla. (a) Ka pynkhoh (b) Ka sadong ne pyndong (k) Ka pyrsew bad (d) Ka song. Ka pyrsew bad ka song dei kaba ki da teh.

Pynku pynkam – Pynleit niam. Pynlong niam. Kyntiew ha ka niam ka rukom.

Pynshong Dur – Ha ka Rungu Pamlat bad Rungu Pamphan, ki ju pynshong lang shriak ïa baroh ki Dur ha khmat duwan syiem ne duwan lyngdoh katba hap ka snem. Kino kino kiba bakla ïa ka rukom pynshong dur ki hap ka kuna. Ka rukom pynshong ka long kumne :

1. Lyndoh Kmei
2. Mariñ-Khonjiñ
3. Mariñ-sohseng
4. Mariñ-wang
5. Makri Bhoi Rim
6. Makri Bhoi thymmai
7. Makri Pyrlun etc.

Ha ka por hyndai hadien jong ki Mariñ Khonjiñ bud ki Makri-Kmei bud ki Lapang – bud ki Nongko-um – bud ki Nongshli.

Pyntih tynnen – Kaba kdew thik. Kdew ïa ka juh shi ka juh.

Pynt'ñ – Pynbam nia.

(U) Pyrda u pyrshang – U Ryngkew. Ïa ka kñia pyrda lah ban leh ne pyndep tang ki Mariñ. Ki ju kñia da u Lang-ïong bad ka syiar khnang ban ïoh jingïada.

Pyrsew – Ka rukom song da kaba ki lum baroh lang ki tduh bad sa shu teh na ryndang kata ka song. Ka rukom song kaba syrïem ïa u klong ynda haba la dep teh.

Pynsyon – Pynbha.

(Ka) Pyrtuh ka Luwai – Ka pyrtuh ka Ruwai ka 'Lei-ïing, 'Lei-raid, Ka 'Lei kur - 'Lei hima.

Pyrtuit – Ka kyrteng.

'Radbah radsan – Ki mrad heh (Hati, khla etc.)

Rah dong, Rah kum, Rah khra – Ki lai tylli ki khlur shi jaka syrïem ïa ka Nongrah Kum rah Khra.

Rasi ranap – U Rynsi.

Rungu-tap – Haba hap ka Ru-ngu-tap ki ju pomblang, ot syiar, ot sniang ha duwan lyngdoh tang shu wan kroh syrngu, hadien kata ki sa leit shaw Dur bad ai doh lama ha la ki lad ki lad bad ki nongkit Dur ki leit beit sha la ki ïing-niam na kata ka lad ba ki ïoh doh lama, katba u shipai u suwar u duli tympan ki wan beit sha duwan lyngdoh ne duwan syiem katba hap ka snem. Ha ka snem 1979 la hap ha kane ka Rungu-tap.

Rungu-Pamphan – Ynda la wan kroh syrngu ki ju leit shaw shwa ïa ki Dur na la ki lad ki lad, bad ki wan ban pyn-shong ïa ki ha khmat duwan lyngdoh ne duwan syiem katkum ka rukom. Nangta pat ki sa pyndep ïa ka Pom-blang ot syiar ot sniang. Te u Pator u Maji ki sa thoh snam thoh sner bad pher kpu ïa ki Dur, ïa ki Ksing, ïa ki Muri. ka Bom bad ka Shalamen. Ynda la dep leh ïa kine baroh, ki kñi ki suitwai lang baroh ha ka juh ka por, tangba dei-ban bud la ka pali pali, sdang shwa na ki Lyngdoh Kmei bad bud ter ter kumba la pynshong ryntih ïa ki Dur. Katno kaba i hun i thiang, i shongkun donblei kane ka suitwai ha kaba baroh ki kñi ki kynih ki phawar ha ki sur ba pher ba pher. Ynda la dep ka suitwai ki trai

niam ki sa kit la ki Dur sha la ki jong ki jong ki ïingniam. Ha ka snem 1981 la hap ha kane ka Rungu Pamphan.

Rungu Pamlat – Ha ka Rungu Pamlat pat ki ju leit lam lang ïa u Langïong sha ka jaka kroh syrngu bad tang shu la ïoh ïa ka Syrngu ki sa pom sa u Lang-ïong. Ngim dei ban klet ba ka put ka tem ka shad ka kmen ka ju sangeh shiphang haba pom ïa u Langïong la ha jaka kroh syrngu ne ha duwan syiem duwan lyngdoh. Ka nongkit syrngu ka dei ban kit lang ruh ïa kata ka khlieh blang sha duwan. Ynda la buh ïa ki hait ki sker ha duwan, ki sa leit shaw ïa ki dur na ki lad ki lad bad ki pynshong dur ha duwan syiem ne duwan lyngdoh kum ha ka Rungu Pamphan. Te ynda haba la poi lut ki Dur bad la pynshong ïa ki kat kum ka rukom, ki sa ot syiar ot sniang bad kim ju pom blang shuh hangne namar ba la dep pom ha lad kroh syrngu. Nangta pat u Pator u Maji ki pyndep la ka thoh snam thoh sner pher kpu kum ha ka Rungu Pamphan, ki kñi ruh ki sei la ki klong 'ïad-um ki suitwai la ki Dur ki khoh hangta hi, bad ki trai ki sa kit ia ki sha la ki jong ki jong ki ïingniam. Ha ka snem 1980, ka hap ka Rungu Pamlat.

Kiba lah ban pom ïa u blang ha ka Sajer ki dei tang na ki Mariñ Sohseng ne Mariñ Khongjiñ katba dem ka kheiñ.

Rngu-rushi – Ka Rngiew - ka Ñiang-tyngkrong.

(u) Riliang pynkiang – U siej pynkiang uba khap ïa u siej pynïeng haba ker ïa ka Longdoh-kut. U nongtei duwan banyngkong eh.

Rinem thunem – *U* Nongri niam, nong thaw niam.

Rin diñ-blei, Riñ diñ kñia – U kliar shken ba thynram bha ki tnad uba ki sieh hapoh Longdoh Kut mynba kñia Longdoh.

Riñiaw-riwan, bisem bidong – Kaba pynshong ïa ka pylleng halor diengshat.

Rubok-rubai – Paidbah baroh lang-kaba ïawer trei paidbah da ka shnong.

Ruiñ – Rung.

Ruma rusieh – Kaba pynkhreh pynkhrum.

Rwin – Pynphai pyllun kumba ruid jylli.

(u) Rynñiaw u Tleij – Ki jait sim, U Rynniaw u Tleij (u Tleij u syriem ïa ka Tuta, u shynrang u saw shyntur ka kynthei ka ïong shyntur).

Rynïan – Ka jingjrong ka kynïan.

(ka) Rynsait ka Rymphum – Ka Kshaid. Ka jingsawa ka kshaid la ha lyhuh ha sangam, ha krem ha kroh ne ha rngi ha dymmiew.

(u) Rynshi – *Ka* jait slarit kum ki shiah.

(u) Rytung u rynsieh – Syiar.

(u) Sabah u tlang – U kba.

Sadong – Ka jingsong-ka sla ba la song.

(ka) Sad – Kaba lum lut baroh ha duwan, ka duwan.

Sai randa – Ka jingtem kaba kum ka Sitar da u sai muka, ka don Lai (3) ksai.

(u) Saipat u sai khniang – Ksai thaiñ jaiñ, khniang sei ksai. ka jaiñ khot - ka muka.

(ka) Sait ka jngai – Kaba sait ba pynkhuid.

Sait suwa sait suti – Sait ïa kaba isih ijli, sait pynkhuid.

Sajer -- Kaba jer ba thoh. Ka niam kaba jer kyrteng ïa ka Lukhmi bad ïa baroh ka deiti deijat ha uta ü snem.

Salan – Kylliang, bujli, nongmih bteng.

Salit – Ka siej ba la thlieh ot salit khnang ha ka dur ka tari ka wait. La pyndonkam ban ot syiar ot sniang ha ka jingkñia.

San byrtap u phew byrtap – U Myndai mynthai. U San pateng u phew pateng. U longshwa.

Sanñiew Lapatew – U Kongsan Lapatew.

Sanñiew Umtrew – U Kongsan Umtrew.

(u) San hara u san mynkwa – Ki san nongrah khubor, ki san nonglam ktien.

(u) San rynïeng u phew rynïeng – U longshwa man shwa kiba la poi sha dwar u Blei.

Sah Bamon sah synkai – Ba lyngkhuit bym don ban phong Ba shitom bym don ba da.

Sar – Khar, wad, lum.

Saru sip – Soriew ïong ba thoh lïeh

(u) Satep u sabor – Ka trai ksang ne jaka ba mih u ksang ka paw lang bad ka khmut ne ka bynta ba kut jong u ksang, katba ka pdeng ksang pat la tap noh da u dohnud bad lah ban ïohi ïa u tang lada pynkylla ïa u dohnud.

Sawdong maniang – Saw tylli ki khlur.

Sawit – Ka sahit bneng. Ha kliar - u kliar

Skaw-dih – U skaw ba la buh khnang ban dih jingdih.

(ka) Skit ka skai – Ba ïa ieid samla - ïalang samla.

Sdei – Sdie

Sngah – Shiliang (ka ir ka Sngah - ka shilliang wah)

Sngap noh tiej – Sngap noh jar.

Sngew smier – Kaba sngewmeng, sngewphuh.

Sngi kyllung – Ka sngi ba danglung - mynhyndai

Shadei – Ka Dabor dieng.

Shah da de – Kaba shan, kaba kit.

Shala bang shalabit – Ka 'lei lieh.

(u) Shurwat u Dinjar – Ki jait sim. U shyrwat, u Dinjar.

Shalamen shalyngkhriaw – Ki pliang rnong ba ju thàp kynshaw.

Sha lympuit sha lympong – Ba lyngkhuit.

Shken-blei – Ïa kane ka shken la wan rah nyngkong eh da da u Morlan Lyngdoh na Plasha bad u thung ïa ka ha Nongbah, hynrei hadien katto katne kane ka shken-blei ka la phet noh. Te u Rupa Mariñ Sohseng u la leit shim biang ïa ka shken blei bad u wan rah ïa ka ha Nongbah. Ha kane ka sien ka shken-blei ka la shong la sah ha Nongbah, hynrei ka leit jia ba u Rupa u leit ïoh da kaba torngot (liarngot) bad kumta baroh ki shken-blei kiba don ha Nongbah dei kiba torngot. Ka shken-blei nyngkong eh ka dei ka jong u Nongkhrah hadien la shim pat sa u Plasha bad khatduh la shim sa u Nonglyngdoh.

Shiliang yn nai wa arliang yn nai – Leh hok khlem da leh shiliang khmat. Leh hok khlem pyntam pynduna.

Shi jhoh ïa ka Syiem Dur – Ban lait na kaba twa u kba u khaw ki ju suit shijhoh ha ka Dur.

Shijhoh ïa u Syrngi – Ban lait na ka pang ka jhia ka ñiun ka shitom, ki ju suit shijhoh ha u Kñi u Kpa Rngai (ba la ïap) u nongbuh ïa ka Syiem Dur.

Shiplin soh shiplin doh ksoh la syoh – Shipliang u soh, shipliang ka doh, bat na pdot. Kata ïa bam mar la ka jong. Ha ka por ba bam, kawei ka kti kan bam, bad da kawei pat ka kti kan bat ïa u pdot jong kita kaba la ïakop khnang ban sngewthuh lada jia ba nguid um biah.

Shisla – Shibla.

Shong myntiñ da san ka si – Ka daw rim ba la-klet.

Shru – Shriew.

Shutwait – Shadwait.

Shynruiñ bha shrip – Da bha, da hap ba ka sla.

Shyrliang – Ka Syllieh.

Si-ïong-sibah – U 'seiñïong, u 'seiñ bah.

Silai sidoh – Ka pang ka ñiun - kaba shitom.

Sim ladit ladong – Ka jait sim barit.

Sipat-si khñiang – Ka jaiñbah syrngu - ka jaiñ niam ka jaiñ muka.

Sling – Slieng.

Slim – Shim, Khar, Tam. (Slim shyieng)

(u) smai u tang – Uba smai ba tang.

(uba) smai samla smai kynthei – Uba thok uba shukor.

Snait Khar – Ka dpei ba la thep ha i kynja khoh ba ki sum ki sait.

Soh, kani soh katha – Ba la pynwai, ba la pyndep.

Soh khwai – Kyrteng ka shnong.

Soh Khason – Ka jingthang ba la shna itynnat bha da ka lyntang dieng Kya ne Muloi, ka rukom shna ka long kumba thaw ïa ka synduk ba sawdong, kata kumba 4 pruh ka kynjang, san pruh tam ka lynter bad 5 pruh ka pyngkiang. La ju thaw pynskhem da kaba pynïeng san san tylli ki lyntang shiliang na baroh sawdong lane 5 arliang 7 arliang ba la kyrshan da ki saw tylli ki dieng shynrang bajrong na ki saw kuna. Ïa kine ki dieng shynrang la ju oh dur soh ladew (siar kait) ha kliar, bad la ju thoh bad oh ïa ki dong jong u da ka khmat shieh. Kumjuh ïa ki lyntang, la thoh bad oh dur ha ki rukom puid khmat bapher bapher ba la shat pynihrong bha. Nalor ka puit khmat, lah ruh ban thoh dur sier dur hati katba ki sngewbit. Katto katne pruh nalor ka synduk ki ju tap sa ka Chah tyrlup (jaiñtap) ba la pynskhem itynnat bha, bad ha kliar eh ki tap sa ka Chah laer (Shanduwa) ba la pynskhem ba kan pyiar sawdong kum ka jingtap synduk tang da ki artylli ki siej na khlieh bad na trai ka sohkhason.

Soh nari – Sohjew.

Soh shan – Kyrshan.

Siang sla – Kaba siang pynbiang ïa ka sla ka tlur, kata 9 sla ha u kpa, 7 sla ha ka kmie, 5 sla ha u khun bad 3 sla ha u braw (mraw) u shakri.

(a) Song u tap – Jingsong jingtap.

Syai – Kynthei

Syngka-syngdom – U Ryngkew hapoh u Longdoh. Tang ki Lapang ki lah ban kñia ha u Synka Syngdom.

(ka) Syngkor ka Mynkor – Ka longrynïeng baroh kawei.

Syon – Babha.

Symphut symphlait – Jaituh, Jaipdeh.

(u) Symput u syntem – Ka put ka tem.

Symphrong – Kyrteng shnong.

(ka) syndah 'jat – Kane la shna da ka siej ïong thik kumba shna ïa ki knor, la pyndonkam ïa ki ban ïuh kjat da ki lyngdoh ne ki basan ha ka por lehniam.

(ka) synrap ka synmong – Ki ñiuh jem jong ka syiar ne u syiar kiba don ha ryndang ne kpoh.

Synrih symphuit – Synriah bhut.

(ba) synron ba synrih – Synriah bhut. Ha ka kñia ka khriam ne ha ka bam smai ki ju pan dak da kaba synron synrih.

(To) syntit – To syntiat.

(ka) syntit ka phuli – Kaba la syntiat. Kaba la ïa thuh.

(ka) syrkit buh kiad – Ka jaka buh rieh kiad.

Syrngaw – Kynjah.

Syrngi – Ka snaïap. Ka Rngiew Nongïap, ka mynsiem u Kñi ba la ïap uba kit ba bah.

Syrngu – Ka Rungu - Ka Rngiew - Ka Rngai - Ñiang tyngkron.

Sukor bukor – Bym don burom surom.

Suknud – Kaba hun, kaba suk mynsiem.

Suh khmat, soh khason – Ka Lyngkhason - Ka synduk ban thep ïa ka met ïap kaba da shna oh itynnat bha bad kaba ki da suit rong bunjait.

Suit khri dep pai tyndep tympai tyndew – Bym dei ban tyndep, hynrei dei ban pynmih daw noh ban pynshai noh ïa ka kam.

Suloi Khyndew – Ka suloi nar kaba ki sieh hapoh khyndew. Ka don ka ktang baheh ban thep bakhor bad iwei i thliew rit na jan trai ban pyndei ding. Kane ka suloi ka ju bthei bad ngam sha khyndew tang mar shu ai ding.

Suron – Ka nguh. Kaba leit nguh.

Tangbait tangboin – Ka ktang lyngkot, kaba bha dur ne itynnat. Kano kano ka jingshna oh dur ba itynnat da ka siej.

Tangnoh tangboit – Ki briew ba stad ban put ban tem.

Tang ksem – Ka tyndong siej ba shet wang shet jhur ne shet ja shet doh.

Tang nah – Ka tyndong dih um ne dih jingdih ba la pai kynring. Ka tyndong siej ba la khet pynsah mat na trai kum ka dong tympew ne ka jhoh hynrei ïa ka jaka dih la pam pashli ne pai kynriang.

Tang puh – Ka ktang siej heh ne siej ïong kaba la khet ar mat ar pung pura, ki ju pyndonkam ban thep jyndem.

Tang snam – Ïa ka snam blang snam sniang kaba ki lum lang ha u khiew ki ju phylliew ha ki tangnah, ha kine ki tangnah ba la thep snam ki ju thep lang u lynnai ki dohnud blang, dohnud sniang saw ne san dkhot. Ïa kine ki tangnah ba la thep snam thep dohnud ki khot ki tang

snam. Ïa ka snam ki phareit ha ki sla kñia Syrngi bad bad ïa ki dohnud ruh ki pha lang ha u Syrngi.

Tang um – Ka ktang heh ktang siej ïong. Kane ka don lai mat lai pung pura. Ki ju buh um ne kit um da kine ki 'tang um.

Tahoh tahait – Ba phuhmut phuhmat ha ka ïaid ka ïeng.

Talwak – Ka jingput ba don tang ar tylli ki thliew kawei haneng ban pyrsad bad kawei harum ban pynwan sur. La ju shna ïa ka na ka siej La.

Tap – Kaba pynbiang pura ïa ka niam ka rukom, kaba da ai dkhot ai dkhai ai snam ai kpu.

Tap kyrteng – Ka rukom lehniam kaba ki leh ïa ki khynnah ynda haba ki la kham sian. Lada dei ïa u shynrang ki ju ai da ka jymphong bad pynphong artat ha kane ka sngi tap kyrteng, lada dei i kynthei ki ju ai da ka jaiñ pien bad pynpien artat ha katei ka sngi. Ka jymphong ne jaiñpien ka dei kaba ki suh ki thaiñ hi, ki da leh janai bad itynnat bha. Nalor katei ka jingai jymphong ne jaiñpien don ruh ka jinglehniam bakyrpang ha katei ka sngi ryngkat ka khawai dawai ïa ki lok ki jor ki kur ki kha.

Taphieh – Uwei u khlur.

Tawkon Tawmon – Kaba lehmon.

Teh Myrlem Teh Myrjah – Ïa teh kur. Haba ki teh myrlem myrjah ki da ïa bam kumpri, kata kawei ka jait ka khot bam ïa kawei pat ka jait para ba ïa kwah ban ïa teh myrlem myrjah, bad ha ka sngi ba bud pat ki nongkhot bam ki leit bam kylliang ha ka Ïing jong kito ki lok kiba ki la khot bam. Ha baroh arliang ki da pynïap sniang bad da

ïa suit ïa shor. Shisien ba la ïa bam kumpri, kito ki arjait kim bit shuh ban ïa poikha poiman para ma ki.

Tdong Rynñiaw – Ki 'ner tdong u Rynñiaw. Shisot dei uba la biang 120 tylli. 80 tylli dang duna shisot.

(ka) Ten ka shakrai – Ki jait dohkha barit.

Tha-ar – Ka riat - ba riat.

Thadai thariñ – Ka bynta ba shabar jong ka ïing lane ka rud ïing kaba tap da ka shalamar.

Tha-lei – Jylliew, bajyllíew.

Thariñ thapai – Artylli ki khlur.

Thijiw – Thiah ïew.

Thied lah u myrjai – Uba lah dor uba tad dor - uba thied rem uba thied tat.

(u) Thlen u tyrsi – U kynja bseiñ - u ksuid.

(ba) Thlieh ba neit – Ba thlieh, ba pom, ba pynbynta, ba pom pyrthat, ba mait ba pynïakhlad.

(ia) Thoh rishi – Kaba thoh, kaba tah.

(Haba) Thung Lyngdoh – Haba jied ne thung Lyngdoh, ki ju jied na kata ka jait kaba dei hok ban long Lyngdoh, kam pher lada dei da u hymmen rangbah ne da u para barit, namar ki thung kat ha uba ka dem ka kheiñ ka khai. Ban pyn sakhi ïa kane, ka raid ka ju ai ha uta uba ki la jied ban long Lyngdoh ïa kawei ka sala Khomlong, u kwai shi bta (5 tylli) bad u pathi 5 sla.

(ka) thup – Ka jaka buh bha.

(u) Thyrlong u dijei – U Ryngkew ba dang ba khie.

Tikri – Ka thor ka bhuiñ.

Tinkon-Tinmon – 'Tien kren beiñ - kren mon.

Tin ïa khaiñ – 'Tïen ïa pan.

Tlur – Ka kliar sla.

(ka) Trai – Ka nongbat niam jong la ka jait ka kynja kaba la jied bad monjur da ka kheiñ ka khai.

To ngeit to phari – To ngeit to koh nguh. Pyn koh nguh da ka blang ka syiar.

Tyngkla – Bakla, bakla ka nia, kylla nia.

Tynkheiñ – Khohwah

(ka) Tyngkong ka tymbait – Ka jaka hakhmat kynram (Baranda) ha ban kiew sha ïing.

Tyngkeiñ – Ka jingkieng.

Tymbet – Lyngkot.

Tymphlang – Ka ïingphlang.

Tynni – Pdiang sngewbha (tynnad) ka rukom khot ieit e.g. theirit, bah heh, ieit, etc.

(ka) tynnang ka tynda – Ka trei ka ktah, ka ktah, ka khih ka kamai.

Tyrngi – Ka jait dieng ba eh jwat bha. Ki ju shna synrei da kane ka dieng.

(ka) Tyrlaw – Ka jait siej ba syriem ïa u Tyr-a, ka heh kat ka shken.

(u) Tyrshoh – U jait sim

Um-ngei toh Um-rangait – Sdad Umngei Umrangait.

Umjat umnong – Ka 'ïad hiar. Ka ïad-um ba la shu tong beit na u khra.

Um-Lalung Um-tron – Kane ka um ka don ha Nongbah. Ka-wei ha neng kawei harum, marjan.

Hyndai ha kane ka jaka la ju shong ki Lalung bad ki Tron. Kumta ïa kane ka um la khot ka um Lalung-Umtron. Kane ka dei ka um kyntang bad ym ju bit ban tong na kane ka Um lait tang shisien shisnem, ki tong ïa ka tang ha ka janmiet jong ka sngi Ïong-shong kaba mut shi sngi shwa ka Ïew Nongpoh (Ïew Mawlong) ha ka por Sajer jong ka raid Nong-Lyngdoh. Ïa kane ka um ki ju pynkhuid shisien shisnem ha ka sngi Ïewduh mynsngi (ka sngi pynthih Dur) ha shwa ban pynkhuid ïa kane ka um dei ban da suron da nguh da uba na ka jait Makri namar ym ju bit da kiwei pat ki jait. Haba nguh ba suron u nongnguh u ju ong kumne :–

'Mynta ka sngi ban pynkhuid ïa pha ka Um Lalung na ka bynta ka um bam um dih jong ki kñi. Wat shla wat dom (u nguh artad ngon ha tbian) wat buh khoh wat buh ran (nangta u shim ka Pyntuit jong ka u ong) Ho...... ka Riñ ho...... ka Tiñ...... ka Riñ ho ka siñ. Ko ka Riñ ko ka Tiñ ko ka Thiñ ïa Riñ bang ïa Riñ Ko Bei Ñia ko Syiem Lalung Trai Kynrad.'

Uwe – U wei.

Wa deiñ – Wan diang - wan shim.

Washi – Ka Rashi.

(ka) Woh kawai – Kaba syrwoh - kaba pynwai.

(ka) Woh ka wiar – Kaba tim kñia - kaba la tim la ñiew ha ka kñia ka khriam.

MAIDULI KSIAR